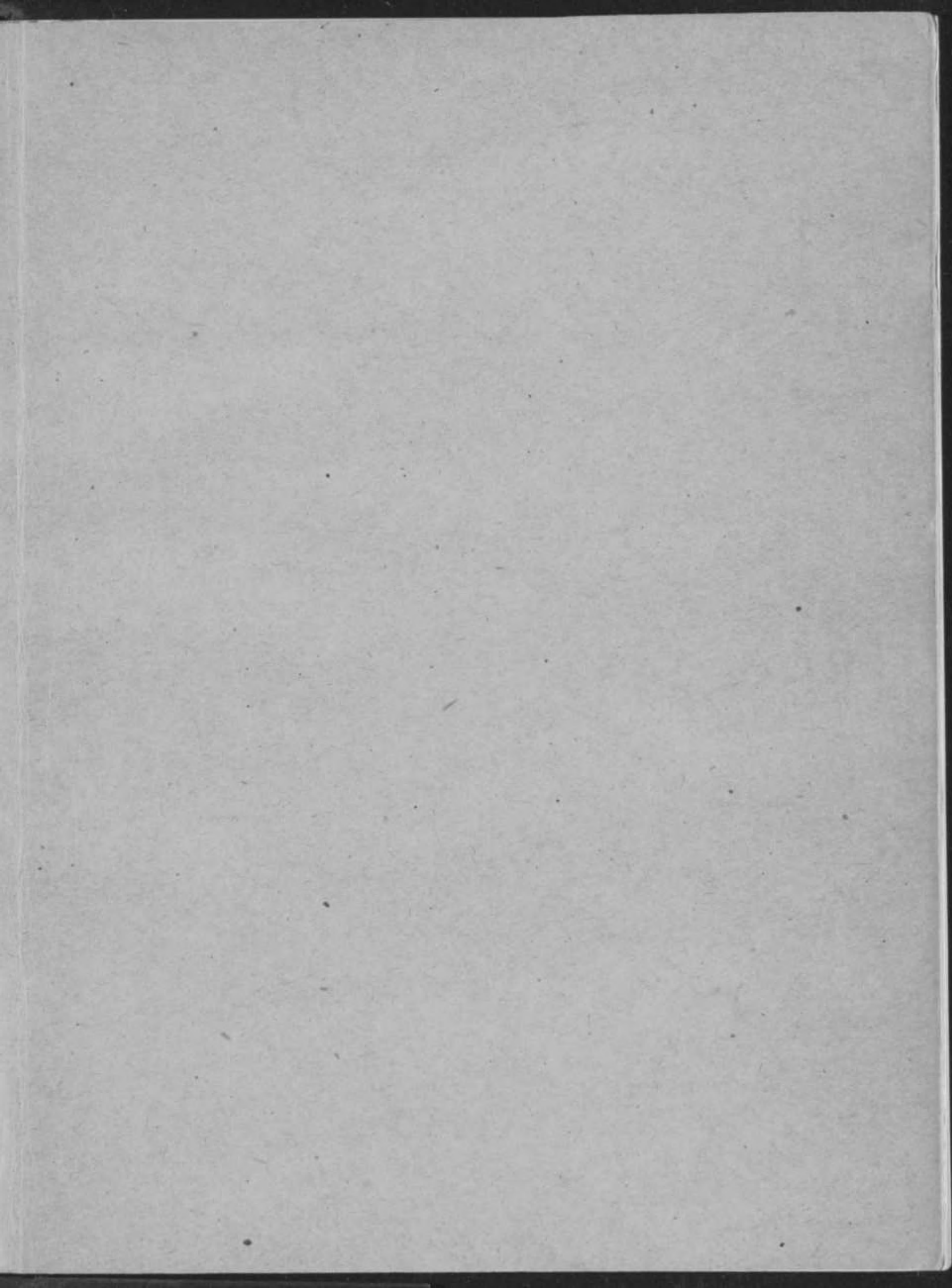

VERGELIJKENDE
ADATRECHTELIJKE STUDIE

VAN

OOSTJAVASE MADOEREZEN EN OESINGERS

Mr. R. S. P. ATMOSOEDIRDJO

326

F352

VERGELIJKENDE ADATRECHTELIJKE STUDIE

VAN

OOSTJAVASE MADOEREZEN EN OESINGERS

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN HET GRAAD VAN DOCTOR
IN DE RECHTSGELEERDHEID AAN DE RIJKSWI-
VERSITEIT TE UTRECHT, OP BEZAG VAN DE
RECTOR MAGNIFICUS DR. V. J. KONINGSBERGER,
HOOGERAAD IN DE RECHTSLEER DER WID- EN
NATUURKUNDE, VOLGENS BESLUIT VAN DE SE-
NAAT MOET DE HEDERLINGEN VAN DE FACUL-
TEIT DER RECHTSGELEERDHEID IN HET OPEN-
BAAR TE VERDEDIGEN OP DONDERDAG 3 DECEM-
BER 1932, DES NAMIDDAGS VO 16 UUR.

DOOR

RADEN SIJAMET PRASETI ATMOESUDINDJO

GEBOREN TE KALTEARRU (BATAVIA), - INDONESIË

STADTDRUCKERIJ "PAGELFANT" N.V., 1932

WAGeningen, N. 2

VEREENIGDE KONINKRIJK

1894

DEELTJE VAN DE WERKEN

VERGELIJKENDE ADATRECHTELIJKE STUDIE

VAN

OOSTJAVASE MADOEREZEN EN OESINGERS

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR
IN DE RECHTSGELEERDHEID AAN DE RIJKSUNI-
VERSITEIT TE UTRECHT, OP GEZAG VAN DE
RECTOR MAGNIFICUS DR V.J.KONINGSBERGER,
HOOGLERAAR IN DE FACULTEIT DER WIS- EN
NATUURKUNDE, VOLGENS BESLUIT VAN DE SE-
NAAT TEGEN DE BEDENKINGEN VAN DE FACUL-
TEIT DER RECHTSGELEERDHEID IN HET OPEN-
BAAR TE VERDEDIGEN OP WOENSDAG 3 DECEM-
BER 1952, DES NAMIDDAGS TE 16 UUR.

DOOR

RADEN SLAMET PRAJOEDI ATMOSOEDIRDJO

GEBOREN TE KALIBARU (BANJUWANGI - INDONESIE)

VERGELIJKENDE ADAPTECHNISCHE STUDIE

VAN

0-021 JAVASE MAOERREZEN EN OESINGERS

PROEFSCHRIFT

PROMOTOR: PROF. MR. L.J. HIJLMANS VAN DEN BERGH

IN DE RECHTSGELEERDHEID AAN DE RIJKS-
UNIVERSITEIT TE UTRECHT, OP GELAG VAN DE
RECTOR MAGNIFICUS DR. V.J. KONINGSBERGER,
HOOGLERAAR IN DE FACULTEIT DER WIS- EN
NATUURKUNDE, VOLGENS BESLUIT VAN DE SE-
NAAT TEGEN DE BEDEKINGEN VAN DE FACUL-
TEIT DER RECHTSGELEERDHEID IN HET OPEN-
BAAR TE VERDEELDEN OP WOENSDAG 3 DECEM-
BER 1925, DES NAMIDDAGS TE 10 UUR.

GEBOREN TE ALMERE (INDONESIË)
HADEN EL

Uitgegeven te Rotterdam, 1925.
Informatie - 2

MOTTO:

*De prikkelende vraag der toekomst is deze,
of in adatrechtstudies van Indonesiers al
iets te speuren valt van de geest van
Van Ossenbruggen, Kruyt, Holleman, Logeman, Ter Haar,
het streven om het oosterse oosters te zien en
oosters te verklaren, of om westerse pogingen
van die aard te verbeteren aan de hand van
uit het leven genomen illustraties.*

Prof. Mr C. van Vollenhoven,

De ontdekking van het adatrecht.

(pagina 173)

MOTTO:

De verheerlijking van de mensch is de
afwijking van de natuur. De mensch
is een dier, dat aan de wetten der
natuur is onderworpen. De mensch
kan de natuur niet overwinnen, maar
hem kan de natuur overwinnen. De
menschen zijn de natuur, die de
menschen overwinnen. De menschen
zijn de natuur, die de menschen
overwinnen. De menschen zijn de
natuur, die de menschen overwinnen.

Prof. Dr. C. van Vollenhoven,
De ontdekkings van het adjectief.
(Pagina 173)

MENDJUNDJUNG KEHENDAK

AJAH ALMARHUM

KEPADA IBU DAN

ISTRIKU.

VOORWOORD

Het is mij een behoefte hier allereerst mijn dank uit te spreken aan Prof. Dr V.E.Korn en Prof. Dr J.Prins voor hun bemiddelingen, om deze promotie mogelijk te maken; aan Dr F.R.J.Verhoeven en de andere Heren (o.a. de Heer H.van Galen Last) van de Stichting voor Culturele Samenwerking voor hun vriendelijke medewerking bij de uitgave van dit proefschrift.

Bijzondere dank ben ik U verschuldigd, Hooggeleerde Prins, voor alles wat ik van U heb mogen leren. Vooral Uw op- en aanmerkingen zijn van onschatbare waarde geweest voor een beter en dieper inzicht in de stof.

Ook U, Hooggeleerde Eggens, zou ik gaarne willen danken voor Uw steeds diepgaande beschouwingen over het recht, het privaatrecht in het bijzonder. En jou, Jan Voerman, wil ik daarbij niet vergeten, dank voor je aanwijzingen, ideeën en opmerkingen, die getuigden van diep inzicht.

Gaarne wil ik mede mijn dank uitspreken aan Prof. Fischer, Prof. s' Jacob, Mr Eibrink Jansen en Dr Emeis voor alles, wat ik van hen mocht leren, en voor hun steeds welwillende medewerking bij moeilijkheden.

Prof. Mr L.J.Hijmans van den Bergh betuig ik mijn beleefde dank voor zijn bereidwilligheid, om als promotor op te treden.

Da' Ebu dalem ngatorè baktè semba songkem, moga-moga pandjen-nengnganèpon èparèngana kowat terros dari Sè Kobasa, langkong-langkong Rama ampon sobung.)*

Met eerbied gedenk ik voorts wijlen Generaal Sudirman, die mij het leven en denken van ons volk op Java beter heeft leren begrijpen, en

*) Eerbiedbetuiging aan mijn Moeder.

mijn beste vriend wijlen Kolonel R.M.S.Tjokronegoro, door zijn opleiding aan de cadettenschool te Manilla en Toyama, mijn leermeester in field-research werk.

Eerbied en dank ben ik verschuldigd aan mijn guru's: Kjai R.Ng.S. Mertodipuro te Panarukan, Kjai R.Wignjosupartono te Djokja, Kjai Romo Karto te Kutoardjo, Kjai H.Moh.Fanan te Djember, Kjai Sahil Dalima Potè te Maesan en Kjai Bulu Gading te Tanggul.

Dank voor het leren begrijpen van het leven en denken der 'eiland'-Madoerezen aan R.Moh.Kafrawi, thans secr.-generaal van de Kementarian Agama, Kjai H.Bakir van Batuampar en mijn oom Suparwoto; voor de Soendaneze gedachtenwereld aan Ir.Ahja.

Bijzondere dank ben ik verschuldigd aan ex-Edeleer Van der Plas, naar mijn weten het enige aangewezen adres in Nederland wat betreft de kennis over Oost-Java van vóór de oorlog, voor diens aanwijzingen en opmerkingen.

Tot slot dank ik mijn vrouw voor al haar steun en voor de tijd, die zij - ondanks moeilijkheden en ontberingen, haar asthma, de zorg voor onze vijf kinderen en zonder hulp in de huishouding (hierbij past een woord van dank aan dokter R.L.Cornelissen te Maarssen) - voor mij heeft kunnen vrijmaken, om in deze ruim twee jaren tijds mijn studie te voleindigen en dit proefschrift te bewerken. Het is nu jouw beurt, om je studie voort te zetten.

* * *

INLEIDING

Doel van dit proefschrift

Deze dissertatie beoogt ene vergelijkende studie van het adatrecht der oostjavase Madoerezen en van de Oesingers, de twee adatrechtelijk belangrijkste bevolkingsgroepen van Java's Oosthoek.

De stof berust voor het grootste deel op eigen waarnemingen in de jaren 1940 tot 1949, aanvankelijk onder leiding van wijlen mijn Vader, R.T. Safioedin Atmosoedirdjo, die mij op het belang van deze studie heeft gewezen. Indie tijd had ik vaak gedurende vele maanden gelegenheid honderden dessa's te voet te doorkruisen, tot in de verst gelegen gehuchten toe, waar de mensen nog nooit van hun leven een blanke hebben gezien. Het leven in vele dessa's kon ik op rustige wijze gadeslaan, en zelfs was ik soms in de gelegenheid er actief aan deel te nemen. Op deze wijze heb ik de gedachtenwereld der dorpelingen enigzins leren kennen en dingen kunnen ontdekken, die voor mij als stedseling voordien zo niet onbekend dan toch zeer onduidelijk waren.

Iets over de toekomst van het adatrecht

Belangrijker dan het enkel opsommen en beschrijven van de adatrechtsregels - de uiterlijke verschijning van dat recht - was het, naar mijn oordeel, te proberen in dit werk zo veel mogelijk de oorzaken en beweegredenen te belichten, die tot die regels hebben geleid. En hierin zit m.i., onder andere, het belang van de studie van het adatrecht in de toekomst - een kwestie, waarover tegenwoordig nog veel geschreven of gesproken wordt¹⁾ - dat men via die adatrechtsregels (ook) ko-

1) Een der belangrijkste geschriften is 'Kedudukan Hukum Adat dike-

Zie verder pagina 10

men kan tot inzicht in de religie en levensbeschouwing van het Indonesische volk in het algemeen, dat m.i. noodzakelijk is voor de opbouw der sociale wetenschappen in het nieuwe Indonesie.¹⁾ Of zou ik mogen gewagen van het grotere belang van de adatrechtsociologie²⁾ boven de 'zuiver juridische' adatrechtsstudie?³⁾

Ook voor de opbouw van een modern Indonesisch privaatrecht-is de studie van het adatrecht onontbeerlijk, speciaal die van het familie- en erfrecht. Ons Indonesische volk zal zich doodongelukkig gevoelen met een geïmporteerd Hukum Perdata (Burgerlijk Recht). Ik ben geenszins een voorstander van een codificatie van het adatrecht (dit zou trouwens onmogelijk zijn), doch dit (hoofdzakelijk gewoonte-) recht is één der uitingen van de Indonesische geest en verdient aandacht van de jonge academisch gevormde Indonesische juristen, om te worden aangevuld en verwerkt tot of in een modern Indonesisch privaatrecht. Aan ons volk een geïmporteerd privaatrecht op te leggen zou dwaasheid of onmogelijk zijn. Bewust en rechtstreeks wetgeven (van boven af) is een functie van betrekkelijk jonge datum, en is een eigenschap van een volledig georganiseerde gemeenschap en het resultaat van een vergevorderde staatkundige ontwikkeling. De historische ontwikkeling van de wet begint bij de gewoonte. Regelingen worden niet opgelegd van boven door een wetgevend gezag, doch komen op van beneden uit de gemeenschap, die ze gaat erkennen.⁴⁾

Enige geografische bijzonderheden

De Oosthoek van Java omvat de residenties Malang en Besoeki.

mudian hari' (d.i. De positie van het adatrecht in de toekomst) van Prof. Supomo. De Voorlopige Grondwet 1950, noch de Toelichting daarop echter vermelden er iets over.

Vgl. Mr Moh. Yamin: 'Proklamasi dan Konstitusi' pag. 164.

1) Vgl. Prof. Dr K.A.H. Hidding 'Indonesische mystiek' in 'Indonesie', 1ste jaargang, pag. 143.

2) Zie in deze geest Prof. Dr R. van Dijk 'Samenleving en adatrechtsvorming', diss. Leiden (1948).

3) Vgl. in dit verband Prof. Mr C.Tj. Bertling 'Wereldbeschouwing en sociale ordening in Indonesie', 3de jg. 'Indon.' pag. 278.

4) Prof. Dr V.E. Korn, Inaugurele rede Leiden 1940, pag. 6. Zie ook Prof. Bouwman 'Sociologie, begrippen en problemen', pag. 105, 106 e.v.

De Madoerezen bewonen geheel of gedeeltelijk de regentschappen: Bondowoso, Panaroekan, Kraksaan, Probolinggo, Loemadjang¹⁾ en verder het zuidelijk gedeelte van het regentschap Malang en het oostelijk en noordelijk deel van het regentschap Djember. Ook hier en daar verspreid in het Banjoewangise zijn dessa's of padoekoeans (=gehuchten) van hen te vinden.

De Oesingers, wier adatrecht reeds door J.W.de Stoppelaar beschreven is,²⁾ wonen in het regentschap Banjoewangi, en wel tegenwoordig hoofdzakelijk in de districten: Banjoewangi, Rogodjampi, Bentjoeloek (gedeeltelijk) en Genteng (gedeeltelijk). Deze oorspronkelijke bewoners van de Oosthoek heb ik ook nog in een paar padoekoeans op de helling van de Argapoera en in enkele dessa's in Zuid-Loemadjang aangetroffen.

Verder is het zuiden van het regentschap Djember bewoond door Midden-Javaanse en ruim 1500 Soendaneze kolonisten, die over het algemeen hun eigen adat en adatrecht behouden. Deze kolonisatie werd aanvankelijk, tijdens de droogmaking van dit toenmalige moerasgebied in het begin van deze eeuw, door het Gouvernement geleid, doch was later spontaan. Voor zover ik heb kunnen nagaan was er een dessa, met een overwegend Soendaneze bevolking; het bestuur en voertaal waren Soendanees. Zuid-Banjoewangi is uitsluitend door Midden-Javaanse transmigranten bezet. Voor West- en Midden-Java verwijs ik naar het door Mr Soepomo en door Mrs Djojodigoeno en Tirtawinata beschreven adatprivaatrecht.³⁾

Het grootste deel van het regentschap Malang is Javaans, evenals het hele regentschap Pasoeroean. In dit laatste gebied wonen meest Soerabaja-Javanen.

Het aantal Madoerezen bedraagt hier thans naar (de laatste) schatting drie millioen, dat der Oesingers ruim 250.000.

Notities van algemene aard

Onder deze Oosthoek- of Overwal-Madoerezen versta ik het Madoerees

1) Vgl. Prof. Dr Th. Pigeaud 'Javaanse volksvertoningen' (1938), pag. 154 e.v.

2) Zie 'Blambangansch adatrecht', Diss.; Leiden 1927.

3) Zie literatuurlijst achter in dit boek.

sprekende deel der bevolking van Java's oostelijke residenties. Het bestaat grotendeels uit afstammelingen van eertijds overgestoken eiland-Madoerezen, die zich aldaar voorgoed hebben gevestigd, deels uit vermadoereeste Oesingers en verder uit nakomelingen van gemengde huwelijken tussen beide bevolkingsgroepen. In hoeverre het hieronder beschreven verwantschaps-, huwelijks- en erfrecht ook voor het eiland Madoera zou gelden, kan ik niet met zekerheid zeggen, aangezien de gelegenheid mij ontbrak de toestanden aldaar na te gaan. In hoofdzaken zal het gewoonterecht aldaar met het hieronder beschrevene overeenkomen, daar het contact met Madoera van vroeger af nooit verbroken is geweest. Steeds trekken grote groepen Madoerezen op bepaalde tijden van het jaar heen en weer.¹⁾

De verschillen tussen het adatrecht van het eiland Madoera en dat van Middel- en Oost-Java zijn niet van principiele aard, veeleer²⁾ partieel, hetgeen ook reeds door Van Vollenhoven is aangetoond. De oorzaak van deze overeenstemming zit naar mijn bescheiden mening onder andere in de historie (deze streken hebben steeds een historisch geheel gevormd, wat met West-Java niet (altijd) het geval was³⁾) en in de bloed- of aanverwantschap van de regerende, tevens rechtsprekende hoofden en andere leidende figuren.⁴⁾ In de dessagemeenschap wordt in allerhande zaken gehandeld en beslist, gelijk de *petinggi* (dorpshoofd) of *kjai* (godsdienstleraar) en andere dessavoor-
aanstaanden de betrokken personen adviseren of voorschrijven. Het adatrecht is, gelijk o.a. Professor Prins gezegd heeft, consensueel en naar zijn aard vlottend en veranderlijk.

Bij de Madoerezen zijn de dorpshoofden en andere dessanotabelen over het algemeen zeer gevreesd,⁵⁾ doch een onderlinge, zich in allerlei wederzijdse verplichtingen uitende, band tussen de dorpsingezetenen ontbreekt vaak helemaal.⁶⁾ De Madoerezen zijn sterk individua-

1) Zie Dr P. J. Esser 'Onder de Madoerezen', pag. 15.

2) Zie 'Het Adatrecht van Ned. Indie' deel I, pag. 509 e. v.

3) Zie o.a. 'Geschiedenis van Ned. Indie' o.l.v. Dr F.W. Stapel, voor-
n.l. deel I en II (1938); Dr N. J. Krom 'Hindoe-Javaansche geschiedenis' (1931), hfdst. XI en XII.

4) Zie o.a. Prof. Dr D. H. Burger 'Structuurveranderingen in de Javaanse samenleving', 3e jg. 'Indonesie'- pag. 15.

5) 'Eindresumé I' door Fokkens, pag. 216.

6) Idem, pag. 208.

listisch, vaak zeer egoïstisch van aard. Anders dan bij de Oesing-Javanen, is de territoriale band bij hen zwak, de genealogische daarentegen zeer sterk. Het is mij opgevallen, dat in de 'droge' streken, in de dessa's met overwegend droge tegalans, de genealogische verbondenheid van grote betekenis is. In de welvarende dessa's met natte rijstvelden daarentegen treedt de territoriale gemeenschapsband meer op de voorgrond.

De Madoerese dessa's aan de noordkust van Java in het bijzonder hebben hetzelfde aanzien als die op Madoera. Kleine huizengroepjes, boerenhoeven¹⁾ liggen overal verspreid. Hoe meer men naar het binnenland gaat, hoe meer men met recht van een padoekoean (gehucht) kan spreken. Aan de noordkust zijn die huizengroepen het kleinst, ongeveer vijf tot vijftien woningen; komt men in de associatie-gebieden van Madoerezen en Oesingers, zoals Bondowoso, Klakan en Loemadjang dan worden ze groter; in Banjoewangi en Zuid-Djember zijn ze het grootst. Groepen van vijftig à zestig huizen zijn er niet ongevoon.

Bij de Madoerezen wonen in die huizengroepen alleen bloedverwanten bij elkaar, in de Oesingse en Javaanse dessa's lang niet altijd.

Het gemeen gevoel bij de eerstgenoemden is familiaal. Is men *bhalla* (=bloed- of aanverwant) van elkaar, dan heeft het verkeer verder geen moeilijkheden meer. Men is dan gehouden elkaar steeds van dienst te zijn, waar zulks nodig en mogelijk is. Voor de vreemdeling is iemand, die tot zulk een kring behoort, echter een gesloten boek.²⁾

Bij de laatstgenoemden is het gemeen gevoel territoriaal. Is men dorpsgenoot van elkaar, dan vindt men het bijna vanzelfsprekend, dat men elkaar zoveel mogelijk bijstaat.

Dit gemeen gevoel vormt overal de achtergrond van tal van adat-instellingen.³⁾ 'Het adatrecht is alleen te begrijpen, indien men dien sterk communen trek van het Javaansch-Madoeresche leven voortdurend in het oog houdt' schreef Van Vollenhoven.⁴⁾ En bovengenoemd verschil in aard van het gemeenschapsgevoel der Madoerezen en Oesingers verklaart ook tot op zekere hoogte de verschillen, die er be-

1) Ter Haar 'Beginselen en stelsel van het adatrecht', pag. 19.

2) Esser, pagina 34 t.a.p.

3) Mr E.H.s' Jacob 'Landsdomein en adatrecht', proefschrift Utrecht 1945, pag. 414.

4) Zie Adatrecht I, pag. 541.

staan tussen het adatrecht der beide bevolkingsgroepen. Immers, het rechtsleven ondervindt de wezenlijke invloed van dit commune en het recht draagt daarvan de kennelijke sporen.¹⁾

In zeker verband met de sterke genealogische band der Madoerezen staat hun wraakrecht. De Madoerees is namelijk tegenover zijn familieleden zeer verdraagzaam, althans veel minder wraakgierig dan ten aanzien van vreemdelingen. Gemeenschappelijke wraakuitoefening bestaat bij hem niet. Deze *krojok* of *soem*²⁾ vindt men onder de Oesingers, voornamelijk in de dessa's Rogodjampi, Temoegoeroeh en Singodjoeroeh. De beweegreden tot een *soem* is het wreken van een gemeenschappelijke gevoeld toegebracht leed; een hele dessa of padoekoean treedt op tegen bijvoorbeeld een 'tjina mindring', die vele dessalieden te veel heeft afgezet.³⁾

Bij de Madoerees is individueel wraakrecht regel; het *malo* (=beschaamd) gemaakt zijn vraagt vergelding. De kernachtige spreuk *Pote tolang kalaban pote mata, bhangoq pote tolang* (=de dood of de schande, dan liever de dood) verklaart de veel voorkomende vechtpartijen en het doden van de op heterdaad betrapte overspeler en niet zelden ook van de overspelige vrouw.⁴⁾

De Oesinger is veel verdraagzamer en kalmer dan de Madoerees. Hoewel hij een even vurig en vroom Islamiëet wil zijn, is hij meer mystiek aangelegd dan deze laatste.⁵⁾ De *Kjai* (Moslimse wetgeleerde) speelt in de Madoerese dessa een belangrijke rol; hij is er de vraagbaak en de adviseur voor vele belangrijke zaken van allerlei aard. Bij de Oesinger is het de *doekoen*. Deze *pendita*- (=priester)figuur is meestal zeer eenvoudig van aard, blijft steeds op de achtergrond, doch zijn invloed overschrijdt vaak de grenzen van zijn streek. De benaming *doekoen* in dit geval is niet helemaal juist, maar de hier bedoelde functionaris wordt vaak zo genoemd, omdat hij ook ziekten kan genezen, zij het op een fijnere manier dan de gewone *doekoen*. Hij kan bijvoorbeeld met een handstreek gezwollen en buikpijnen doen

1) Dr F.D. Holleman 'De commune trek in het Indonesische rechtsleven' inaug. rede, Leiden 1935, pag. 5.

2) De Stoppelaar pag. 110 t.a.p.

3) Idem pag. 111.

4) Lesquiller 'Het adatdelictenrecht in de magische wereldbeschouwing'. Proefschrift Djakarta 1934, pag. 185.

5) Zie Kern 'De Islam in Indonesie', pag. 97.

verdwijnen, m.a.w. hij is een man, die (mogelijk) paranormale begaafdheden heeft.*

Het verschil tussen een *doekoen* en een *kjai* zit in de leerboeken, die zij gebruiken, kawi-javaanse of arabische.

Iets over de toekomst van de Oosthoek

Dit gebied, in het bijzonder de residentie Besoeki, is een achterlijk gewest¹⁾, doch met vele mogelijkheden voor een goede toekomst, mits onder goede doch vooral geduldige leiding, waarbij men de woor-

* Men kent overigens in de Madoerese streken verschillende groepen van doekoens en kjai's. Om maar enkele te noemen:

dhoekon pètjet = masseur of masseuse;

dhoekon rèmbiq = verloskundige

dhoekon dhoea = iemand, die men zekere personen met 'goena-goena' kan laten 'bewerken', bijvoorbeeld, om iemand die men begeert dolverliefd te laten maken e.d.

dhoekon santèt = iemand, die er zijn werk van maakt, zekere personen (een vijand) langs mysterieuze weg te doden of zwaar ziek te maken d.m.v. een *santèt* of *tenong*, die men gelijk een vuurpijl afschiet. Na enige tijd sterft de betrokkene aan een of andere opzwellings in de maag, borst e.d.

dhoekon sarat = deze functionaris zouden wij de 'witte-magie'-doekoens kunnen noemen, want zijn taak bestaat niet alleen uit het genezen van zieken, maar ook in het bezweren van de kwade uitwerking van de goena-goena.

Van de soorten kjai's (Mad.: *kjaè*) zou ik kunnen noemen:

kjaè dhisa of *ghoeroe ngadjhi* = leraar in Qoer'an reciet.

kjaè radja (*radja* = groot) of *kjaè èlmo* = de *tarèkat*- of mystiek-leraren.

en verder *kjaè èlmo karang* = een soort yogi, die niet zelden ook een *kjaè doersila* tegelijk is, dat is een leraar van dieven, sluipmoordenaars e.d. Men krijgt bij zulk een 'leraar' o.a. te leren, hoe men deuren en ramen op mysterieuze wijze kan openen, de huisbewoners in een toestand van diepe slaap of verstijving brengen e.d. dingen meer.

1) Dr Broersma 'Het gewest Besoeki', pag. 176.

den van Professor Van Vollenhoven indachtig zij: 'Wie te veel wil,
te snel wil, of de nieuwigheden te mooi wil, wil niets'.¹⁾

1) Adatrecht I, pag. 654.

HOOFDSTUK I

VERWANTSCHAPSRECHT

§ 1. *Bloed- en aanverwantschap*

HET VERWANTSCHAPSSTELSEL IN DE OOSTHOEK IS ZOWEL ONDER DE MADOEREZEN ALS DE OESINGERS PARENTEEL EN CLASSIFICATORISCH.

De afstamming, *toronan* (M) of *toeroenan* (Oes), schept naar beide zijden, dat is, gerekend zowel naar de mannelijke als naar de vrouwelijke lijn, identieke verwantschapsbetrekkingen. M.a.w.: men voelt zich, bij de Madoerezen iets sterker dan bij de Oesingers, zowel te behoren tot de verwantenkring van de vader als tot die van de moeder. Zo gaan personen, die elkaars verwantschapspositie willen weten, het z.g. *ngoros* (M), *ngoeroes* (Oes), steeds uit van de naaste gemeenschappelijke ascendent (d.i. *tongghal toronan* (M)), onverschillig of deze een man of wel een vrouw is.

Het classificatorische karakter openbaart zich, dit is zowel bij de Madoerezen als bij de Oesingers zo, in een horizontale en verticale groepering der bloedverwanten. Om met Mrs Djojodigoeno en Tirtawinata¹⁾ te spreken zal ik de termen GENERATIENIVEAUX en DESCENDENTIELIJNEN gebruiken.

In de praktijk is het effect van deze classificatie bij de twee bevolkingsgroepen echter nogal verschillend, de groepering wordt door de Madoerees anders aan gevoeld en uitgewerkt dan door de Oesinger. Dit komt zeer duidelijk tot uiting in de terminologie. Waar het bij de Oesingers verder net eender toegaat als bij de Middel-Javanen en Soerabajanen, hebben de Madoerezen dit tweeledige classificatorische stelsel iets eenvoudiger uitgewerkt. Dat het in de asso-

1) Zie 'Het adatprivaatrecht van Middel-Java', pag. 148.

ciatiegebieden van bedoelde suku's bangsa (bevolkingsgroepen) vaak zeer verward toegaat, laat zich gemakkelijk indenken. Vermadoereeste Oesing-Javaanse en veroesingte Madoerese woorden en termen worden niet zelden kris kras door elkaar gebruikt.

Bij de Oesing-Javanen is het aldus:

1. Alle personen uit een hogere generatie-laag of hoger generatieniveau zijn in verwantschapspositie *ouder* dan die uit een lager(e), *ONVERSCHILLIG DE LEEFTIJDEN*. Eerstgenoemden zijn *bapak* (vader) of *bijoeng* (moeder) of *oewak* (oom) of *bibjik* (tante) van laatstgenoemde personen. Het gebeurt niet zelden, dat een dertigjarige neef 'pjaman' (oom) moet zeggen tegen een tweejarig jongetje of 'bibjik' (tante) tegen een dochttertje van een broer of zuster van zijn grootvader.

Het woord *oewak* betekent bij de Oesingers hetzelfde als het Middel-Javaanse *pakde* of *bokde* (een oudere broer of zuster van vader of moeder), terwijl het woord *pjaman* ongeveer dezelfde betekenis heeft als het woord *paklik* (van *pak tjilik*, d.i. de kleine vader en betekent een jongere broer van vader of moeder) en *bibjik* voor *boklik* (een jongere zuster van vader of moeder).

Bij een generatielaag verschil wordt het een verhouding *embah-peetoe* (grootouder en kleinkind).

Bij twee generatielagen verschil wordt het die tussen *embah-boejoet* (overgrootouder) en *boejoet* (achterkleinkind) en zo gaat men, indien nog na te gaan, verder met *tjanggah* (betovergrootouder en achterachterkleinkind), *wareng* (betbetovergrootouder en achterachterachterkleinkind), *oedeg-oedeg*, *gantoengsiwoer* en *grepak*.

2. De verticale classificatie in afstammingslijnen is van belang voor de vaststelling van de 'graad' van neef en nicht zijn bij de personen van hetzelfde geslachtsniveau.

Neven en nichten afstammende van dezelfde grootouder (*embah*) zijn *nak-sedoeloer*, d.i. volle neef en nicht, dat zijn dus de kinderen van gebroeders en gezusters.

Zij, die dezelfde overgrootvader of -moeder (*embah boejoet*) hebben, dus achterneven en -nichten, zijn van elkaar *misanan*. (dit woord is afgeleid van *sapisan*, hetgeen eenmaal betekent).

Verder gaat men bij de Oesing-Javanen meestal niet. De term *mindowan* van Middel-Java (dit woord is afgeleid van *pindo*, d.i. tweemaal) is voor zover ik heb kunnen nagaan in het Banjoewangise

waar tegenwoordig erg veel Midden-Javaanse kolonisten zitten, niet algemeen bekend.

De Madoerezen gaan aldus te werk:

1. Verwanten (elkaars familieleden) over het algemeen zijn van elkaar *bhala*, d.i. familielid.

Verre verwanten worden *bhala djhae* genoemd, of indien de verwantschapspositie niet meer nauwkeurig na te gaan is, zeggen zij *bhala ghiq oe-baue*, hetgeen letterlijk betekent 'verwant, die men nog ruiken kan'.

Ouders heten in het Madoerees *orèng towa*. De *orèng towa lakèq* (vader) heet *bapaq*, *eppaq*, *kaè* of *rama* en de *orèng towa binèq* (moeder) wordt *emboeq*, *emmaq* of *èbbhoe* genoemd. De kinderen heten *anaq*.

ALLE PERSONEN VAN HETZELFDE GENERATIENIVEAU ZIJN VAN ELKAAR 'TARÈTAN'.

Tarètan is dus de horizontale verwantschapsverhouding in tegenstelling met *tongghal toronan*, de verticale (bilaterale) verwantschapsverhouding.

ALLE PERSONEN UIT EEN HOGERE GENERATIELAAG ZIJN, gelijk dit ook bij de Oesingers het geval is, IN VERWANTSCHAPSPOSITIE OUDER DAN DEGENEN UIT EEN LAGERE, ONVERSCHILLIG HUN LEEFTIJD. Eerstgenoemde zijn *eppaq*, *paman* of *obaq* (OOM), of *emmaq*, *bhibbbhiq*, *bibiq* of *obaq* (tante) van de laatstgenoemde personen, die op hun beurt *anaq* (kind) of *ponakan* (neef of nicht, oomzegger) worden geheten. De term *obaq*, het vermadoereeste Oesingse woord *oewak*, komt het meest voor in de associatiegebieden.

Bij een generatielaag verschil wordt het een verhouding grootvader, d.i. *emba* of *jai* of grootmoeder, d.i. *emba* of *njaè* enerzijds en kleinkind, d.i. *kompoj* anderzijds.

Bij twee generatielagen verschil wordt het die tussen *boejoet* (overgrootouder) en *boejoet kompoj* of *kompoj boejoet* (achterkleinkind) en zo gaat men verder met *tjangga* etc.

2. Ter bepaling van de 'graad' van *tarètan*-zijn dient de classificatie der verwanten in descendentie-linies.

De parallel aan onze eigen afstammingslijnlopende nevendescendentielijnen heten in het Madoerees *popo*.¹⁾

1. Vergelijk verder wat De Stoppelaar (pag. 126 t.a.p.) gevonden heeft omtrent de betekenis van het woord *popo*.

De *sapopo*-lijn of één-*popo*-lijn (*sa* betekent één) ontspringt bij de grootouders van vaders- en moederszijde, loopt over vaders- of moedersbroer of -zuster etc.

De *doepopo*-lijn of twee-*popo*-lijn (*doe* is twee) ontspringt bij de overgrootouder van vaders- of moederszijde, gaat over grootvadersbroer (grootmoedersbroer) of grootvaders (moeders-)-zuster enz.

De *telopopo*-lijn of drie-*popo*-lijn begint bij de betovergrootouder van vaders- of moederszijde, loopt over overgrootvaders- (-moeders-) broer of -zuster, en zo verder.

Verder dan *telopopo* gaat men meestal niet, de verwantschapsverhouding wordt te vaag. Men volstaat dan met te zeggen van *bhala djhaoe*.

De kruispunten van de *popo*-lijnen en de generatielagen bepalen op deze manier de 'graad' van het *tarètan*-schap, het neef en nicht zijn.

Zo is een *tarètan* aan een *sapopolijn*, dat zijn dus de kinderen van vaders- of moedersbroer of -zuster, een *tarètan-sapopo*. (volle neef of nicht)

Een *tarètan* aan een *doepopo*-lijn, d.i. dus een kind van vaders- of moeders volle neef of nicht, heet *tarètan-doepopo*.

En zo gaat men verder met de *tarètan-telopopo* berekening.

Tarètan-sapopo heet bij de Javanen *nak-sedoeloer*, de *tarètan-doepopo* is *misanan*, en de *tarètan-telopopo* is dan *mindowan*.

Hoewel het verwantschapsstelsel bij de Madoerezen parenteel, dus bilateraal is, bestaat er bij hen evenwel ook een aparte term voor de unilaterale afstammingslijn, namelijk *pantjer*, naast het woord *toronan* voor de bilaterale afstamming. Zo betekent bijvoorbeeld 'A *pantjer lakèq biq B*', dat A en B agnaten zijn. 'A *pantjer binèq kalaban B*' wil dan zeggen, dat A en B elkaars verwanten zijn in de vrouwelijke linie. Waarschijnlijk bestonden er vroeger ook een patrilineale- en een matrilineale verwantenordening naast de parentele. Andere gronden voor deze veronderstelling heb ik evenwel niet.

'A *kalaban B tongghal toronan*' wil daarentegen zeggen, dat A en B dezelfde voorouder hebben volgens de bilaterale ordening.

'A *kalaban B tarètanan*' betekent, dat A en B verwanten zijn van dezelfde generatie of van hetzelfde geslachtsniveau.

Vermelding verdient nog het volgende. In de terminologie der Javanen wordt een zeker rangverschil tot uitdrukking gebracht. Iemand gebruikt tegenover een verwant van HETZELFDE generatieniveau, die

afstamt van een eerdergeborene broer (zuster) van het voorafgaande generatie-niveau dan hijzelf bijzondere aanspreektermen. Dat is wat Mrs Djojodigoeno en Tirtawinata noemen de *awoe* of *prenah*.¹⁾ Zo moet een Javaan tegen de kinderen van de oudere broer of zuster van zijn vader of moeder *kakangmas* (oudere broer) of *embokajoe* (oudere zus) zeggen, al is die neef of nicht vele jaren jonger dan hijzelf. Bij de Madoerezen in de Oosthoek is dit niet het geval. Wie in jaren ouder is zegt tegen zijn jongere *tarètan* gewoon *alèq* of *adiq*.

Evenzo zegt een Javaan tegen de echtgenote van zijn oudere broer, al is zij 10 of 15 jaren jonger dan hij, altijd *embokajoe*.²⁾ De Madoerees, en vaak ook de Oesinger, zegt dit alleen uit persoonlijke eerbied voor haar en dikwijls ook alleen maar in het geval, dat zij maar enkele jaren jonger is. Anders vermijdt hij elke ontmoeting, of gebruikt haar algemene roepnaam, bijvoorbeeld *'emboeqna Mena* (de moeder van Amina), *boeq Sidin* (moeder van Sidin) e.d.

DE ECHTGENOOT HEEFT IN DE VERWANTENKRING VAN ZIJN ECHTGENOTE DEZELFDE POSITIE ALS DEZE LAATSTE IN DIE VAN HAAR MAN.

Volgens Van Vollenhoven³⁾ heten de echtgenoten op Madoera elkaars *bhalangkep*, elkaars vermaagschapt.

De wederzijdse ouders zijn van elkaar *bhisan*(M), *bésan*(Oes). BESANSCHAP WORDT NERGENS ALS VERWANTSCHAP AANGEVOELD, hoewel er tot op zekere hoogte een plicht tot wederzijds hulpbetoon onder de *besans* bestaat.

Schoonouders heten *mattowa*(M) of *mara-toewa*(Oes).

Schoonzoon is *manto lakèq*(M) of *mantoe lanang*(Oes) en schoondochter is *manto binèq*(M), *mantoe wedok*(Oes) genoemd.

Schoonbroer (of -zuster) heet *èpar*(M), *ipé*(Oes).

Betreft het twee gezusters, dan heet de betrekking tussen beider echtgenoten in het Madoerees *lowaj*.

De echtgenoot (of -genote) van een *tarètan-sapopo* heet *èpar-sapopo*, die van een *tarètan-doepopo* wordt *èpar-doepopo* genoemd etc. EPARSCHAP WORDT, in tegenstelling met besanschap, WEL ALS EEN FAMILIEBAND AANGEVOELD.

NORMAAL HOUDT DE AANVERWANTSCHAP DOOR ONTBINDING VAN HET HUWELIJK

1) Zie aldaar pag. 148.

2) Zie Djojo-Tirta pag. 156.

3) Zie Adatrecht van Ned. Indië deel I, pag. 567.

ONDER LEVENDEN BIJ DE MADOEREZEN NIET OP, BIJ DE OESINGERS DAARENTEGEN OVER HET ALGEMEEN WEL.

Vergelijk in dit geval het door Enthoven¹⁾ aangehaalde vonnis van de landraad te Bondowoso van 24 Mei 1897, dus ruim vijftig jaar terug, waar 'de grootvader van beklaagdes gescheiden vrouw niet als getuige gewraakt kon worden, op grond, dat volgens de rechtsbegrippen van de Inlanders van deze streken door ontbinding des huwelijks alle betrekkingen tussen één der echtgenoten en de bloedverwanten van de andere echtgenoot worden verbroken.'

Er werd niet vermeld, of beklaagde Madoerees ('blijver' of 'trekker') of Oesinger was. Zoals bekend is Bondowoso (practisch het hele tegenwoordige regentschap) associatiegebied van de beide bevolkingsgroepen. De penetratie der Madoerezen in het toenmaals Oesingse Bondowoso begon omstreeks 1800. Thans is dit gebied overwegend Madoerees, doch Oesingse kenmerken zijn er nog duidelijk waar te nemen in de wereldbeschouwing, gewoonten en taal.

Slechts in geval het huwelijk op 'ongewone' wijze tot stand is gekomen (niet volgens de adat), bijvoorbeeld, indien het niet helemaal de toestemming van beider ouders wegdraagt, houdt de aanverwantschap door de ontbinding van zulk een huwelijk wel op. Doch indien alles, vanaf de verloving tot en met de huwelijksluiting door de besans en hun familie geregeld wordt, is dat huwelijk veel te veel familiezaak, gemeenschapszaak; en boven (zie pag.13) heb ik reeds betoogd, dat het genealogische gemeenschapsgevoel onder de Madoerezen zeer sterk is, veel sterker dan bij Oesingers, bij wie de territoriale factor overheerst.

Ook houdt de aanverwantschap meestal, als vanzelfsprekend, op bij ontbinding van een normaal totstand gekomen, doch kinderloos gebleven huwelijk.

§ 2. *Verhouding ouders en kinderen*

Vooreerst de kwestie der buitenechtelijke kinderen. Hierover kan ik, wat de Madoerezen betreft, kort zijn, om de eenvoudige reden dat buitenechtelijke kinderen bij hen practisch niet voorkomen. Dit komt

1) Zie 'Het adatrecht der Inlanders in de jurisprudentie', Acad. pr. Leiden, pag.103.

waarschijnlijk door de strenge adatgebruiken enerzijds, waar ongehuwde Madoerese vrouwen zeer beperkte vrijheid van beweging hebben; anderzijds komt het door het strenge wraakrecht van haar ouders tegenover degene, die zulk een kind bij hun dochter heeft verwekt en door de harde strafmaatregelen der familiegemeenschap tegenover het meisje. Zulk een schande laat een Madoerese vader zich niet aanleunen. Het gezegde *Potè tolang kalaban potè mata, bhangoq pote tolang* (zie boven pag. 14) zegt alles.

Een algemeen bekende term voor een buitenechtelijk kind is er niet, ook niet voor een noodhuwelijk.

Mocht zich het geval voordoen, dat een vrouw buiten huwelijk zwanger wordt, dan wacht haar het wrede lot van de verstoting (*èton-dhoeng*) door haar familie, tenminste als zij niet uit de weg geruimd wordt. Dan staan er voor haar maar twee mogelijkheden open: namelijk met de bewuste man te trouwen en ergens in de vreemde een nieuwe toekomst te zoeken, of, in het ongunstige geval, de slechte kant op te gaan. Het is in de Madoerese dessa's namelijk algemeen, dat ook de prostituees, welker aanwezigheid in de regel slechts aan insiders bekend is, officieel met de 'baas' getrouwd zijn.

Vaderloze buitenechtelijke kinderen bestaan daardoor bij de Madoerezen niet. Zelfs na de Japanse bezetting waren er maar twee of drie gevallen daarvan bekend.

Bij de *Oesingers*, waar de vrouwen minder streng thuisgehouden worden, doen zich soms gevallen van zwangerschap buiten echt voor. Meestal is de dader op te sporen en dan wordt hij door de ouders, meestens met de hulp van het dessahoofd, gedwongen het meisje te huwen. Is hij, uit hoofde van zijn maatschappelijke positie daartoe niet te krijgen, dan wordt een andere persoon aangezocht, om haar, tegen betaling of beloning vanwege de dader, te huwen. Na de bevaling wordt het huwelijk dan bijna altijd weer ontbonden, doch in elk geval wordt het kind niet als een *anak haram* geboren. Anders zou het in zijn dessa voor altoos ten spot staan. GEBOORTEN BUITEN ECHT WORDEN DUS BIJ DE OESINGERS VERMEDEN DOOR HET NOODHUWELIJK, het kawin tambalan.

Tegenwoordig bestaat voor zulk een huwelijk ook de term *kawin da-roerat*. Algemeen in zwang is die benaming echter (nog) niet, en het is niet te hopen, dat zij dat ooit wordt.

Zulke gebeurtenissen zijn soms publiek geheim, maar de meeste gevallen blijven voor altijd onbekend. Voor de oorlog zijn mij twee

gevallen ter ore gekomen, één uit het Gentengse en één uit Kabat (dicht bij Banjoewangi). De bewuste personen werden op aangifte der ouders van het meisje door de betrokken ¹⁾petinggi en modins kawin ²⁾bewogen of gedwongen de vrouwen te huwen. Voor de rest ging alles volkomen normaal, ook wat betref de verwantschapsverhoudingen, huwelijksplechtigheden e.d.

Tijdens de Japanse bezetting is mij een geval bekend geworden uit de omgeving van Rogodjampi, eveneens in het regentschap Banjoewangi, waar de verwekker een inspecteur van politie was. Er werd een ander persoon, naar ik meen één zijner rechercheurs, gevonden, die bereid was het dessameisje te huwen. Een jaar na de geboorte van het kind werd het huwelijk ontbonden. Het jongetje heeft van de 'onbekende' natuurlijke vader een span ossen gekregen, natuurlijk via de 'officiële' vader. Later is de vrouw, naar ik gehoord heb, met een man uit een andere dessa hertrouwd.

Men merke op, dat de onverbiddelijke Madoerezen ook alles in het werk stellen, om zulke uitspattingen te voorkomen. Ongetrouwde vrouwen worden streng thuisgehouden; elders komen kinderverlovingen en -huwelijken vrij veelvuldig voor, om de meisjes, die vanwege haar werkzaamheden niet veel thuis kunnen blijven door middel van dit 'bezet'-instituut tegen aanranding te waarborgen.

Bij de meer verdraagzame Oesingers zijn de meisjes vrijer in hun

- 1) De modin kawin is het dessabestuurslid belast met de 'burgerlijke stand'.
- 2) Zulke huwelijken zijn eigenlijk (Sn. Hurgronje, Verspreide Geschr. II, pag. 352) in tweeërlei opzicht in strijd met de Islamietische Wet, die volkomen vrijwilligheid der contractanten als voorwaarde voor de geldigheid van de huwelijksovereenkomst stelt, en die zich verzet tegen de wettiging van een vóór de echt veroorzaakte geboorte. Doch er bestaat geen enkele mogelijkheid tot 'erkenning van een natuurlijk kind' gelijk zulks in het Nederlands recht wel het geval is, terwijl het lot van een als *haramdjadah* geboren kind in de dessagemeenschap vreselijk is. De adat stapt dan over beide bovengenoemde bezwaren heen, en gaat zelfs verder ook: men houdt zich niet aan het minimum van zes maanden. (Volgens de Sjari'a wordt elk kind, dat minimaal zes maanden na de huwelijksvoltrekking van de moeder geboren is, als kind van haar echtgenoot beschouwd).

bewegingen. Kinderverlovingen en -huwelijken komen practisch niet voor. De vrouwen trouwen er naar Indonesische maatstaven zeer laat.

TUSSEN OUDERS EN KINDEREN BESTAAT, ZOWEL BIJ DE MADOEREZEN ALS DE OESINGERS, DE WEDERZIJDSE ONDERHOUDSPlicht.

Zolang de kinderen nog onvolwassen zijn, worden ze door de ouders verzorgd en onderhouden, en omgekeerd zorgen de kinderen, indien ze reeds volwassen zijn en zelf hun kost kunnen verdienen, voor de ouders, vooral indien ze reeds te oud zijn, om nog te kunnen werken. Het gebeurt bijna altijd, dat de oudjes dan bij de best gesitueerde zoon komen inwonen.

Een, vooral bij de Madoerezen, veel voorkomende gewoonte is, dat de eerste kleinzoon bij de grootouders van vaderszijde en de eerste kleindochter bij die van moederszijde van kleins af ter verpleging (*èparabat*(M), *dirawataké*(Oes)) worden afgestaan. Dit heb ik geconstateerd in bijna alle dessa's in het Panaroekanse, Bondowosose, Djemberse en Kraksaanse. Mogelijk, ik heb dit althans vaak zo horen uitleggen, is dit kind als een soort 'vervanger', als troost op hun oude dag voor het gemis van de uitgetrouwde zoon of dochter, te beschouwen. De kinderen worden natuurlijk op grootouderlijke wijze vertroeteld, maar moeten de oudjes bedienen en in de huishouding zo'n beetje helpen.

OOK TUSSEN DE KINDEREN ONDERLING BESTAAT DE ALIMENTATIEPlicht, OF TENMINSTE DE Plicht TOT ONDERLING HULPBEToon.

De best gesitueerde kinderen moeten de nog onvolwassen broers en zusters onderhouden en verzorgen, tenzij de ouders nog krachtig genoeg zijn, om daarvoor zelf te zorgen.

DEZE ONDERLINGE VERPLICHTING BESTAAT OOK TUSSEN STIEFBROERS (ZUSTERS), EN TUSSEN ADOPTIEFKINDEREN EN ECHTE KINDEREN.

NIET ZELDEN WORDT DEZE ONDERLINGE ONDERHOUDSPlicht BIJ DE MADOEREZEN UITGEBREID TOT DE 'TARETAN SAPOPO' (DE VOLLE NEVEN EN NICHTEN).

Zijn de Madoerezen in de Oosthoek en de Oesingers over het algemeen, wat betreft het grondenrecht, zeer individualistisch van aard, ten aanzien van de alimentatieplichten daarentegen zijn ze zeer *rokon*(M), *roekoen*(Oes), d.i. zeer op elkaar aangewezen.

Wat gebeurt er met de kinderen bij ontbinding van het huwelijk?

a. Ontbinding bij het leven

Bij de Madoerezen en Oesingers komen echtscheidingen van kinderrijke ouderparen zelden voor, van gedurende lange tijd kinderloze paren daarentegen relatief vrij veel. Een groot gezin wordt als een grote zegen beschouwd. Hooglopende ruzies komen natuurlijk overal veelvuldig voor, doch tot een *tellak*(M), verstoting, komt het niet gauw. Er zit te veel aan het huwelijk vast. Loopt het evenwel toch uit op een ontbinding van het huwelijk, dan GAAN DE KINDEREN MEE MET DE OUDER, DIE GEACHT WORDT HET BEST VOOR HEN TE KUNNEN ZORGEN.

Zuigelingen gaan altijd met de moeder mee.

Hoewel de Madoerezen en Oesingers zeer strenge Moslims zijn, maken ze zich niet druk over de kwestie van de *wilajah* (voogdij) en *hadhanah* (verzorging) volgens het Islamitiesche recht.¹⁾ Ik heb in enkele plaatsen, o.a. Probolinggo, Djember, Banjoewangi gevallen aangetroffen, waarbij de beide gescheiden echtgenoten ondertussen ieder met een ander hertrouwd waren, terwijl de kinderen uit het eerste huwelijk, ook nadat ze reeds *moemadjjiz* (tot onderscheiden in staat) waren, telkens heen en weer reisden, nu eens bij hun echte vader dan weer bij hun echte moeder verbleven, en zo, dat ze a.h.w. nu 'twee vaders' en 'twee moeders' erkenden.

ALGEMEEN HEERST DE MENING, DAT DE VADER, NA ONTBINDING VAN ZIJN HUWELIJK STEEDS MOET BLIJVEN BIJDAGEN, HETZIJ DAADWERKELIJK HETZIJ SYMBOLISCH, IN HET ONDERHOUD DER UIT HET ONTBONDEN HUWELIJK GEBOREN KINDEREN, TOTDAT DEZE ZELF IN HUN LEVENSONDERHOUD KUNNEN VOORZIEN OF TOTDAT ANDERE OMSTANDIGHEDEN HET NIET MEER NODIG MAKEN.

Bij geschillen omtrent de toewijzing der kinderen bij echtscheidingen houdt men, voor zover mij bekend, steeds rekening met het belang dier kinderen.²⁾

1) Zie Juynboll 'Handleiding tot de kennis van de Mohammedaansche Wet', 3de druk, pag. 52.

2) Adatrechtbundel VIII, pag. 269; adatrechtbundel XXXIII, pag. 227. Anders vlgs. Adatrechtbundel IV, pag. 269, n.l. 'dat alle kinderen de vader moeten volgen.' Naar (eiland) Madoerees adatrecht (adat.r.b. XXV, p. 155) zouden de jongens de moeder, en de meisjes de vader moeten volgen.

Uit de jurisprudentie is hieromtrent, althans voor deze streken, door Enthoven, Van der Meulen of Boerenbeker niets vermeld.

b. *Ontbinding door de dood.*

BIJ ONTBINDING VAN HET HUWELIJK DOOR DE DOOD BLIJVEN DE KINDEREN BIJ DE OVERLEVENDE OUDER, OOK AL MOCHT DEZE LATER HERTROUWEN.

Dit heb ik overal geconstateerd, Indien de overlevende ouder het te druk heeft, worden de kinderen onder de grootouders of ooms of tantes, zowel van vaders- als moederszijde verdeeld. Uit dit alles blijkt weer duidelijk het ouderrechtelijke karakter van het verwantschapsstelsel. Het Islamietische, meer vaderrechtelijke systeem wordt, voor zover ik heb kunnen nagaan, practisch nergens gehuldigd. Na de dood van de vader zet de moeder de *volle ouderlijke macht* over de onvolwassen kinderen voort. Mocht zij zich daarin evenwel onhandig of niet capabel gevoelen, dan laat zij zich bijstaan door haar vader, schoonvader, broer, oom of schoonbroer al naar de goede verstandhouding, die er bestaat tussen haar en één harer, naar haar mening, beleidvolle mannelijke naaste verwanten.

BIJZONDERE BEHANDELING EN VERZORGING GENIETEN DE 'ANAO DJATEM'(M) 'ANAK DJATIM'(Oes), DAT ZIJN (IN DE OOSTHOEK) KINDEREN, WAARVAN DE VADER TIJDENS DE ZWANGERSCHAP HUNNER MOEDER GESTORVEN IS.

Men schrijft namelijk aan zulke kinderen buitengewone magische krachten of vermogens toe. Ze brengen *radjekè*(M) *redjeki*(Oes), d.i. voorspoed en geluk, aan voor degenen, die goed tegen hen zijn. Ze genieten van de gemeenschap een vaak zeer eerbiedige en zorgvolle bejegening. Een speciaal gedeelte van de *pitrahs* (liefdegaven aan het einde der vastenmaand) en *dzakats* (jaarlijkse liefdegaven)¹⁾ is voor hen bestemd, Deze gebruiken verlichten in grote mate de onderhoudslasten van de moeder van zulk een halfwees.

§ 3. *Adoptie*

De term voor kindsaanneming is *ngalaq anaq*(M), *ngepèk anak*(Oes).

Er bestaat ook de term *mopo* in het Madoerees, doch dit betekent

1) Zie Juynboll hoofdstuk II.

heel iets anders dan het Javaanse woord *moepoe*, dat naar Mrs Djojodigoeno en Tirtawinata¹⁾ schrijven de 'algemeen gebruikelijke technische term voor adoptie' is. Het Madoerese woord *mopo* betekent aan de noordkust van de Oosthoek het tot zich nemen van een jongeling, vaak van kleins af, om die later uit te huwelijken aan de eigen dochter van zijn verzorger. De Stoppelaar²⁾ heeft de betekenis 'tot vrijer nemen' gevonden, althans onder de Madoerezen op het eiland Madoera.

Bij de Oesingers is mij de term *moepoe* in de Middel-Javaanse betekenis niet bekend.

Men neme het feit in acht, dat de Madoerezen en Oesingers in hun dagelijkse leven zeer slordig omgaan met de term *ngalaq anaq* en *ngepek anak*. Men gebruikt deze woorden voor de echte adoptie, maar vaak ook voor de schijnadoptie, en soms ook voor het verplegen, de *rabadan* (M) *rawatan* (Oes). Uit de loop van een gesprek waarin zulk een term gebruikt wordt, kan men meestal opmaken, wat er precies bedoeld wordt.

De adoptie, die in de Islam niet bestaat, immers volgens de *Qoer'an*, Soerat XXXIII ajat 1-5³⁾ verboden is⁴⁾, is niettemin zowel bij de zeer streng moslimse Madoerezen als bij de Oesingers, overal algemeen bekend en in gebruik.

Na schifting van verscheidene gevallen, die mij ter ore zijn gekomen, ben ik van mening, dat er in de Oosthoek, - wellicht ook daarbuiten -, twee graden van kindsaanneming zijn te constateren, namelijk (deze benamingen heb ik voor het gemak aangenomen) a. de *absolute*- en b. de *relatieve adoptie*.

Daarnevens bestaan de gevallen van *schijn*-, of om met Mrs Djojodigoeno en Tirtawinata te spreken, c. *quasi-adoptie*, en de *rabadan* (M) of *rawatan* (Oes) de *verpleging van een kind* zonder de bedoeling het

1) Zie aldaar pag. 159.

2) Zie aldaar pag. 126.

3) Zie Juynboll pag. 220. Vergelijk ook Scheuer 'Het personenrecht voor de Inlanders op Java en Madoera', pag. 180, 181 e.v. Daarin staat ook vermeld de naam 'anak mas' voor adoptief kind. Deze benaming bestaat in de Oosthoek ook, doch het betekent juist geen adoptief kind, maar 'pleegkind', 'peet' of 'lievelingskind'.

4) Arabische term voor adoptie is *tabannas*. Zie Vollenhoven Adatrecht II pag. 180.

als een echt eigen kind, hetzij van de aanvang af hetzij later, te willen beschouwen.

a. Bij de ABSOLUTE adoptie, de *ngalaq anaq motlak(M)* of *ngalaq anaq ongghoean(M)* wordt het kind volkomen erkend, behandeld en aangevoeld als een eigen natuurlijk kind. Elke band met de biologische ouders is absoluut verbroken.

b. Bij de RELATIEVE adoptie, de gewone *ngalaq anaq(M)*, wordt de band met de biologische ouders tot op zekere hoogte, beperkt tot zekere magische handelingen, in stand gehouden. Voor de rest worden de kinderen behandeld gelijk bij de absolute adoptie.

c. De QUASI adoptie.

Bijzondere vermelding verdient hier in de Oosthoek ook het bestaan van de *schijn-adoptie*, die in het dagelijks leven ook *ngalaq anaq(M)* *ngepèk anak(Oes)* wordt genoemd, doch verder geen rechtsgevolgen hoegenaamd ook heeft. Deze quasi-adoptie is slechts een *sarat(M.Oes)*, een vereiste, een (magisch) middel, om het kind van een zeker gevaar of zekere ongunstige invloed te ontslaan. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de *pada betton(M)* *pada weton(Oes)* van het kind en één zijner ouders, bijvoorbeeld indien de vader en het kind beide op dezelfde weekdag en *pasaran(M.Oes)*: *Senèn kliwon(Oes)* *senèn kalèboen(M)*, *Rebo legi(Oes)* *rebbhoe manès(M)* e.d. geboren zijn. Deze 'kindsaanneming' kan gepaard gaan met plechtigheden bij het *èpakalaq anaq(M)* *diwènèhake anak(Oes)*, d.i. als kind geven aan iemand, hetzij een bloedverwant hetzij een vriend van de vader. Soms gaat het vrij eenvoudig. Een der grootouders is bij de bevalling aanwezig en zegt dan bij het eerste geschrei van de baby *doeh, tang anaq sè bhaghoes!(M)*¹⁾ bij een jongen en *tang anaq se raddhin!(M)* bij een meisje en de Oesinger *O, anak ingsoen ikaj! slamet! slamet!*²⁾ Daarmee is alles gedaan. Verder wordt het kind steeds bij de naam geroepen en vermijden de ouders zo veel mogelijk het woord *anak*.

Bij de Oesingers is de onderscheiding tussen absolute- en relatieve adoptie iets minder scherp waar te nemen dan bij de Madoerezen.

De Stoppelaar³⁾ vermeldt 'twee vormen van adoptie' in het Banjoe-wangische, namelijk 'de gewone (*angkat* of *ngepèk anak*) en een vorm,

1) betekent: O, mijn mooi kindje!

2) betekent: O, mijn kind. Gods zegen ruste op jou!

3) Zie aldaar pag. 64.

die misschien verband houdt met het feit, dat in Banjoewangi de standen der bijwoners en kostgangers (in de dorpen) ontbreken, en waarbij de bedoeling schijnt voor te zitten om een arbeidskracht in het huiselijke en het veldwerk meer te krijgen. Volgens hem heet deze adoptie *rawatan* (K. *ramoetan*).¹⁾ Daarna vermeldt hij verder:

'Een *anak angkat* wordt geheel behandeld als een eigen kind. Men spreekt er ook altijd over als *anakkoe* (mijn kind). MEN ERFT GEHEEL ALS EEN ECHT KIND EN KEERT NIET MEER TERUG NAAR DE OUDERS. (Kap. van mij. Atm.). 'Het *rawatan* (daarentegen) is een soort contract, waarbij de *rawat* meestal op iets gevorderde leeftijd (ongeveer 16 jaar en ouder) IN DIENST KOMT (Kap. van mij. Atm.) bij de adoptant tegen kost en kleding zonder loon, waartegenover de adoptant zich verplicht, om de *rawat* later uit te huwen en hem, hetzij voor, hetzij bij het huwelijk een uitzet te geven, vaak bestaande uit een huis en een stuk grond of wel een span ossen en dergelijke.. De *rawat* is gehouden zijn adoptiefouders later te onderhouden als deze *doempa* (= niet meer in staat te werken. Atm.) zijn geworden en bij hem komen inwonen. De familieband met zijn eigen ouders wordt door de *rawat* niet geheel doorgesneden; hij erft dan ook gewoonlijk van deze evenals zijn broers en zusters.

Mogelijk verwarde De Stoppelaar naar mijn bescheiden mening deze *rawatan*, die m.i. geen adoptie is, doch gewoon, zoals het woord trouwens ook aanduidt, 'verpleging' of 'verzorging' zonder de ware bedoeling van kindsaanneming, met de bovengenoemde *relatieve* adoptie. Uit zijn gedachtengang in de laatste door mij boven aangehaalde zin, waar hij zegt, dat 'de familieband niet geheel doorgesneden is', terwijl hij iets eerder trouwens ook verklaarde, dat 'de *rawatan* een soort contract (is), waarbij de *rawat*.....in dienst komt bij de adoptant tegen kost en kleding zonder loon', blijkt wel, dat de *rawatan* geen adoptie is. Dit is het in de praktijk ook niet. Veeleer is het een soort arbeidscontract of gewoon een verzorgingscontract. Men zij op zijn hoede voor het feit, dat de Oesinger, evenals de andere Indonesiërs, ook gauw *anakkoe* (mijn kind) zegt tegen een kind, dat hem om de één of andere reden genegen is.

Wat ik tot zover bij de Oesingers persoonlijk duidelijk heb kunnen constateren, in verschillende dessa's rondom Rogodjampi en Kabat (Regentschap Banjoewangi), is het bestaan van de gewone adoptie de

1) Zie aldaar pag. 65.

ngepèk anak (absolute- en relatieve kindsaanneming), waarbij het adoptief kind volkomen gelijk behandeld wordt als een eigen wettig kind; daarnaast vele nuances en soorten van *rawatans*, waarbij in enkele gevallen het 'contract' door de *dessalieden* in de dagelijkse omgang gewoon met *ngepèk anak* wordt aangeduid, doch waarbij er, gezien de strekking of de bedoeling van de *toekang ngrawat* (de verzorger) geen sprake van adoptie is. Een enkele keer was de bedoeling het *ngepèk anak*, om dit later, welbewust, te doen overgaan in *ngepèk anak mantoe* (dus de verzorgde één der dochters, meestal de oudste, te laten trouwen. Een jongere zuster mag namelijk niet eerder in het huwelijk treden dan het oudste meisje. Zulk een onbetamelijk huwelijk zou gepaard gaan met vele magische moeilijkheden. Boven genoemd geval van quasi-adoptie of beter gezegd aanstaande-schoonzoonsadoptie, hoewel niet algemeen gebruikelijk, is dus een soort verzekering tegen afwijking van de huwelijksvolgorde der dochters). Een andere keer kwam zulk een quasi-adoptieovereenkomst tot stand, omdat de *toekangs ngrawat*, wier kinderen reeds alle het huis uitgevlogen waren, graag iemand in huis wilden hebben, die ze *anakkoë* konden noemen en als een eigen kind konden vertroetelen zonder nadere rechtsgevolgen van welke aard ook. In een ander geval weer was het zuiver een arbeidscontract, met de kennelijke bedoeling, om het 'aangenomen' kind later als goedkope en vertrouwde veldarbeidskracht te gebruiken.

Lieden van stand gaan vaak jonge kinderen uit de *desa ngrawat*, verzorgen ze goed, laten hen naar school gaan, huwelijken ze uit en dergelijke meer, doch doen dit met de bedoeling ze later als betrouwbare en trouwe *poenokawans* of bedienden aan hun eigen kinderen mee te geven. Deze gevallen heb ik overal aangetroffen.

Op het eiland Madoera en in enkele *desa's* aan de noordkust van de Oosthoek heb ik ook wel eens de term *malar* (grondwoord: *palar*) horen gebruiken voor: iets oudere kinderen, van meer dan tien jaar oud, tot zich nemen, of: het in de familie opnemen en opvoeden. Welke de rechtsgevolgen van zulk een verhouding zijn, heb ik niet kunnen nagaan.

Omtrent de wijze van totstandkoming der adoptie bestaan geen algemene vormvoorschriften.¹⁾ Bij sommige families, die ik gezien heb ging het nogal ingewikkeld toe: met lange ceremonien en allerlei ma-

1) Vgl. Adatrechtbundel VIII, pag. 268.

gische beveiligingsmaatregelen tegen onheil, ziekten e.d. meer, bij anderen weer vrij eenvoudig. Dit hangt uiteraard ook van verschillende factoren af: o.a. welstand, doel der kindsaanneming, afstamming van het te adopteren kind etc.

Gelijk het voor elke, voor het leven belangrijke, gebeurtenis voorgeschreven is, dient echter steeds een slametan (maaltijd met religieuze betekenis) gehouden te worden, welke meestal ten huize van de adoptant plaats vindt. Op deze heilmaaltijd worden leden van het dessabestuur, vooraanstaande personen en familieleden uitgenodigd en hiermede wordt dus tevens de kindsaanneming openbaar gemaakt.

Een adoptie-acte, zoals die reeds voor de oorlog in West-Java voorkwam¹⁾ heb ik nergens in de Oosthoek aangetroffen. Er schijnt nog geen behoefte aan te bestaan. Wel worden als uiterlijk teken van adoptie enige goederen van waarde aan het aangenomen kind gegeven zoals krissen, poesaka-ringen, stukken grond e.d. meer.

Naar mijn bescheiden mening moet de adoptie wettelijk geregeld worden. De bestaande regeling voor Chinezen²⁾ is vaderrechtelijk: BIJ DE MADOEREZEN EN OESINGERS MAG IN PRINCIPE EEN IEDER, DIE GEHUWD OF GEHUWD IS GEWEEST, EEN KIND, HETZIJ EEN JONGEN HETZIJ EEN MEISJE, ADOPTEREN. En het is, in vergelijking met bovenbedoelde kindsaannemingsregeling voor de Chinezen, eveneens onverschillig of men kinderloos is of niet.

IN ALLE GEVALLEN BETREFT HET OBJECT VAN ADOPTIE STEEDS ZEER KLEINE KINDEREN BENEDEN DE VIJF JAAR, LIEFST NOG ZUIGELINGEN EN BIJ VOORKEUR EIGEN BLOEDVERWANTEN.

a. Absolute adoptie

HET IN ABSOLUTEN ZIN GEADOPTEEERDE KIND VERKRIJGT TEN GEVOLGE DER ADOPTIE GEHEEL DEZELFDE RECHTEN EN PLICHTEN ALS DE EIGENLIJKE, ECHE KINDEREN VAN HET ADOPTERENDE OUDERPAAR, BEHOUDENS TEN AANZIEN VAN HET ERFRECHT VAN DE NAASTE VERWANTEN DER ADOPTERENDE OUDERS IN DE ZIJLINIE OF OOK SOMS IN DE OPGAANDE LIJN.

1) Zie bijlage van Soepomo's 'Adatprivaatrecht van West-Java'.

2) Hoofdstuk II van het burgerlijk- en handelsrecht van de Chinezen Stbl. 1917 - 129.

Zo gelden de regels van huwelijksrecht (ook huwelijksbeletselen¹⁾), grondenrecht, erfrecht e.a. ook voor het adoptief kind. Alleen het huwelijksverbod, wegens bloedschande, van het kind met een van zijn (haar) vleeselijke ouders of broers (of zusters) blijft gehandhaafd. Dat dit zestig jaar geleden ook het geval was, wordt onder meer bevestigd door het vonnis van de landraad te Loemadjang van 5 Augustus 1890²⁾ door Enthoven vermeld. Daarin meende de landraad voor de toepassing van art. 288 Ind.Str. (familiediefstal) de pleegvader van beklaagdes vrouw als zijn schoonvader te moeten beschouwen, overwegende, dat 'volgens godsdienstige instellingen en gebruiken der Inlanders een persoon, die een wees als zijn kind aanneemt, in alles moet geacht worden gelijk te staan met de eigenlijke vader.'

Weliswaar werd dit vonnis door het Hof vernietigd, doch om reden, dat 'in het corresponderende artikel van de Code Penal aan adoptie niet kan zijn gedacht.' (Vonnis van het Hof van 19 December 1890).

Adoptiefkinderen verkrijgen het erfrecht ten aanzien van de bloedverwanten hunner adoptiefouders namelijk niet vanzelf. Dit gebeurt alleen, indien de gehele familie in het proces der kindsaanneming gekend wordt en deze kindsaanneming aller algehele goedkeuring wegdraagt, zoals zulks het geval was voor de oorlog bij een familie in het Bondowosose en nog één in het Pradjekanse. Beide echtparen in kwestie waren kinderloos. Het ene echtpaar heeft toen een baby van vijf dagen oud van een nicht tot zich genomen en het andere een kindje van anderhalve maand. Beide adopties hadden plaats met instemming der familieleden, te weten de wederzijdse ouders, de broers en zusters. De kinderen worden volkomen, door de gehele familie erkend, behandeld en gevoeld als waren zij echte, eigen kinderen van de beide echtparen.

b. *Relatieve adoptie*

BIJ DE RELATIEVE ADOPTIE GELDEN DE RECHTSREGELEN VAN DE ABSOLUTE

1) Hoewel de Islamietische 'huwelijksluiters' er geen acht op mag slaan. Vollenhoven, Adatrecht II, pag. 180.

2) Zie Enthoven 'Het adatrecht der Inlanders in de Jurisprudentie' pag. 108.

KINDSAANNEMING OP DEZELFDE WIJZE, BEHOUDENS ZEKERE VERHOUDINGEN EN
HANDELINGEN VAN MAGISCH-RELIGIEUSE AARD TEN AANZIEN VAN DE BIOLOGI-
SCHE OUDERS.

In tegenstelling met het geval van de absolute adoptie, waar elke
familieband met de oorspronkelijke ouders volkomen doorgesneden is,
komt hier het adoptiefkind o.a. op Lebarandag bij zijn biologische
ouders, om hun zegen te vragen. Van belangrijke stappen in het leven
brengt hij hen steeds op de hoogte. Zo de biologische ouders reeds
overleden zijn, bezoekt hij op de heilige dagen hunne graven. Een
belangrijk verschil met de absolute kindsaanneming is de mogelijk-
heid, die soms nog bestaat voor hem, om van zijn vleeselijke ouders
te erven, indien deze door omstandigheden kinderloos komen te ster-
ven.

Bij de oostjavase Madoerezen komt soms het verschil tussen absolu-
te en relatieve kindsaanneming tot uiting in de term, die ze gebrui-
ken bij het uithuwelijken van het aangenomen kind. Het huwelijks
feest geven heet bij het absoluut aangenomen kind gewoon *akardja*
mamanto, in het andere geval heet het *aradju*.

Thans omtrent de vraag, of adoptie teniet gedaan kan worden

Naar men mij verzekerd heeft, gebeurt dit nooit. Men zal immers
steeds een kind aannemen, van wie men met vrij grote stelligheid
zeggen kan, dat het door iedereen 'gemist' kan worden. Ook is het
niet zelden het geval (ik heb ettelijke gevallen zelf meegemaakt),
dat men het te adopteren kind, vooral bij kinderen van twee jaar en
ouder, eerst bij wijze van proef enige tijd in huis neemt alvorens
tot definitieve adoptie over te gaan.

Bestrijding door de één of andere Islamietische beweging van dit
adatrechtsinstituut op grond van de *Qoer'* an of *Fiqh* is in de Oost-
hoek niet bekend. Slechts hier en daar kan men de strijd ontwaren
tussen de adat en de plichtenleer, voornamelijk ten aanzien van de
erfrechtskwesties, waar de pengoeloeraad natuurlijk de adoptie niet
erkent en de rechter nu eens het adat- dan weer het Islamietische
recht verdedigt.

Enthoven¹⁾ vermeldt het vonnis van de landraad te Probolinggo van

1) Zie aldaar pag. 58.

12 November 1889, waarbij het testament van een erflater, waarin deze het grootste deel van zijn bezittingen vermaakt aan een aangenomen zoon (zoon van een neef en een stiefdochter) door de landraad werd vernietigd. Die landraad overwoog, dat 'volgens het Mohamedaanse recht een erflater zijn goederen niet anders mag nalaten dan aan de personen door dat recht geroepen en ieder volgens de door dat recht ingestelde portien.'

Van der Meulen¹⁾ haalt vonnissen aan van dezelfde landraad en van de Raad van Justitie te Soerabaja van 1918 (? Atm.). Het ging wederom over een erfenis en wel nagelaten aan een aangenomen dochter, die in rechte aangesproken werd door een zuster van de kinderloos overleden adoptiefmoeder. De landraad meende de vordering te moeten toewijzen, omdat 'volgens het Mohamedaanse recht adoptie verboden is..., hoewel de landraad er zich volkomen van bewust is, dat deze uitspraak in strijd is met het adatrecht, volgens hetwelk adoptiefkinderen met eigen kinderen gelijk staan. 'Maar', voegt de rechter er nog aan toe, 'in die uitspraak zal berust moeten worden, zolang in zake erfrecht de priesteraad bevoegde rechter is en die rechter Mohamedaans recht toepast.'

De Raad echter wilde, in hoger beroep, van geen terzijdestelling van het adatrecht weten en verwierp de redenering van de landraad als ten enenmale onjuist, wijl 'enerzijds de rechter bij de beoordeling van rechtsvragen zich nimmer heeft te richten naar de opvattingen van enige andere autoriteit, en anderzijds de vraag, welk recht tussen gedingvoerende partijen geldt, uitsluitend getoetst moet worden aan de wet, welke zowel de Europese als de Inlandse rechter opdraagt, om t.a.v. Inlanders hun godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken, d.i. hun adatrecht toe te passen, behoudens enige uitzonderingen.' Derhalve was de landraad gehouden, om geen ander dan het adatrecht voor toepassing in aanmerking te brengen.

In één van wijlen mijns vaders aantekeningen heb ik twee gevallen van adoptieontbinding gevonden uit de jaren 30 en 31. Het ene geval betrof een petinggi in het Manglise (Djemmer), die een halfwees van acht maanden had aangenomen. Na vijf jaren, toen het kind dus bijna zes jaar oud was, werd het door de biologische moeder, die ondertussen weer hertrouwd was, opgevraagd. Het dorpshoofd heeft het kind

1) Zie Van der Meulen 'Het adatrecht der Inlanders in de Jurisprudentie 1912-1928', pag. 26-27.

zonder enige schadeloosstelling voor verpleegkosten of iets dergelijks, aan haar teruggegeven. De reden van het terugvragen was, dat de moeder meelij had met het kindje, hoewel het bij de petinggi goed verzorgd was. Het dorpshoofd meende te moeten toegeven, omdat hij het kind niet *halal* (innerlijk verantwoord) en niet *èklas* (van ganser harte) afgestaan door de moeder vond.

Het tweede geval was uit het Djatibantengse (Besoekei), waar een van kleins af geadopteerde jongen van 15 jaar oud wegens zijn steelse neigingen door de adoptiefouders werd verstoten (*ètondhoeng* (M)), althans hij mocht nog wel bij zijn ex-adoptiefouders blijven werken, maar had toch geen rechten en positie meer als een eigen zoon.

Voor deze oude Indonesische instelling moet m.i. een wettelijke regeling gevonden worden, om de moeilijkheden, die op de duur als gevolg van de materialistische ontwikkeling van de Indonesische maatschappij groter zullen worden op behoorlijke wijze te kunnen ondervangen.

§ 4. Voogdij over wezen

Zowel bij de Madoerezen als de Oesingers¹⁾ is voogdij als apart instituut in het adatrecht onbekend.

Het ouderrechtelijke verwantschapsstelsel maakt, dat de OUDERLIJKE MACHT NA DE DOOD VAN DE VADER DOOR DE MOEDER VOORTGEZET KAN WORDEN, AL ZOU DEZE LATER HERTROUWEN.

OMGEKEERD GELDT DIT TEN AANZIEN VAN DE VADER, INDIEN DE MOEDER KOMT TE OVERLIJDEN.

Uitzonderingen zijn er op deze regels natuurlijk aanwezig. Zo heb ik in de dessa Kebonsari (Djember) het geval meegemaakt van een gezin met zes kinderen, waarbij de moeder kwam te overlijden. De vader, een handelaar en makelaar in tweedehandse goederen, had het erg druk. Dies werden drie kinderen bij een oom (vadersbroer) in huis genomen, twee kwamen bij de grootouders en de jongste bleef thuis, waar een ongetrouwde zuster de huishouding waarnam.

Zo zijn mij nog enkele, soortgelijke gevallen in het Probolinggose en Banjoewangise bekend, die alle m.i. duiden op een behoefte aan de instelling van de voogdij. In de praktijk gaat alles vrij gemakke-

1) Zie De Stoppelaar pag. 64.

lijk en zonder veel 'tjing-tjong' (poespas) toe. Ieder familielid draagt naar zijn eigen vermogen bij. Dit heet *arokanan*(M), *roekoe-nan*(Oes).

Terminologie:

Wezen worden in het Madoerees *anaq koqong* genoemd. De moederloze halfwees heet *koqong èbhoe* en de vaderloze *koqong eppaq*.

De benaming voor de volle wees is *koqong boenter*.

TEN AANZIEN VAN DE VOLLE WEZEN BESTAAT ER IN HET ADATRECHT VAN DE OOSTHOEK EEN VERPLICHTING AAN DE KANT DER NAASTE VERWANTEN, ZOWEL VAN DE MAN ALS VAN DE VROUW, OM HUN VERWEESDE VERWANTEN TE VERZORGEN.

Bepaalde regels daaromtrent, bijvoorbeeld over een volgorde of hiërarchie in de hulpverlening, bestaan er niet. Een ieder drage zijn aandeel bij naar vermogen en maatschappelijke positie. Meestal wordt alles vrij vlot en gemakkelijk geregeld.

Zijn er reeds volwassenen onder de wezen, die al werkzaam of getrouwd zijn, dan worden de onvolwassen broers en zusters onder hen verdeeld. Zijn ze allemaal nog onvolwassen, dan worden zij naar gelang der genegenheid en gelegenheid verdeeld onder de grootouders, ooms, tantes etc.

Iets ingewikkelder wordt het, indien er een belangrijke nalatenschap aan goederen aanwezig is. Doch voor zover ik heb kunnen nagaan is er nog geen enkele zaak van enige betekenis voor de rechter gebracht. Zover komt het meestal ook niet in de eerste plaats door de 'huiverigheid' der bevolking, om in aanraking te komen met de politie of justitie. Niet zelden heb ik in de dessa's opgemerkt, dat iemand, die wel eens met de *landerat*(M) (verbastering van landraad) in aanraking is geweest, onverschillig in welke hoedanigheid, door zijn dessagenoten min of meer als 'onzuiver' werd aangemerkt. In vele Madoerese dessa's wordt het zich wenden tot de justitie beschouwd als een a-sociale handeling, en kan de betrokken persoon er onaangenaamheden van ondervinden. Hij wordt a.h.w. door de gemeenschap geboycot. Wellicht is dit onder meer ook het gevolg van de (overigens algemeen Indonesische) incollectivistische zin opvoedende 'geest' van de adat. In de tweede plaats vindt men het zondig, *dhoe-sa*(M) *dosa*(Oes), om te twisten over *bharang dhoenja*(M) (= stof-

lijke, aardse goederen), des te meer, waar het hier gaat om de nagelaten goederen van overleden personen.

Meestal wordt de nalatenschap onder toezicht van de oudste of meest gezaghebbende persoon in de familie verdeeld en aan de weeskinderen meegegeven. Is een der wezen reeds volwassen, dan gebeurt het niet zelden, dat deze zich voorlopig belast met het beheer der goederen.

§ 5. *Het volwassen zijn*

Voor de vaststelling van het volwassen zijn van een bepaalde persoon gelden geen vormvaste regels. Er bestaat geen vaste leeftijdsgrens, doch het is min of meer de gemeenschap, die op een zeker tijdstip constateert, dat iemand als 'volwassen' is te beschouwen. Het gaat langs consensuele weg. Enige oude dessalieden zeggen het, en de hele gemeenschap zegt het hen na.

De Ordonnantie van 31 Januari 1931 (Stbl. 31-54) stelt de meerderjarigheid vast op 21 jaar. Dit zegt voor de adatgemeenschap natuurlijk niets of niet veel. Niet alleen, omdat het grootste deel der bevolking niet weet hoe oud men in Christelijke jaren precies is*), maar ook, omdat men meer waarde hecht aan, wat ik noemen zal, de geestelijke ouderdom dan aan de lichamelijke. Men zegt bijvoorbeeld vaak *Omorra ghiq ngoda, anangeng pekkerra djhaq ampon bannè naq-kanag*, hetgeen betekent: hij is nog jong, maar hij denkt niet meer als een kind. Omgekeerd zegt men van iemand *Orengnga towa, tapè pekkeramna ghiq mara naq-kanag*, hetgeen letterlijk zeggen wil: hij is al oud, maar denkt nog als een kind.

Met andere woorden, men let dus meer op de toerekeningsvatbaarheid van een persoon ten aanzien van een bepaalde zaak of handeling.¹⁾ Dit is natuurlijk voor een gesloten dessagemeenschap, waar men a.h.w.

*) De meesten weten hun leeftijd wel volgens de Javaanse jaartelling, of soms door het onthouden van een bepaalde gebeurtenis tijdens iemands geboorte, bijvoorbeeld: een vulkaan uitbarsting, de dood van een zeer bekend persoon e.d. meer.

1) Soepomo, pag. 31 t.a.p. spreekt van 'feitelijke kenmerken waaraan te onderkennen valt, of iemand volwassen GEACHT (Kap. v. mij, Atm.) kan worden.

elkaar van kleins af ziet opgroeien, niet onbegrijpelijk. Vandaar ook het bestaan van verschillende woorden of termen voor het 'onvolwassen' zijn, bijvoorbeeld: *ghiq belloen tjokop omor*(M), d.i. hij heeft de leeftijd van 'mondigheid' nog niet bereikt; *ghiq belloen bhallig*, d.i. hij is nog niet (geslachts-) rijp; *ghiq naq-kanaq*, d.i. hij is nog een kind; *ghiq taq kowat*, d.i. hij is nog niet *koe-wat*, nog niet rijp of sterk voor dessadiensten etc.

Naast deze algemene benamingen bestaan er in het Madoerees ook andere, die meer betrekking hebben op de leeftijden classificatie;¹⁾ namelijk:

lantjèng kanaq, dat zijn jongens van 8-11 jaar oud;

lantjèng kamange, jongens van 11-14 jaar;

lantjèng sontè, jongens van 14-16 of 17 jaar oud;

paraban kanaq, voor meisjes tussen 6 en 9 jaar oud;

paraban kentjor of *paraban kembhang* zijn meisjes van 9 tot 11 à 12 jaar;

paraban sontè, dat zijn meisjes van 12 tot 14 of 15 jaar oud.

Wat bovenweergegeven groepering in vroegere tijd voor betekenis heeft gehad heb ik niet kunnen nagaan. Tegenwoordig gebruikt men dat, om iemands leeftijd mee aan te duiden, omdat men het aantal jaren vaak of meestal niet weet. Een *kanaq* is een kind. Iemand van de *kamangè*, *kentjor* of *kembhang* periode is al geslachtsrijp. Men zij dus voorzichtig met hem of haar in gesprekken omtrent de sexualiteit e.d. De *sontè*-periode is de huwbare-leeftijd, de puberteitsperiode.

Voor het volwassen zijn bestaan de termen *ampon towa*, hetgeen betekent: hij is al man; *ampon bhallig*, d.i. hij is al rijp; *ampon kowat*, d.i. hij is al (dessa) dienstplichtig; *ampon bisa rangèra dhibiq*, hetgeen betekent: hij kan al verantwoordelijkheid dragen e.d. meer.

Jurisprudentie nopens vragen van meerderjarigheid uit de Oosthoek heb ik niet kunnen verkrijgen. Van enig belang lijkt het mij te vermelden het vonnis van de Raad van Justitie te Batavia van 16 October 1908²⁾, waar de 15-jarige leeftijd, geslachtsrijpheid en het *rasjid* (d.i. het in staat zijn zelf-

1) Vgl. Dr C. Nooteboom 'Het belang van socio-ethnologisch onderz. in het nieuwe Indonesie, 1e jg. 'Indonesie' pag. 47.

2) Zie Enthoven pag. 122.

standig handelend op te treden. Atm.¹⁾) als vereisten gelden voor mondigheid.

Tot slot zij medegedeeld, dat in de dessa's, waar kinderhuwelijken veel voorkomen, die onvolwassen kinderen door zulk een huwelijk natuurlijk niet 'mondig' worden.

1) Zie Juynboll pag. 230.

HOOFDSTUK II

HUWELIJKSRECHT

§ 1. Algemeen

HET FORMELE HUWELIJKSRECHT IS OVERAL IN DE OOSTHOEK ISLAMIETISCH, DOCH HET MATERIELE BLIJFT GEBASEERD OP DE ADAT.

De vraag of een huwelijk van Moslimse Oosthoek'-Indonesiers wettig is tot stand gekomen of wettiglijk (nog) bestaat, dan wel ontbonden is anders dan door de dood, wordt uitsluitend beantwoord aan de hand van de voorschriften der Moslimse plichtenleer, en toenmaals van die der Huwelijksordonnantie van 12 September 1929, Stbl. 29-348, laatstelijk gewijzigd bij Stbl. 1931-462.*¹⁾ In 1946 heeft de Djokjase Republiek Indonesia bovengenoemde ordonnantie alsmede de Vorstenlandse huwelijksordonnantie Stbl. 1933 no. 98 ingetrokken en vervangen door de Undang-2 Republik Indonesia no. 22. Deze regeling geldt thans voor geheel Java en Madoera.¹⁾

Opgemerkt dient te worden, dat de Undang-2 Republik Indonesia no. 22 essentieel niet verschilt van de regeling uit de Nederlandse tijd. Doch de nieuwe regelingen betreffende de registratie der Moslimse huwelijken, verstotingen en herroepingen van verstotingen betekenen m.i. een grote vooruitgang, op zijn minst op administratief gebied.

Wat het wezen en de inhoud van het huwelijk betreft, geldt echter overal, ook bij de streng Moslimse Madoerezen, het plaatselijke adat-recht.

1)

*) Bovengenoemde ordonnanties zijn geen privaatrechtelijke regelingen, doch gewone administratieve voorschriften.

1) Prof. Dr. J. Prins in Jubileum-nummer 1851-1951 van de 'bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde', pag. 274.

Hetgeen Holleman¹⁾ over Toeloengagoeng geschreven heeft, namelijk dat daar 'het verplichte huwelijk volgens de Mohamedaanse Wet in de regel als een noodzakelijke overlast (wordt) beschouwd', geldt niet voor de Oosthoek, ook niet voor de Oesingers, wier bekering tot de Islam betrekkelijk kort, omstreeks 1800²⁾ als gevolg van de Islam-politiek der V.O.C., welke de Balische invloed in Banjoewangi wenste te weren,³⁾ begonnen was, doch die niettemin even strenge Moslims zijn als de Madoerezen.

Wel-is-waar kent het volk de ware inhoud dier bovengenoemde voorschriften niet, doch zijn rechtsbewustzijn erkent het huwelijk tegenwoordig slechts als *sah* (geldig en wettig), indien de nikah voor de pengoeloe heeft plaatsgevonden.

Naar de vorm is het huwelijk overal een Islamietische instelling (*metorot aghama*(M)), doch wat de idee, de inhoud daarvan betreft, is het Indonesisch gebleven. Zo worden de verhoudingen van de echtgenoten onderling, die der beide besans (wederzijdse ouders jegens elkaar), en de positie van het nieuwe echtpaar in de sociale organisatie volkomen of practisch geheel beheerst door het adatrecht.

Zowel bij de Oesingers als bij de Madoerezen is de aard van het huwelijksrecht bilateraal, behoudens sommige trekken bij de eerstgenoemde bevolkingsgroep, die volgens De Stoppelaar⁴⁾ doen denken aan vroeger vaderrecht, d.i. aan een patrilineaal verwantschapstelsel.

Enige vermelding verdient het bestaan van een soort 'familie-endo-gamie' onder de Madoerezen. Hoe dit precies te verklaren is, heb ik niet kunnen nagaan. Huwelijken tussen *tarètans* (neven en nichten), alsmede tussen 'ooms' en nichten zijn overal algemeen. Dit beginsel heet in het Madoerees: '*Mapolong tolang*', hetgeen letterlijk 'de beenderen bij elkaar houden' betekent, en daarmee zeggen wil, dat de bloedverwanten door onderlinge huwelijken bij elkaar gehouden worden. De voorkeur schijnt uit te gaan naar een vrouwelijk familielid van moederszijde. Het huwelijk tussen een verre neef en een nicht heet in de volksmond dan ook *masemmaq*, wat 'dichterbij brengen' betekent.

1) Zie 'Adatrecht van de afdeling Toeloengagoeng', pag. 7.

2) Dr H.J. de Graaf, 'Geschiedenis van Indonesie', pag. 274, 275.

3) Zie 'Mededelingen over de stromingen in de Moslimse gemeenschap in Ned.-Indie en de Nederlandse Islam-politiek', door C.O. van der Plas, pag. 264.

4) Zie aldaar pag. 44.

Het is voorts een algemeen verschijnsel, dat Madoerezen, die een vreemdeling(e) trouwen meestal ook in een andere niet-madoerese streek gaan wonen.

§ 2 De verloving

HET (NORMALE) HUWELIJK WORDT STEEDS VOORAFGEGAAN DOOR EEN VERLOVING; HET NOODHUWELIJK, HET 'KAWIN TAMBALAN' ECHTER NIET.

DEZE VERLOVING IS (NORMAAL), ZOWEL BIJ DE MADOEREZEN ALS BIJ DE OESINGERS, EEN OVEREENKOMST TUSSEN TWEE OUDERPAREN, DE BESANS, OM HUN KINDEREN MET ELKAAR TE LATEN TROUWEN.

In vele Madoerese dessa's is deze verloving zelfs niet alleen een zaak tussen twee gezinnen, doch veeleer tussen twee families, dus mede van betekenis voor de bloed- en aanverwanten van de aanstaande bruid en bruidegom.

In het Nederlandse recht is de verloving geen rechtsinstituut, doch behoort tot het terrein van de zeden. Voor de Indonesier in de Oosthoek is zulk een gebeurtenis echter niet veel minder belangrijk dan het huwelijk zelve.

Scheuer wijdt er in zijn Proeve van codificatie van het Personenrecht voor de Inlanders op Java en Madoera¹⁾ helemaal geen aandacht aan. Overigens begrijpelijk, aangezien hij zijn ontwerp 'op de leest van het (Nederlands) Burgerlijk Wetboek (heeft) geschoeid',¹⁾ hoewel het oud-Nederlands recht (evenals het Kanonieke recht) nog de trouwdwang kende verbonden aan de verloving, welke zonder voldoende grond niet verbroken mocht worden. Zelfs het Wetboek Napoleon ingerigt voor het Koninkrijk Holland²⁾ kende deze dwang nog.

De Fiqh kent de verloving ook niet als rechtsinstituut.³⁾ Dit systeem kent alleen de z.g. *chitbah*, het 'huwelijksaanzoek' bij de wali van de vrouw, dat 'in min of meer plechtige, ceremoniele vorm (behoort) te geschieden'.⁴⁾

Onder de Madoerezen en Oesingers is deze verloving (ondanks hun strenge, vaak fanatieke Islam-belijdenis) nog steeds van grote ma-

1) Zie aldaar pagina 26.

2) Zie De Blecourt-Fischer, 6de druk, pagina's 67 en 69.

3) Zie Ter Haar 'Beginselen', pagina 161.

4) Zie Juynboll, pagina 190.

gische en materiele betekenis en onbetwifelbaar een rechtsinstituut. Vooral bij de Madoerezen is de verlovingsovereenkomst niet gemakkelijk te ontbinden. Het is vaak een erezaak tussen twee families.

De handelingen, die de totstandkoming van een verloving uitmaken, kan men onderscheiden in a) het aanzoek, b) de onderhandelingen en c) de voltooiing der overeenkomst. Deze drie elementen komen (natuurlijk) niet altijd tot hun recht en naar de wijze van totstandkoming der trouwovereenkomst zou ik evenals De Stoppelaar¹⁾ vier vormen van aanzoek willen onderscheiden, te weten 1. de meest voorkomende (normale) wijze van totstandkoming door en op initiatief der *bèsan*, 2. de *ngoenggahi*, 3. de *ngleboni* en 4. de *mlajokake*-vorm. Vooraf dient echter opgemerkt te worden, dat de verzoenende geest van de 'Oosthoek-Indonesier' hoe paradoxaal dit ook moge klinken t.a.v. de Madoerezen met hun wraakrecht en strenge handhaving der adathuwelijksregels - steeds zijn best doet, om aan de verloving, of indien dit onmogelijk is, aan het huwelijk, dat daarop volgt, een normaal aanzien te geven, indien er zich conflicten of complicaties bij het aanzoek mochten voordoen. Het is in de praktijk daarom vaak erg moeilijk om elk dier vormen te onderkennen.

Het huwelijksaanzoek heet bij de Madoerezen *mènta* of vaak *lamaran* of *alamar*. De verloving zelf wordt *bhabhakalan* genoemd, het verloofd zijn is *abhakalan*, terwijl de verloofden *bhakal* worden geheten. *Bhakal lakèq* is de term voor de jongeman en *bhakal binèq* voor het meisje.

Bij de Oesingers heten de verloofden *bakal* of *patjangan*, en de verloving *bebakalan* of *pepatjangan*.

ZOWEL BIJ DE MADOEREZEN ALS BIJ DE OESINGERS GAAT HET INITIATIEF TOT HET AANZOEK ALTIJD UIT VAN DE MANSKANT.

Zulks wordt althans als normaal, *mètorot adhat* (M), *mitoeroet adat* (Oes) d.i. volgens de adat, beschouwd.

I. De normale vorm van aanzoek en verloving

De gewone, meest voorkomende manier van aanzoek en verloving is als volgt.

Vinden de ouders van een jongeman, dat de tijd reeds daar is, om naar een passende ega voor hun zoon te zoeken, dan wordt eerst de

1) Zie aldaar pag. 47, 48.

streek door de hele familie verkend (de jongeling doet vanzelf ook mee). Als resultaat van de 'verkenning' wordt er na schifting een soort kandidatenlijst opgesteld. De keus van de jongeman zelf wordt na goedkeuring vanzelfsprekend op de eerste plaats gezet. Over het algemeen kiest men die kandidaten uit, waarbij men het minste risico loopt om geweigerd te worden. Zo'n blauwtje is *bikin malu*, d.i. gezichtsverlies. Vandaar ook het veel voorkomen van *guna-guna* (soort van zwarte magie) in de dessa's. Verwacht men het verzet van de kant van het meisje dan wordt zij 'half gek' of 'dolverliefd' gemaakt. Indien de weigering van de ouders zou kunnen komen, worden deze met zekere formules 'bezworen' of worden ze door de *dhoekon dhoea*(M) op zodanige wijze 'bewerkt', dat ze willoos worden.

Na het vaststellen van de keuze wordt een, bij de ouders van het meisje bekendstaand, familielid (bij de Oesingers vaak een *djaroe-man*, d.i. iemand, die van huwelijksbemiddelingen een soort beroep maakt) er op uit gestuurd, om op onopvallende wijze te weten te komen of het meisje nog vrij is, d.i. *ghiq lowong* of *ghiq belloen abhakalan*(M), *isih doeroeng pepatjangan*(Oes).

Bij de Madoerezen aan de Noordkust (soms ook in de Madoerese dessa's in het binnenland) komt na deze terloopse verkenning de z.g. *nara-bhas djhalan*. Men stuurt dan hetzelfde familielid of een ander met geschenken, vaak onder het mom van een onschuldige *ater-ater*,*) voor de familie, met het doel, om op bedekte wijze inlichtingen in te winnen omtrent het meisje en een eventuele bereidheid of genegenheid van haar ouders om te gaan *abhisanan*(M) (d.i. besanschap aan te gaan). Vanzelfsprekend lopen de geruchten, de *bhar-kabhar*, daaromtrent reeds geruime tijd daarvoor rond. Geven ze blijken van enige bereidheid of genegenheid daartoe, dan komen de ouders van de jongeman zelf, alleen of met hun zoon. Hierbij worden weer geschenken meegenomen voor de ouders van het meisje. Deze geschenken worden *sekket*

*) *ater-ater* is de naam voor de geschenken, bestaande uit etenswaren of vruchten, die men op bepaalde (meestal religieuze) dagen de burens of kennissen toestuurde, soms gewoon bedoeld als teken van goedgezindheid of voor het bestendigen van een goede verstandhouding, doch meestal met een magisch religieuze achtergrond. Zulke dagen zijn bijvoorbeeld: Donderdagavond voorafgaande aan Vrijdag Kliwon, de 10de van de maand Asjoera, Hemelvaartsdag van de Profeet, etc.

bhatton genoemd. (vergelijk ditzelfde woord hieronder na het *mènta*) zulks ten teken, dat men ernstige plannen koestert ten aanzien van het huwelijksaanzoek.

Na bovenstaand geval van de *narabhas djhalan*, komen wij op het gewone terug.

Blijkt bij de informatie, dat het meisje nog vrij is, dan komen de ouders van de jongeling, voor het geval dat de beide jongelieden bij de wederzijdse ouders reeds goed bekend zijn, alleen, zonder hun zoon, bij de aanstaande *bhisān*(M), *bèsān*(Oes) om de *parabān*(M), *perawan*(Oes) (d.i. jonge maagd) officieel als *mānta*(M), *māntoe*(Oes) (d.i. schoondochter) te vragen.

Zijn de twee jongelieden echter, zowel voor elkaar als voor de wederzijdse ouders onbekend, dan komen ze eerst met hun zoon bij de familie van het meisje op bezoek, om te komen kijken. Dit bezoek heet *nèngghoe*(M) of *nontoni*(Oes). Meestal wordt er van te voren reeds een afspraak gemaakt, hoe het meisje voor de jonge man 'zichtbaar' gesteld zal worden, opdat hij haar zelf beoordelen kan. Zij moet bijvoorbeeld tijdens het bezoek water gaan putten, of zich naar een bijgebouw begeven (zij is gewoonlijk op haar mooist gekleed) en wel op een zodanige manier en moet een zodanige route volgen, dat hij al haar bewegingen en haar gezicht goed te zien krijgt. Het meisje zelf heeft hem natuurlijk reeds van te voren begluurd, of is reeds eerder over het een en ander omtrent de jongeman ingelicht. Wil zij hem helemaal niet hebben, dan gaat zij *ngalèroē*(M) *nglèroni*(Oes), dat betekent, dat zij een ander (meestal onaantrekkelijk) persoon of haar bediende in haar plaats laat gaan. En dat is dan voor de jongeman een teken, dat hij verder maar geen moeite meer moet doen.

Doet zij echter zoals er afgesproken is, en wordt hij daarna bereid gevonden haar te huwen, dan wordt er na enige tijd weer een bezoek gebracht bij de familie van het meisje, ditmaal zonder de zoon, en nu voor het officiële aanzoek naar de hand van de dochter. Dit aanzoekbezoek heet in het Madoerees *mènta* of *alar* en bij de Oesingers *anglar*, soms *nakokake* of vaak gewoon *ndjaloek*, d.i. vragen.

Bij de Madoerezen worden bij deze gelegenheid spijsen, snoep-artikelen en kledingstukken of gewoon textielgoed aan de ouders van het meisje aangeboden ten teken, dat het nu ernst is met het huwelijks-

aanzoek.¹⁾ Deze geschenken worden in de dessa's aan de noordkust *sekket bhatton* (vergelijk hier boven bij de *narabhas djhalan*) gegeven, in het binnenland gewoon *lamaran* (in de associatiegebieden van Oesingers en Madoerezen is men vrij slordig met de terminologie en noemt alle geschenken van de mans- aan de vrouwsfamilie, onverschillig op welk tijdstip, *lamaran*) en een enkele maal hoort men (in de dessa Tegalbesar dicht bij Djember) het woord *pamarem*, hetgeen 'om gunstig te stemmen' betekent.

Deze *sekket bhatton*-geschenken komen bij de Oesingers niet voor.

De toestemming wordt soms direct gegeven, soms wordt het aanzoek in beraad genomen, waarna de beslissing dan na enige tijd door contrabezoek van één der familieleden van het meisje '(niet haar ouders) wordt medegedeeld. Bij de Oesingers geschiedt dit meestal door bemiddeling van de *djaroeman*.

Voor het geval, dat er een *narabhas djhalan* (bij de noordkust-Madoerezen) aan voorafgegaan is, wordt bij dit tweede bezoek soms tegelijk een *tatalèn* (afgeleid van het woord *talè* = touw, om vast te binden) meegenomen. Soms wacht men hiermede tot de mededeling, dat het aanzoek aangenomen is. Deze *tatalen*, gewoonlijk bestaande uit lijfsieraden en kleren voor het meisje, dient voor de *talè paghar* (*paghar* = omheining). Men heeft immers *narabhas djhalan* gedaan, dus, een weg, een gat, in de pagger gemaakt. De gedachte is, om hiermede de *paghar* weer goed te maken) - zulks ten teken, dat het meisje reeds 'besproken' (bij uitstel van het 'ja'-woord der ouders) of 'bezet' is. (Dit indien de ouders van het meisje hun toestemming direct geven). In dit laatste geval heeft de *tatalèn* dan dezelfde betekenis als *pamoghi*(M) of *panèngset*(M) (Zie verder hieronder).

Een weigerend bescheid wordt steeds op dezelfde vriendschappelijke wijze medegedeeld als een instemming. De weigering wordt altijd 'omkleed' met magisch religieuze redenen, bijvoorbeeld vanwege het niet kloppen der *ètongan*(M), *itoengan*(Oes), d.i. berekening van de namen of de beginletters daarvan, van de geboortedagen en dergelijke meer.

Na het aanvaarden van het aanzoek volgt dan spoedig de aanbieding van een ring, geld en/of andere goederen van of door de jongeman aan zijn aanstaande bruid als verlovingspand, *pandjer*,²⁾ *nger-tengnger*,

1) Vgl. Adatrechtbundel IV, pag. 611.

2) Vgl. Adatrechtbundel VIII, pag. 269.

pamoghi, *panèngset* of *panjèngset*(M), *tjengtjengan* of *peningset*(Oes) geheten.

Bij lieden van enige welstand maakt men somtijds onderscheid tussen *pandjher*, *pamandjher* of *nger-tengnger*(M) enerzijds en *pamoghi* of *panèngset*(M) anderzijds. De *pandjher* geldt dan slechts als 'bezet'-teken, het eerste gedeelte van het verlovingspand, en bestaat meestal uit een ring en andere kleinigheden: zakdoekjes, een flesje parfum e.d. De *pamoghi*, het tweede gedeelte van het verlovingspand, is uitgebreider: lijfsieraden, kleren, kains, sierkleedjes en dergelijke meer. Als antwoord, als tegengeschenk, op deze *pamoghi* biedt de bruid dan een *lantjèngan* aan de bruidegom aan, bestaande uit meestal: een ring, kledingstukken en andere kleinigheden. Doch verplicht is deze *lantjengan* niet.

DE VERLOVING WORDT GEACHT TE ZIJN TOT STAND GEKOMEN BIJ DE OFFICIELE AANBIEDING EN AANNAME VAN HET VERLOVINGSPAND.

Op Lebarandag moet de jongeman bij zijn aanstaande schoonouders op bezoek komen onder aanbieding van geschenken, meestal in de vorm van allerlei etenswaren in *djoedangs* (draagkisten), ook *lamaran* geheten. Volgens De Stoppelaar¹⁾ wordt dit in het Banjoewangise 'op de 25ste op 27ste van de Poeasamaand gedaan, en wel door bemiddeling van een familielid' of familieleden, zoals ik meermalen zelf geconstateerd heb. 'Bij verzuim', aldus De Stoppelaar verder 'wordt de verloving verbroken en de peningset verbeurd verklaard'.

Bij de Madoerezen doet de jongeman dit zelf vergezeld van een kleine of grote groep zijner familieleden, al naar gelang de maatschappelijke positie der wederzijdse ouders. Vooraan in de stoet (op weg naar de aanstaande bruid) lopen de vrouwen, dan volgt de verloofde jongeman en zijn naaste mannelijke familielid met een *djoedang* met de kostbaarste inhoud, daarachter volgen de andere mannen met de draagkisten met minder belangrijke inhoud: spijzen, koekjes e.d.

II. De *ngoenggahi*-vorm

De Stoppelaar²⁾ noemt het geval *ngoenggahi* (algemener luidt de term: *ngoenggah-oenggahi*) als één der andere drie vormen van aanzoek

1) Zie aldaar pag. 46.

2) Zie aldaar pag. 47, 48.

en verloving, WAARBIJ HET INITIATIEF UITGAAT VAN DE VROUWSKANT. 'Een meisje' schrijft hij 'dat gevaar loopt door haar ouders gedwongen te worden een huwelijk tegen haar zin te sluiten of reeds verloofd is, kan zich hieraan onttrekken door weg te lopen en zich aan te bieden aan de man harer keuze, die al of niet van haar voorkeur op de hoogte is. Het schijnt - zekerheid heb ik niet kunnen krijgen - dat de man verplicht is haar aan te nemen. Mij is een geval bekend van een indo-europeaan bij wien een meisje, dat haar ouders wilden dwingen met een man te huwen, dien zij niet wenschte, *ngoenggahi*-de (= op klom tot, zich aanbod). De jonge man wenschte haar echter niet te huwen en kon zich afkopen, het meisje evenwel was van het haar opgedrongen huwelijk af.' 'Dit eene geval', schrijft De Stoppelaar verder 'geeft, vooral waar het een niet-inlander gold, natuurlijk geen bewijs voor het bestaan van een adatregel in die zin, dat afkoop door den jongen man van zijn verplichting tot het aangaan van een huwelijk met het meisje, dat zich aan hem heeft 'aangeboden', geoorloofd is.'

Deze *ngoenggahi*-vorm is abnormaal en is een adatdelict en wel, om met Lesquiller¹⁾ te spreken, een 'onharmonische handeling', die indruist tegen het gemeenschapsgevoel. Waar ik door familiebetrekkingen vrij veel onder de Oesingers heb verkeerd, kan ik dit met stelligheid zeggen. Ik heb andere gevallen van *ngoenggahi-oenggahi* geconstateerd, o.a. in de dessa's Klampokan (Banjoewangi-stad), Singodjoeroeh en Rogodjampi. Die gevallen komen in het kort hierop neer, dat HET INITIATIEF EIGENLIJK VAN DE VROUWSKANT UITGAAT, MAAR DAT ER ZODANIG 'GEMANIPULEERD' WORDT, DAT HET OFFICIELE HUWELIJKSAANZOEK TOCH VAN DE MANSKANT KOMT.

Het eerste geval betrof een niet schoon te noemen meisje, dat bovendien in leeftijd ouder was dan de door haar begeerde jongeman. Deze werd door tussenkomst van een *doekoen* met de daarvoor bestemde bezweringsformules 'bewerkt', zodat hij gewoon 'weg' was van haar. Zijn ouders waren het helemaal niet met zijn (gedwongen?) keuze eens, doch deze werden ook met *goena-goena* bewerkt, opdat ze 'beneveld' zouden raken. Het gelukte; er kwam een ogenschijnlijk (?) normaal huwelijksaanzoek. Enige tijd na het huwelijk, volgens zeggen na twee jaar, toen de *goena-goena* om de één of andere reden uitgewerkt was,

1) Zie Lesquiller, 'Het adatdelictenrecht in de magische wereldbeschouwing', pag. 22.

besepte de jonge man pas, wat er met hem en zijn ouders gebeurd was. In het hele dorp stond het huwelijk bekend als *gawean* (Oes) hetgeen 'met goena-goena bewerkt' betekent, en deze manier wordt door de Oesingse gemeenschap reeds als een 'onbetamelijke' vorm van *ngoeng-gah-oenggahi* beschouwd.

Het tweede geval (in het Rogodjampise) betrof een niet onaantrekkelijk meisje. Er was reeds een zekere genegenheid tussen haar en een jongeman, doch zijn ouders hadden plannen, om een andere bruid voor hem te vragen. Welke overwegingen er precies in het geding waren, weet ik niet, doch in ieder geval bazuinden de ouders van het meisje reeds overal rond, dat de twee jongelieden voor elkaar bestemd waren. En toen het huwelijksaanzoek steeds maar uitbleef is een oude oom (in een ander soortgelijk geval was het de moeder) van het meisje naar de familie van de jongeman gegaan, en werd deze op nadrukkelijke wijze verzocht, om de *anglamar* te doen, om een 'dorpsschandaal' te voorkomen. Het gebeurde en de rest is op normale wijze verlopen, hoewel, dit zij aangetekend, de verlovingstijd iets korter duurde dan gewoonlijk, (normaal omstreeks een jaar) namelijk drie maanden. Dit geval heet ook *ngoenggah-oenggahi* en geldt in de Oesingse maatschappij eveneens als 'niet-volgens de adat', d.i. *sing noeroet adyat* (Oes). Doch meestal wordt de hele kwestie afgesloten met *angger wis dyadi apjike, ja wis pantjen Karsaning Goesti Allah* (als het verder maar goed gaat, is het eenmaal Gods Wil, dat het zo moet gebeuren). En daarmee is alle vrede hersteld.

Deze vorm van aanzoek en verloving komt onder de Madoerezen in de Oosthoek ook voor, en heet daar *ngongghai*. Het geldt daar ook als ongewoon en in de soortgelijke gevallen wordt de zelfde oplossing gevolgd, namelijk aansturen op een normaal huwelijksaanzoek uitgaande van de manskant.

Een, naar de openbare mening, zeer grove vorm van *ngongghai* is het geval, dat de vrouw gewoon naar de man toegaat en zich aan hem aanbiedt, of (welk geval mij met naam en toenaam ter ore is gekomen) een hele nacht voorde voordeur van des mans woning gaat slapen. Doch de gemeenschap noemt zulk een geval gewoon *ghila*, d.i. idioot, gek.

III. De *ngleboni*-vorm

Een andere vorm van aanzoek en verloving noemde De Stoppelaar¹⁾ de *ngleboni*, hetgeen letterlijk 'binnendringen' betekent. DEZE VORM, overigens ook niet normaal, KOMT ONDER DE MADOEREZEN NIET VOOR.

'Het gebeurt' schreef De Stoppelaar 'dat een jonge man en een meisje zich tegen een echtverbintenis verzetten, zoo staat den gelieven een zeker middel ten dienste om hun doel, een huwelijk te bereiken. Nadat zij in het geheim tot overeenstemming zijn gekomen, gaat op zekeren dag de jonge man naar de woning, waar zijn uitverkorene verblijft, treedt deze binnen, werpt zich aan de voeten van haar vader, dan wel, bij ontstentenis van dezen, aan de voeten van diengene, die gerechtigd is het meisje uit te huwelijken, en geeft de *soengkem* (kniekus). Tegelijkertijd verklaart hij zich op leven en dood over te geven (*pasrah pedjah gesang*). 'De vader of diens wakil begint dan eerst de jonge man met verwijten te overladen. Dan wordt hem naar zijn voornemen gevraagd, en de vader probeert hem dan van het voornemen af te brengen. Lukt dit niet dan laat hij de jonge man zijn uitverkorene aanwijzen, en deze wordt ook gevraagd (*ditari* (Oes)) of zij met hem wil trouwen. Is dit het geval dan moeten, aldus De Stoppelaar, haar ouders ook hun toestemming geven tot het huwelijk en komt de jonge man van dat ogenblik af tot de huwelijksvoltrekking bij zijn aanstaande schoonouders inwonen en voor hen werken. De jongelieden trouwen pas na geruime tijd. Voordien is elke echtelijke gemeenschap verboden en aan dit verbod wordt, naar De Stoppelaar bekend is, stipt de hand gehouden.

Mij is slechts één geval van *ngleboni* bekend uit de *dessa Matjan-poetih* (ten noorden van Rogodjampi). Dit binnendringen is een vorm van huwelijksaanzoek, of althans een deel daarvan, want het officiële aanzoek door de ouders van de jongeman (in dit geval waren de ouders van het meisje tegen de echtverbintenis) volgt enige tijd daarna. De verloving wordt echter geacht te zijn tot standgekomen bij de toestemming der ouders van de vrouw na de kniekus en de verwijten aan het adres van de jonge man. Naar men beweert, is het huwelijksaanzoek volgens de adat slechts *sah* (=geldig), ook al heeft men *ngleboni* (=binnendringen) gedaan, indien zulks bevestigd wordt door de ouders van de jonge man. Ik heb geen bevredigend antwoord gevonden

1) Zie aldaar pag. 46.

op het omgekeerde geval, dat het verzet van des jongemans ouders komt. Men acht namelijk de toestemming van één zijner ouders reeds voldoende voor het doen voortgaan van het huwelijk, maar het is mij nog niet duidelijk, of er dan sprake kan zijn van een werkelijke verloving en hoe dus, onder andere, de positie is van de jongeman gedurende de periode na de *ngleboni* tot het huwelijk.

De Stoppelaar veronderstelde verder, of dit geen soort santrihuwe-lijk kon zijn of een rudiment van een vroeger vaderrechtelijk dien-huwelijk.

IV De *mlajokaké*-vorm

Als vierde vorm van aanzoek en verloving noemde De Stoppelaar¹⁾ voor het Banjoewangise het *mlajokaké*, het vluchthuwelijk. In de Madoe-rese streken in de Oosthoek is mij zulk een vorm, althans zoals die door bovengenoemde schrijver beschreven werd, niet bekend.

Op het eiland Madoera komt het vlucht- of schaakhuwelijk voor on-der de naam *adhat pelloq*,²⁾ *adhat pèllok*³⁾ of *adat pèlok*.⁴⁾ Ik weet niet, welke de juiste naam precies is. Wellicht is de benaming *adhat pelloq* van Van Vollenhoven de juiste, immers *pelloq* bete-kent 'omhelzen'. Doch ik vraag mij af, of de term niet *adhat pèlo* moet zijn; *pèlo* is een verouderd woord voor *adjhak*, d.i. meene-men of meevragen.*) In de Oosthoek is mij een vorm van vluchthuwe-lijk bekend onder de Madoerezen onder de naam van *aghiba mēnggat*. (Zie verder hieronder).

Omtrent het *mlajokake* schrijft De Stoppelaar, dat indien een jonge

1) Zie aldaar pag. 49.

2) Zie Vollenhoven, Adatrecht I, pag. 575; Wilken 'Opstellen over adatrecht' pag. 165: *adat peluk*.

3) Zie De Stoppelaar pag. 126 aldaar.

4) Zie Lesquiller 'Het adatdelictenrecht etc.' pag. 175.

*) De betekenis is nog behouden gebleven in bijvoorbeeld de zin: *Bagna tag mèlo djhadjhanna, ella tadaq*, hetgeen betekent: 'Je kunt niet meer van de koekjes meeeten, die zijn al op.' Ver-gelijk verder het Javaanse woord *mèloe* voor meegaan. *Kowé ora mèloe akoe?* = ga je niet met mij mee?
Zuid-Sumatraans Maleis: *miloe*.

man een meisje aardig vindt, hij een *djaroeman* (d.i. een oude vrouw, die als berichtgeefster optreedt) in de arm neemt en haar verzoekt het meisje te polsen. Stemt zij in, dan wordt zij uitgenodigd, om op een afgelegen plaats nader met hem kennis te maken. Kan men bij deze gelegenheid tot overeenstemming komen dan worden de wederzijdse ouders gepolst. Indien de ouders bezwaren maken of indien de twee jongelieden denken, dat ze dit zullen doen, dan staat hun, volgens schrijver, de weg open tot het *mlajokaké*.¹⁾

Gewoonlijk, weer door tussenkomst van de *djaroeman*, wordt dan een afspraak gemaakt. Het meisje gaat dan tegen de avond zogenaamd kleren wassen in de kali, waar haar minnaar haar reeds opwacht. Langs allerlei omwegen tracht het paar dan het huis van de jongeman te bereiken. Dit moet natuurlijk snel en ongemerkt gebeuren, want zolang het meisje de woning van haar minnaar nog niet binnengetreden is, is haar familie gerechtigd, desnoods met geweld, het plan te verijdelen en het meisje terug te voeren. Onmiddellijk, nadat de jongelieden het huis bereikt hebben, moeten ze door bemiddeling van een *tjolak* aan de familie van het meisje kennisgeven omtrent de vlucht. De ouders zijn dan verplicht hun toestemming tot het huwelijk te geven. Heeft deze kennisgeving niet plaats, of komt die veel te laat, zo stelt de jongeman zich bloot aan strafvervolging, en kon hij in vroeger tijden ook gedood worden.

Deze vorm bestaat tegenwoordig onder de Oesingers nog, alleen is het karakter nu vrij onschuldig. Een dergelijk 'vluchthuwelijk', waarvan ik in de dessa Karangbaroe (Banjoewangi-stad) getuige was, ging gepaard met hilariteit onder de dorpsgenoten. Overal, waar het paar langs kwam, liepen de mensen grinnekend, hier en daar met handengeklap hun huizen uit om te kijken. Deze vlucht is vaak slechts een 'schijn'-vlucht (schaking in ernst komt hoogst zelden voor), een *sarat* (middel), om een zeker onheil af te weren of bepaalde moeilijkheden in verband met de adat (zekere huwelijksbeletselen) te omzeilen.

Een soort vluchthuwelijk komt onder de Madoerezen in de Oosthoek ook voor onder de naam *aghiba manggat*, d.i. op de vlucht gaan met iemand. Indien twee jongelieden van elkaar houden, doch om de één of andere reden de ouders geen toestemming willen geven tot een huwe-

1) Adatrechtbundel XXXIII, p. 224, spreekt van *dipandoeng* (= 'stelen' dus. Atm.)

lijk, dan loopt het meisje met haar minnaar weg (in het Madoerees: *mènggat*). hetzij naar een gezaghebbend familielid, dat hun belangen verdedigen wil, hetzij naar een andere streek, om daar te gaan trouwen en wonen. Verzoenen de ouders zich met de keuze hunner dochter, dan komt het huwelijk verder op normale wijze tot stand. Anders wordt het meisje door de familie verstoten. (in het Madoerees: *èton-dhoeng*). Dit vluchthuwelijk wordt overal als oneervol beschouwd en veroordeeld.

Iets over kinderverlovingsen

Kinderverlovingsen tussen twee onvolwassen kinderen en meisjesverlovingsen tussen een onvolwassen meisje en een volwassen jongeman komen in de Madoerese streken vrij veel voor. Deze zijn meestal zuiver een zaak tussen de wederzijdse ouders. Het schouwspel, dat men op Lebarandag (einde van de vastenmaand) in de Madoerese dessa's te zien krijgt, namelijk dat de beide verloofde kleine kinderen met elkaar gaan speden of een volwassen jongeman zijn vijf- of zesjarige verloofde op de schouders ronddraagt, is algemeen bekend.

Bij de Oesingers komen kinder- en meisjesverlovingsen practisch niet voor. Wel zijn mij ettelijke gevallen ter ore gekomen van afspraken tussen ouders betreffende hun kleine kinderen, om deze later met elkaar te laten trouwen, doch ik zou nog niet van kinderverloving durven te spreken, omdat deze overeenkomsten niet met zoveel plechtigheden tot stand komen als bij de Madoerezen, terwijl de rechtsgevolgen mij nog niet helemaal duidelijk zijn. De Stoppelaar schreef trouwens ook, dat Oesingse meisjes huwen op voor Inlanders tamelijk gevorderde leeftijd.¹⁾ Dit is inderdaad het geval en men schrijft de oorzaak toe aan een vloek, die vanouds op die vrouwen zou rusten. Er bestaat hieromtrent een legende, die m.i. echter buiten het bestek van dit boek valt.

Rechtsgevolgen van de verloving

DE VERLOVING IS BINDEND, DOCH LEIDT NERGENS TOT TROUWDWANG.

1) Zie aldaar pag. 46.

Na de totstandkoming van de verloving onthouden beide partijen zich verder van elke handeling tot of behandeling van een ander huwelijksaanzoek. Zulk een daad zou natuurlijk een zeer zware schending van de overeenkomst en zeer onbetamelijk zijn. Een familie, die zich daaraan schuldig maakt, loopt kans door de gemeenschap geboycot te worden en vaak ook een rustig leven onmogelijk gemaakt worden.

In de Madoerese en in enkele Oesingse dessa's geldt het als regel, dat enige tijd vóór de huwelijksluiting door de man geschenken worden aangeboden aan de bruidspartij, in het Madoerees *lamaran* geheten, in het Oesings *sasrahan*. Dit is heel anders dan de *pamoghi* of *panjengset* (zie hierboven¹⁾), het verlovingspand. De *sasrahan* was vroeger meestal een huis¹⁾, doch bestaat tegenwoordig uit geld, juwelen e.d.

De *lamaran* is meestal vrij uitgebreid en bestaat uit:

1. een *sombhangan baraghat kabin*, d.i. een bijdrage in de huwelijkskosten, meestal in de vorm van geld.*)
2. de *lamaran massaq* reeds bereide etenswaren, koekjes, spijzen e.d.
3. de *lamaran matta*, het nog niet bereide vlees, vruchten, eieren, kippen, runderen, schapen e.d.
4. de *pangangghoejja komantan binèq*, de bruidskleren;
5. de *bharang kangghoej pasaratan*, dat zijn de voorwerpen of goederen van magische waarde, bijvoorbeeld voor een ongetrouwde zuster van de bruid bij wijze van *panolak sangkal*, d.i. een middel, om te voorkomen, dat zij voor haar leven ongetrouwd blijft, omdat zij door haar jongere zuster 'gepasseerd' is; wit goed (wit katoen coupons) voor een *wali* (heilige), die een soort beschermer van de bruid is e.d.
6. een *sandhekka dhisa*, d.i. een geschenk aan te bieden aan het des-sahoofd (een soort tol?), indien de bruidegom uit een andere dessa komt. (NOOT: Dit is niet algemeen, althans ik heb tot nu toe slechts twee gevallen geconstateerd in het Tamananse en Klabangse (Bondowoso).

1) Vgl. Adatrechtbundel XXXIII, pag. 224.

*) Mogelijk is dit als een *toekon* of een rudiment daarvan te beschouwen, want deze *sombhangan baraghat kabin* is overal verplicht. Is de manskant daartoe niet in staat, zo wordt tegenwoordig deze door de vrouwsfamilie van het benodigde geld voorzien.

De bruid geeft dan een tegengeschenk terug op deze *lamaran*, hetwelk *tongngebhan* wordt geheten. Deze *tongngebhan* bestaat uit: kledingstukken, toiletartikelen en andere kleinigheden, maar geen geld.

Hierbij zij nog volledigheidshalve medegedeeld, dat het in enkele streken van de Oosthoek ook gebruikelijk is, dat de a.s. bruid op de *pamoghi* (verlovingspand, zie hierboven) ook een tegengeschenk aan haar verloofde stuurt, *lantjengan* geheten.

Volgens De Stoppelaar¹⁾ bestaat bovengenoemd gebruik (geschenkenwisseling) bij de Oesingers ook; ik heb het slechts in enkele dessa's geconstateerd.

NA DEZE LAATSTE GESCHENKENWISSELING IS DE VERLOVING ONHERROEPELIJK EN MOET TOT HET HUWELIJK LEIDEN.

Verlovingsverbreking c.q. -ontbinding

Verlovingsverbreking komt uiterst zelden voor na zulk een ingewikkeld proces. Er moeten voldoende of afdoende redenen voor zijn, zoals bijvoorbeeld: slechte dromen, kwade voortekenen, een zware ziekte van één der verloofden vlak voor de vastgestelde dag van het huwelijk, soms ook een misdrijf gepleegd door één der verloofden of één der ouders, hetwelk langdurige gevangenisstraf ten gevolge heeft e.d.

BIJ ONTBINDING DER VERLOVING DOOR EEN OORZAAK BUITEN DE SCHULD DER VERLOOFDEN (OVERMACHT) WORDEN DE GESCHENKEN NIET MEER TERUGGEVEN.

Is de oorzaak overlijden van één der verloofden, dan is de wederpartij verplicht een bijdrage te leveren in de begrafenis-kosten.

DRAAGT EEN DER PARTIJEN DE SCHULD VAN DE VERLOVINGSVERBREKING. DAN GELDT IN HET MADOEREES DE REGEL 'PEHAQ SE MABOEROENG KODHOE MATEP-PAQ'.

Deze regel wil zeggen, dat de schulddragende partij recht moet zetten, hetgeen verstoord is.

Komt de oorzaak van de bruidspartij, dan geldt - behoudens afwijkingen afhankelijk van de persoonlijke opvattingen en verdraagzaamheid van de ouders van de jongeman - als regel, dat de bruid alle geschenken terug moet geven. Het is bovendien mogelijk, dat de jongeman *karogian* (=schadevergoeding) vraagt.

Komt de oorzaak van het niet doorgaan van het huwelijk van de manskant, zo mag de bruidspartij alle geschenken behouden, die zij ontvangen heeft. De manskant kan bovendien verplicht worden tot het

1) Zie aldaar 'Blambangansch adatrecht' pag. 46.

betalen van een *tambha-* of *sarat-paboeroeng* (M) *pawoeroeng* (Oes), middel om onheil als gevolg der verbreking van de verloving af te weren, hetzij in geld hetzij in goederen tot een redelijke waarde.

Bij de Oesingers kan verbreking van de verloving uitgaande van de manskant als *straf* gelden voor het vervreemden van de *peningset* door het meisje vóór het huwelijk, en zonder de toestemming van de jongeman.¹⁾

§ 1. De huwelijksbeletselen

DAAR ZIJ STRENGE MOSLIMS ZIJN, GELDEN VOOR DE MADOEREZEN EN OESINGERS OVER HET ALGEMEEN DE ISLAMIETISCHE HUWELIJKSVERBODEN ALS BELETSELEN VOOR DE TOTSTANDKOMING VAN EEN HUWELIJK.

Slechts ten aanzien van de *kafa'ah*²⁾, de gelijkheid in rang van de twee jongelieden, kan men zeggen, dat dit vereiste geen praktische waarde heeft, want overal komen huwelijken tussen lieden van ongelijke stand of geboorte regelmatig voor.

NAAST DE MOSLIMSE VERBODEN GELDEN ANDERE ADATRECHTELIJKE HUWELIJKSBELETSELEN.³⁾

In het kort zijn de geldende Islamietische huwelijksverboden de volgende:

1. Het huwelijk tussen een vrouw en een man, die zijn viertal vrouwen reeds 'vol' heeft.
2. Te nauwe graad van bloedverwantschap, de z.g. *mahraam*-schap, t.a.v. zijn vrouwelijke bloedverwanten in de rechte opgaande en nederdalende linie, zijn zusters, dochters van zijn broer of zuster, zijn tante of oud-tante.
3. Wegens zwagerschap is het huwelijk verboden tussen een man en zijn schoonmoeder, schoondochter, stiefmoeder, stiefdochter, schoonzuster, tante van zijn vrouw, andere vrouwelijke aanverwanten in de opgaande en nederdalende linie.
4. Wegens zoogverwantschap is het iemand verboden zijn zoogmoeder, zoogzuster en het zoogkind van zijn vrouw te trouwen.
5. Wegens verschil van godsdienst. Wil men het huwelijk op (geldige) Islamietische wijze sluiten, dan moet de niet-moslim(se) naar het

1) Zie De Stoppelaar pag. 45/46.

2) Zie Juynboll 'Handleiding tot de kennis van de Mohamedaanse Wet' pag. 186.

3) Zie Juynboll paragraaf 44, pag. 184 e.v.

6. gebruik in de Oosthoek eerst ge-*soenat* (=besneden) worden, en door middel van de *sjahadah* bekeerd zijn.
6. Het is aan de vrouw verboden binnen de 'iddah-periode, de vastgestelde wachttijd, nadat haar vorig huwelijk ontbonden is, een nieuw aan te gaan.
7. Het ontbreken van de toestemming van de bruid (een meerderjarige, die verklaart niet meer maagd te zijn) of van de *wali* (waar de bruidegom geen 'passende partij' is), waar deze nadrukkelijk vereist is.
8. De reeds ten derde male voorafgegane ontbinding van een huwelijk door een talak tussen de beide partijen.

Zowel bij de Madoerezen als bij de Oesingers gelden vrij algemeen de volgende verboden:

1. HET HUWELIJK TUSSEN KINDEREN VAN TWEE BROERS, de *misan pantjer* (Oes)¹⁾ *tarètan sapopo pantjer lakèq*(M).

Dit geldt vooral, indien de jongeman de zoon is van een jongere broer van de vader van het meisje. Zulk een huwelijk wordt als 'magisch-verzwakkend', *tag kowat*(M), beschouwd, omdat beide jongelieden van hetzelfde bloed, *tongghal dara*(M), zijn. Het brengt onheil aan, indien de jongelieden geestelijk niet sterk genoeg zijn, om de *ghoedha*(M) *goda*(Oes), zekere zware beproevingen, te weerstaan.

De huwelijken tussen de *misans kembang*(Oes)²⁾, dat zijn de kinderen van broer en zus, daarentegen zijn, evenals die tussen de kinderen van twee gezusters, NIET verboden en gelden, voor zover ik heb kunnen nagaan, onder de Madoerezen in het Sitoebondo-, Panaroekan- en Besoekise zelfs als aanbevelenswaardig.

2. EEN DUBBEL HUWELIJK TUSSEN TWEE PAAR KINDEREN VAN EEN BESANSCHAP.
Hierbij zijn twee gevallen mogelijk: a. twee zoons aan de ene kant en twee dochters aan de andere kant, b. van beide kanten een jongen en een meisje.

In geval a. is het verbod niet zo streng in geval de oudere zoon de oudere dochter trouwt en de jongere zoon de jongere dochter. Indien de jongere zoon de oudere dochter huwt en de oudere jongen het jongere meisje, kan geen enkel magisch middel (*sarat*) dit verbod opheffen.

Ook het geval b. is streng verboden. Beide gevallen heten in het

1) Zie De Stoppelaar pag. 51.

2) Zie De Stoppelaar pag. 51.

Javaans *dadoeng kepoentir*, d.i. ineengedraaidttouw, m.a.w. men weet niet meer waar men aan toe is (met de verwantschapstitelatuur en rangorde). De Madoerese term hiervoor is mij helaas niet bekend, doch het gezegde luidt: *sala sèttong mostè kala*, hetgeen zeggen wil, dat één der echtparen ten onder zal gaan, hetzij dat een der echtgenoten op vreselijke wijze om het leven komt, hetzij dat door een twist of iets anders één der huwelijken op onaanname wijze voor beider families ontbonden zal worden.¹⁾

3. HET HUWELIJK TUSSEN EEN MAN EN EEN VROUW, TEGEN WIE HIJ (VERRE) 'TANTE' OF (VERRE) 'GROOTMOEDER' ZEGGEN MOET VANWEGE EEN HOGER VERWANTSCHAPSNIVEAU DAN HET ZIJNE.

Omgekeerd is het huwelijk tussen een man en zijn (verre) 'nicht' of (verre) 'kleindochter' (natuurlijk) NIET verboden.

Bovenstaand verbod heet in het Madoerees *aengnga songaj abali daq olo*, d.i. het water van de rivier stroomt naar de oorsprong terug, hetgeen onmogelijk is.

4. HET HUWELIJK TUSSEN PERSONEN, DIE VOLGENS DE 'ETONGAN(M)' 'ITOENGAN' (Oes), d.i. magische berekening der namen, beginletters der namen, geboortedagen e.d. meer, NIET BIJ ELKAAR PASSEN.

Er bestaan over deze berekening verschillende boeken met tabellen e.d. de z.g. *boekoe primbon*(Oes) *boekoe parèmbhoen*(M).

Het sororaats- en leviraatshuwelijk zijn bij de Madoerezen en Oesingers²⁾ in principe niet geoorloofd, doch tegenwoordig zijn gevallen van vervolg- of vervanghuwelijken, vooral in de steden, niet onbekend. Zulk een huwelijk wordt bij de Madoerezen als *saloro* (gebrek aan eerbied voor iemand, in dit geval tegenover de overleden zuster of broeder) aangemerkt.

§ 4. Het huwelijk.

A. Totstandkoming van het huwelijk

De totstandbrenging van een huwelijk is in de Oosthoek een heel proces, en duurt normaal 3 à 4 dagen, bij de families van enig aanzien

1) Volgens De Stoppelaar (pag. 52 t.a.p.) is zulks bij de Oesingers wel geoorloofd.

2) Volgens De Stoppelaar (zie pag. 52) komen deze huwelijken bij de oesingers niet voor.

vaak langer. Het huwelijk wordt namelijk eerst gesloten op Islamietische wijze en daarna volgens de adat, en ik zou derhalve gemakshalve van het 'Islamhuwelijk' en het 'adathuwelijk' willen spreken, mits men er op bedacht zij, dat in de praktijk in de meeste gevallen van een bewuste onderscheiding van deze twee wijzen van huwelijksluiting geen sprake is. Toch kan ik ettelijke gevallen aanwijzen, waarbij men - mede onder invloed van de Moehammadijah beweging (een Islamietische vereniging, een twintigtal jaren geleden te Djogjakarta opgericht uitgaande van modernistische beginselen) bewust onderscheid maakt tussen het huwelijk *mètorot aghama*(M) *miturut agama* (Oes), d.i. volgens de godsdienst, de Islam en dat *mètorot adhat*(M) *mitoeroet adyat*(Oes), volgens de (plaatselijk verschillende) adat. DE GEMEENSCHAP ERKENT ECHTER ALLEEN HET ISLAMHUWELIJK ALS 'SAH', d.i. wettig, geldig.

Nergens wordt de adathuwelijkssluiting alléén als rechtsgeldig aangenomen. Doch omgekeerd is de *kabin masdjid*(M) *kawin mesdjid* (Oes), d.i. huwelijk in de moskee (voor de *pengoeloe*, de geestelijke), desnoods zonder verdere adatplechtigheden reeds voldoende.

Deze laatste eenvoudige wijze van totstandbrenging van het huwelijk wordt tegenwoordig, vooral onder de niet gegoeden, vrij veel gevolgd. Na de voltrekking voor de *pengoeloe* (in de regentschaps-hoofdplaatsen; in de districtshoofdplaats voor de naib), volstaat men met een bordje rijst en een schaaltje *djhadjhan pasar*(M) bestaande uit vijf soorten op de markt te kopen droge koekjes, naar een doekoen of kjai (zie noot pag. 15 hierboven) te brengen in de plaats van een kostbare *walimah al 'oers*¹⁾, als *slametan*(M.Oes) of *sandhekka*(M).

TROUWDWANG VAN EEN MEISJE DOOR HAAR 'WALI MOEDJBIR'²⁾ (de vader of grootvader) KOMT TEGENWOORDIG. ZOWEL BIJ DE MADOEREZEN ALS DE OESINGERS³⁾, PRACTISCH NIET MEER VOOR.

Vroeger kwamen gedwongen huwelijken vrij veelvuldig voor. Ettelijke gevallen daarvan zijn mij met naam en toenaam bekend.

Enerzijds leert de opvoeding aan het kind stipte gehoorzaamheid aan de ouders, en trouwen de meisjes ook vaak op een leeftijd, waarbij zij zich nog niet bewust zijn van wat er precies met haar gaat

1) Zie Juynboll 'Handleiding tot de kennis van de Mohamedaansche Wet' pag. 155.

2) moedjbir is afgeleid van idjbar, d.i. dwingen.

3) Zie De Stoppelaar pag. 46.

gebeuren. Anderzijds houden de ouders, voor zover ik heb kunnen nagaan, in deze kwestie toch altijd rekening met de verlangens van het meisje. De Oosthoeker is over het algemeen *pengko*(M), recalcitrant en koppig en niet zelden is het voorgevallen, dat meisjes uit hun ouderlijke woning weglopen, *mènggat*(M), naar een grootouder of oom die haar dan in bescherming neemt.

Het Islamhuwelijk

Scheuer¹⁾ noemde het huwelijk in de Islam op Java en Madoera 'eene instelling van burgerlijk recht. In de Islam is het huwelijk geen sacrament, al houden de voorschriften der Wet daaromtrent ook verband met de godsdienst, zoals trouwens alle voorschriften van de Fiqh. Doch de bijzondere heiligheid van de huwelijksband volgens de christelijke opvatting bezit het Mohammedaansch huwelijk niet.'

Bovenstaande beschouwing is misleidend. In de Islam is het huwelijk inderdaad geen sacrament, om de eenvoudige reden, dat de Islam geen sacramenten (en ook geen priesters) kent. Naar de wijze van totstandbrenging is het huwelijk in de Islam een contract tussen de bruidegom en de wali (de vertegenwoordiger) van de bruid, doch aan de religieuze heiligheid daarvan hoeft niet getwijfeld te worden.

De wali van de bruid is ook naar de volksoopvatting in de Oosthoek de vader, of bij ontstentenis hiervan een harer mannelijke naaste bloedverwanten in de mannelijke lijn.

De huwelijksluiting, de *kabin*(M) *kawin* of *ningkah*(Oes) heeft meestal plaats in de moskee (vandaar de volksnaam *kabin masjid*, dat betekent 'moskeehuwelijk', voor de islamhuwelijksluiting of het islamhuwelijk), doch bij vooraanstaande of gegoede families ten huize van de bruid. Onder aanwezigheid van (ten minste twee) getuigen, doch hoe meer hoe liever, worden het aanbod (*idjaab*) en de aanname (*kaaboel*) in sacramentele woorden²⁾ uitgesproken. Hierbij wordt de huwelijksgift, de *mas kabin*(M), *mas kawin*(Oes) vastgesteld, meestal ten bedrage van vijf gulden, voor de oorlog te betalen met twee zilveren rijksdaalders. Hierna wordt, voor zover ik heb kunnen nagaan,

1) Zie Scheuers Proeve ener codificatie van het Personenrecht voor de Inlanders op Java en Madoera, pag. 64.

2) Zie Ter Haar 'Beginnelsen en stelsel van het adatrecht' pag. 176.

DE VOORWAARDELIJKE VERSTOTINGS-¹⁾ de *taglèk*-(M) *taklik*(Oes), FORMULE UITGESPROKEN.

Indien de bruidswali niet precies op de hoogte is van de vrij ingewikkelde Arabische formules, die opgezegd moeten worden, neemt de 'huwelijkslouter'²⁾ gemakshalve als wakil, vertegenwoordiger, zijn taak over, zodat het contract (als het ware?) tot stand komt tussen de huwelijksbeambte en de bruidegom.

Met de uitreiking van de *sorat kabin*(M) *soerat kawin*(Oes), de 'huwelijksacte', in afschrift of extract, door de *merbot*(helper van de *pengoeloe*, behorende tot het moskeepersoneel) eindigt de plechtigheid van de *nikah*. (= sluiting van de huwelijksvereenkomst).

1) De voorwaardelijke verstotingsformule staat tegenwoordig op de *surat kawin* (huwelijksacte) gedrukt.

2) Deze term 'huwelijkslouter' is niet te vergelijken met de gelijk-luidende term in het Nederlands recht, waar de ambtenaar van de Burgerlijke Stand het huwelijk inderdaad sluit (art. 131 Ned.B.W.). Ik bezig deze benaming naar aanleiding van de gangbare volksopvatting in de Oosthoek n.l. dat de *pengoeloe* (of *naib*, d.z. godsdienstbeambten, thans in de Republiek Indonesia, ambtenaren van de Kementarian Agama, het Ministerie voor Godsdienstzaken) het huwelijk voltrekt; men zegtnamelijk: *makabinaghi*(M) *ngawinaké*, of *ningkahaké*(Oes), d.i. een huwelijk 'sluiten'. Een andere gebruikelijke naam is ook *pengoeloe nikah*. Zie o.a. Nieuwenhuyze 'Mens en Vrijheid in Indonesie' pag. 70.

Volgens de Fiqh is voor het sluiten van een huwelijkscontract in het algemeen geen medewerking van een overheidspersoon nodig. De echtverbintenis kan door de huwende partijen zelve tot stand worden gebracht. Doch, voor zover mij bekend, is in de Oosthoek geen enkel huwelijk zonder overheidstussenkoms tot stand gebracht. Zelfs dochters van een *pengoeloe* of *naib* (enkele gevallen zijn mij daarvan persoonlijk bekend) worden door de vader gehuwd met tussenkoms van een collega *pengoeloe* of *naib*. De huwelijksbeambte verleent bijstand, als deskundig adviseur (en als registrator van de Burgerlijke Stand), omdat naar de Wet (Fiqh) de geldigheid van het huwelijk (en dus van de wettigheid der uit dat huwelijk geboren kinderen, erfrecht e.d.) afhankelijk is van het nauwkeurig in acht nemen van zekere vormen en formaliteiten, die aan leken niet voldoende bekend zijn.

Na de *nikah* geschiedt de overhandiging van de huwelijksgift, de *mas kawin*, door de bruidegom aan de bruid. Deze kan gepaard gaan met een zekere plechtigheid volgens de plaatselijke adat. Doch er zijn gevallen te over, waar de hele maskawin-formule slechts louter een formaliteit is. De bruidegom blijft zijn twee rijksdaalders schuldig, *èotang*(M) *dioetang*(Oes), en de maskawin wordt ook vaak nooit voldaan.

Heeft de idjaab (en de kaaboel) ten huize van de bruid plaats, dus niet in de moskee, onder aanwezigheid der (meestal talrijke) genodigden, dan volgt er meestal een *choetbah* (preek) van de wali of een van de oudste en welbespraakste naaste mannelijke bloedverwanten der bruid, bestaande uit lofprijzingen van de Allerhoogste, zegenbeden over de Profeet, een korte uitleg en verheerlijking van het huwelijk, iets omtrent de plichten van man en vrouw en hun positie ten opzichte van de gemeenschap en dergelijke.

Het adathuwelijk

Zoals gezegd kan dit gedeelte, de huwelijkssluiting volgens de adat, eigenlijk achterwege blijven. Gelijk het 'kerkelijk huwelijk' in het Nederlands recht niet rechtsgeldig, en zelfs verboden is (art. 136 Ned. B.W.), indien er geen 'burgerlijk huwelijk' ten overstaan van de ambtenaar van de burgerlijke stand aan voorafgegaan is, zo geldt hier mutatis mutandis de regel, dat het 'adathuwelijk' *alléén* niet rechtsgeldig is en niet vóór het 'islamhuwelijk' mag plaats hebben.

Het 'adathuwelijk' volgt de avond daarop, indien de *nikah* des ochtends heeft plaats gehad en de volgende avond, bij geval het 'islamhuwelijk' des namiddags of des avonds gesloten is. Dit 'adathuwelijk' heet de *temmona komantan*(M) *temmoené*(Oes), d.i. de ontmoeting van bruid en bruidegom, en heeft eveneens plaats ten huize van de bruid.

De bruidegom wordt in optocht daarheen gebracht en alles gebeurt verder overeenkomstig de plaatselijke gewoonten en gebruiken. Heeft deze bruidloop overdag plaats, dan wordt in vele Madoerese dessa's de jongeman op een zogenaamde *djharan kentjaqan*(M), een paard, dat op de tonen van de *seronen* (een gillende fluit) en de maat van de gamelan en slaginstrumenten danst, geplaatst. Een beschrijving der plechtigheden: het strooien der geelgekleurde rijstkorrels, de voe-

tenwassing, de *sembah* e.d. meer zou buiten het bestek van dit boek vallen.

De dag na de *temmona*(M), d.i. ontmoeting, gebeurt het soms ook, dat het bruidspaar, bij wijze van opebbaarmaking des huwelijks, het dorp wordt rondgeleid, *èaraq*(M) *dikarak*(Oes). Er wordt dan o.a. halt gemaakt voor de woning van de petinggi, en (indien er één in de buurt is) ook voor die van de assistent-wedono of wedono.

Deze rondgang heeft bij de Oesingers meestal des avonds plaats, waarbij bruid en bruidegom midden in de troep naast elkaar lopen ieder een punt van een zakdoek vasthoudende, *gandengan*(Oes).

Een andere, minder voorkomende vorm van adathuwelijkssluiting is het samen eten van man en vrouw van eetbare klei.¹⁾ Zulk een geval, heb ik een keer in een gehuchtje op de helling van de Argapoera (boven Maesan, Regentschap Bondowoso) zelf gezien. Het echtpaar moest zich gedurende korte tijd in een kamertje terugtrekken, waar wierook werd gebrand en een bord rijst, een stukje eetbare klei en een (halve) klapperdop met water voor hen gereed stonden. Na deze 'gezamenlijke maaltijd' kwamen ze weer te voorschijn en hadden de slamatan en andere plechtigheden verder normaal voortgang.

B. Kinderhuwelijken

Kinderhuwelijken komen, gelijk hierboven (pag.25) gezegd, nog voor in vele Madoerese dessa's, in de Oesingse echter zeer zelden. In de meeste gevallen zijn het huwelijken tussen een onvolwassen meisje en een volwassen jongeman; een enkele maal tussen twee onvolwassen kinderen.

De beweegredenen tot zulk een huwelijk zijn verschillend. Te jeugdige leeftijd geldt zowel in de Islam²⁾ als in de adat niet als huwelijksbeletsel. Boven zagen wij reeds, dat het uit veiligheidsoverwegingen bedoeld kan zijn voor het meisje. Soms is zo'n kinderhuwelijk tot stand gebracht ingevolge de wens van één der grootouders, die voor zijn (haar) sterven zijn (haar) kleinzoon (-dochter) getrouwd wil zien.

In al deze gevallen is het hele proces, vanaf de verloving tot de

1) Vergelijk ook De Stoppelaar pag. 127.

2) Vollenhoven, Adatrecht II, pag. 181.

totstandkoming van het huwelijk toe natuurlijk zuiver een zaak, die door beider ouders, de *besans*, buiten de kinderen om, afgehandeld wordt.

BIJ HUWELIJKEN TUSSEN EEN ONVOLWASSEN MEISJE EN EEN VOLWASSEN JONGEMAN IS HET DE GEWOONTE, DAT DEZE BIJ ZIJN SCHOONoudERS INTREKT.

Echtelijke omgang is natuurlijk streng verboden, totdat het meisje daartoe door beider ouders rijp bevonden wordt. In de tussentijd krijgt de man, met steun van de wederzijdse ouders, de gelegenheid aan de toekomstige woning der echtelieden te bouwen, zijn bij het huwelijk toegewezen velden te bewerken e.a.

BIJ HUWELIJKEN TUSSEN TWEE ONVOLWASSEN KINDEREN BLIJVEN ZE IEDER BIJ HUN EIGEN OUDERS, TOTDAT ZE OUD GENOEG GEACHT WORDEN, OM SAMEN TE LEVEN.

Het gebeurt ook, dat de jongeman zodra hij volwassen is bij zijn schoonouders intrekt.

Dit opgeschorte huwelijk heet *kabin gphantong*(M).

C. Het meervrouwendom

Hoewel monogamie regel is,*) komt zowel bij de Madoerezen als bij de Oesingers in de Oosthoek polygamie ook voor en wel in twee vormen. De eerste vorm is: *abinè lebbi dari sèttong*(M), d.i. met meer dan één vrouw getrouwd zijn, die ik voor het gemak de 'gelijke-rang-polygamie' zal noemen, zulks in verband met regels van huwelijksgoederenrecht en erfrecht; en de tweede vorm is: *njelèr*(M), d.i. één of meer bijvrouwen bezitten na de hoofdvrouw, welke ik de 'ongelijke-rang-polygamie' zal noemen.

De gelijke-rang-polygamie

Men kan hierbij wederom twee mogelijkheden onderscheiden: a. de polygamie met instemming van de eerste vrouw, en b. de gelijke-rang-polygamie zonder instemming van de eerste vrouw.

*) Een moslimse vrouw kan monogamie bedingen d.m.v. de *taklik* (voorwaardelijke verstoting). Zie Vollenhoven Adatrecht II. pag. 181.

a. Met instemming

Vooraanstaande personen in de dessa hebben niet zelden een *binè towa* (M) *rabitoewo* (Oes) en een *binè ngoda* (M) *rabi anom* (Oes), dus een oude en een jonge vrouw. Dit is bijvoorbeeld bij vele *petinggi*'s (dorpshoofden) het geval. Het nemen van zulk een *rabianom* door de man gebeurt vaak op aanraden of zelfs op verzoek van de *rabitoewo* (eerste vrouw).

In vele gevallen, vooral in de Madoerese dessa's, wonen de vrouwen met hun eigen kinderen in een aparte woning. Beide vrouwen zijn meestal van dezelfde maatschappelijke stand. Door het grote verschil in leeftijd is de 'jonge' vrouw eerbied verschuldigd aan de 'oude', doch overigens staan zij in rechten gelijk; de man stelt van te voren voor ieder van hun de positie en de portie in de verworven goederen vast.

Van de Oesingers vermeldt De Stoppelaar¹⁾, dat 'alleen de oude vrouw (*rabi toewo*) medetelt, en de *rabi anom* helemaal niet, tenzij zij 'uit goedgunstigheid van de man iets uit zijn eigen portie (uit de tijdens het polygaam-huwelijk verworven goederen) ontvangen'. Volgens genoemde schrijver worden de *rabi anom* door de Oesingers beschouwd als *wong boeroeh* (K. *tijang berah*), d.w.z. als dagloners, 'ja, eigenlijk zelfs als slavinnen. Toch worden de uit haar geboren kinderen gewoonlijk gelijkwaardig aan die uit de *rabitoewo* geacht.' Ik moge hierbij aantekenen, dat bovengenoemde wijze van behandeling van de *rabianom* niet veel voorkomt. Veelal hangt het af van de persoonlijke opvattingen van de man en die zijner *rabitoewo*.

b. Zonder instemming

Waar de instemming van de eerste vrouw (*rabi toewo*) ontbreekt krijgen wij het geval van de *madoe* (M) *maroe* (Oes), medevrouw of medechtgenote. Deze *madoe* is, in vergelijking met de *rabianom* tot de eerste vrouw, in leeftijd bijna altijd ongeveer even oud als de *binè towa* (M) *rabi toewo* (Oes), doch hier moet de naam *rabi toewo* niet opgevat worden als 'oude vrouw', maar meer als 'eerste' vrouw, in de betekenis van 'met wie de man het eerst in het huwelijk is getreden'.

1) Zie aldaar pag. 59.

Een *madoe*, die volkomen in gelijke rang staat met de *rabi toewo*, woont ALTIJD in een eigen woning en vaak in een andere *dessa* of *pa--doekoean*, waarschijnlijk om herrie te voorkomen.

De ongelijke-rang-polygamie

Bij dit *selir*huwelijk heeft de *selèr*(M) *selir*(Oes), de bijvrouw, totaal niets in te brengen tegen de *garwa* (*padmi*)(Oes) *binèna se teppaq*(M), de hoofdvrouw.

Het huwelijk met een *selir* komt altijd tot stand met behulp van een *wakil* (vertegenwoordiger) van de man.

De gewone *dessaman* is strict monogaam. Het *njelèr* (een bijvrouw tot zich nemen) wordt door hem veroordeeld. Alleen welgestelde mensen, meestal uit de stad, en de *bromotjorah*, dat zijn de (*gevreesde*) dievenbende-, rampokhoofden en dergelijke lieden uit de *dessa*, bezitten een *boe-oboean*(M) *ingon-ingon*(Oes),¹⁾ aldus spottend of schertsend door de *dessalieden* genoemd.

Ter onderscheiding van de (ongetrouwde) bijzitten worden ze vaak *selèr kabin*(M) *selir kawin*(Oes) genoemd, en de laatste heten dan gewoon *selèr* of *ghoendhik*(M) *goendik*(Oes). Bijzitten van Chinezen worden meestal *goendik* genoemd, die van Europeanen *njae*(M) *njai*(Oes).²⁾

Kinderen uit zo'n *selir* geboren hebben natuurlijk geen gelijke rechten met die van de hoofdvrouw. Doch overigens hangt wederom erg veel af van de persoonlijke opvattingen van de man. Meestal treft hij zijn maatregelen, om de toekomst van de *selir*-kinderen enigszins te waarborgen, hetzij in de vorm van *sawahs*, die hij voor hen aankoopt, hetzij huizen, erven, tuinen en dergelijke zaken meer.

1) *Boe-oboean*(M) of *ingon-ingon*(Oes) zegt men van een huisdier, bijvoorbeeld een mooie vogel, een tamme eekhoorn e.d., dat men met grote zorg onderhoudt.

2) Over het concubinaat van Europeanen. Zie o.a. A.v. Marle 'De groep der Europeanen in Nederlands-Indie, iets over ontstaan en groei', 5e jg. 'Indonesie' pag. 97 e.v., 314 e.v., 481 e.v.

Prof. Wertheim 'Het Rassenprobleem' pag. 91; pag. 119 concubinaat van Chinezen.

§ 5. De huwelijksontbinding

Ontbinding van een eenmaal gesloten huwelijk wordt, zowel door de betrokken families als door de gemeenschap niet graag gezien. Het huwelijk is immers, vooral onder de Madoerezen, een familiezaak, soms dessagemeenschapszaak, van betekenis.

Desniettemin kunnen zich omstandigheden voordoen, die tot het uiteengaan nopen. Men aanvaardt het risico daarvan uit vrees voor ergere disharmonie. *Kabbhi oreng bada djhoedhoena biq-dibiq(M) kabjèh wong ana djodoné dèwèk-dèwèk(Oes)*, zegt men altijd, d.i. een ieder heeft zijn passende ega in deze wereld.

Ook kinderloosheid komt vrij vaak als reden tot een huwelijksontbinding voor.

DE REGELN OMTRENT DE ONTBINDING VAN HET HUWELIJK BIJ LEVEN WORDEN BEHEERST DOOR HET ISLAMIETISCH RECHT.

Waar de verhouding der echtgenoten onderling bepaald wordt door de *adat*, is de Moslimse huwelijksontbinding slechts voornamelijk formaliteit. De *sorat tellak(M) soerat tallak(Oes)*, de echtscheidingsbrief dient slechts als *mangesahaghi(M)*, d.i. ter verkrijging van de rechtsgeldigheid of de wettigheid van de echtscheiding. Verder worden de gevolgen, o.a. omtrent de boedelverdeling e.d. beheerst door het adatrecht.

De voornaamste wijzen van huwelijksontbinding in de Oosthoek zijn:
I. Door de dood van één der echtgenoten.

II. Bij leven: a. door de *tallak* door de man uitgesproken, de *tellak* (M), de verstoting.

b. door de aangifte door de vrouw (*rapak*) ingevolge de voorwaardelijke verstotingsformule, *detaklik, djandjining ratoe(Oes)*.

c. door de *pasah(M)*, de *fasch*, d.i. de nietigverklaring van het huwelijk opvverzoek van de vrouw, bij rechtelijke uitspraak.

d. uitgaande van man en vrouw door de *nebbhoes tellak(M)*, de *choel*, d.i. het zich loskopen van de vrouw.

I. Huwelijksontbinding door de dood.

De weduwnaar heet in het Madoerees *dhoedha*, in het Oesings *doeda*, de weduwe *randha* en *randa*.

Een *randha tjaloq* is in het Madoerees de benaming voor een weduwe

met een volwassen zoon, die (dus) reeds zelf aan de kost kan komen.

Een *randha lèlès* is de naam voor een arme weduwe met een dochter.

Randha modjheng is die voor een rijke weduwe met een dochter.

NA ONTBINDING DOOR DE DOOD BLIJFT ONDER DE MADOEREZEN, ONDER DE OESINGERS NIET ALTIJD, IN DE OOSTHOEK OVERAL DE DOOR HET HUWELIJK ONTSTANE AANVERWANTSCHAP BESTAAN.

Bij een later hertrouwen van de weduwe(naar) kan deze aanverwantschap wel ophouden al naar gelang de persoonlijke gevoelens en opvattingen der besans en de hoedanigheid van de nieuwe echtgenoot of echtgenote.

II. Huwelijksontbinding bij leven

a. De verstoting

De huwelijksontbinding uitgaande *van de man* is de *tallak*, *tellak*(M), de verstoting. Deze wijze komt in de praktijk het meest voor.

Deze eenzijdige ontbinding des huwelijks door de man geschiedt zonder verplichting tot opgaaf van redenen, doch over het algemeen zijn de meest voorkomende motieven de volgende: onenigheid tussen de echtgenoten, ongehoorzaamheid van de vrouw, onvruchtbaarheid van het huwelijk, en vaak indien na het huwelijk blijkt, dat de bruid niet meer maagd is.

De echtscheiding is van kracht na aangifte door de man bij de desbetreffende huwelijksbeambte binnen een week na het uitspreken van de verstoting. Deze ontbindingshandeling heet *nellak* of *mamolè*(M), d.i. naar huis sturen, of *megat*(Oes), d.i. scheiden.

Na de eerste of tweede verstoting mag (kan) de man binnen de vastgestelde *iddah-termijn* (zie hieronder) zijn vrouw terugnemen d.m.v. de *rodjoeg*(M) *roedjoek*(Oes), d.i. doen terugkomen.

Na de derde verstoting, is deze onherroepelijk. Er moet dan eerst een tussenuwelijk van de vrouw met een andere man plaats gehad hebben, om een nieuw huwelijk tussen haar en haar vroegere man weer mogelijk te maken (en daarmee het recht op drie verstotingen te herkrijgen). Van zo'n tussenuwelijk zegt de Madoerees *ngodiq'i*, d.i. (weer) levend maken, doch persoonlijk heb ik van zulk een geval bij de Madoerezen of Oesingers nooit gehoord.

Het weer op de oude voet leven als wettig gehuwden van beide par-

tijen door de *roedjoek* heet bij de Madoerezen *èbaliq'i*, bij de Oe-singers *dibalèni*, hetgeen 'terugkeren naar de oude plaats' betekent.

b. De *rapak*

De eerste veel voorkomende vorm van huwelijksontbinding waarbij het *initiatief* uitgaat van de vrouw is de *rapak* (verbastering van het Arabische *raf'*, hetgeen aangeven van een zaak bij de overheid betekent). De aangifte is gebaseerd op de *taklik*, het uitspreken van de voorwaardelijke verstoting, d.i. het 'ophangen' van de talak aan een voorwaarde.

Tegenwoordig volgt op het sluiten van ieder huwelijk de *taklik*. De voorwaardelijke verstotingsformule, zoals die heden ten dage vanwege de Kementarian Agama (Ministerie van Godsdienstzaken) op elke surat kawin (huwelijksacte) gedrukt staat, is als volgt¹⁾:

T A ' L I K + T A L A K

Sesudah akad nikah, maka saya.....(nama).....ikror (mengutjapkan) ta'lik-talak atas isteri saya nama.....seperti dibawah ini:

- Sewaktu-waktu saya:
1. Meninggalkan pergi isteri saya itu dalam masa 6 bulan berturut-turut.
 2. Atau saya tidak memenuhi kewadjiban saya memberi nafkah padanja dalam masa 3 bulan berturut-turut.
 3. Atau saya menjakiti isteri saya itu dengan memukul.
 4. Atau saya menambang isteri saya itu dalam masa 3 bulan berturut-turut.

Apabila isteri saya itu tidak rela dan mengadukan kepada pengadilan yang berhak mengurus hal tersebut, dan da'wanja dibenarkan serta diterima oleh Pengadilan itu dan apabila isteri saya itu membayar uang sebesar R.1,- (satu rupiah) sebagai iwadl, (pergantian), maka djatuhlah talak saya itu kepada isteri saya tersebut. Kepada pengadilan Agama yang memutuskan perkara tersebut, saya kuasakan untuk memberikan uang iwadl (pergantian) tersebut kepada Kas Mesdjid.

1) Overgenomen uit het Jubileumnummer van de Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde 1851-1951, pag. 275.

Voor de aangifte, *rapak* (M. 9es) genoemd, begeeft de vrouw zich naar de desbetreffende huwelijksbeambte met minstens twee betrouwbare getuigen. Daar heeft zij aan te tonen, dat de voorwaarde, waaraan de verstoting is 'opgehangen' inderdaad in vervulling is gegaan. Heeft de rechter van de Pengadilan Agama ('priesterraad') het in vervulling gaan der voorwaarde vastgesteld, dan is het huwelijk door *talak* ontbonden. Dit kon vroeger (volgens Juynboll) op normale wijze nog twee keer door *roedjoek* worden hersteld.¹⁾ Tegenwoordig vervalt echter het *roedjoek*-recht van de man door de betaling van de *iwadl*²⁾ ad R. 1,- (zie boven), waardoor de verstoting het karakter krijgt van de *choel* (zie hieronder).

c. De Pasah

De tweede vorm van ontbinding op initiatief van de vrouw is de *pasah* (M. Oes), de fasch, de nietigverklaring van de huwelijksovereenkomst bij rechterlijke uitspraak. (Pengadilan Agama, d.i. de z.g. 'priesterraad').

De vrouw dient daartoe een aanvraag in bij de *pengoeloe-hakim* of hoofdpengoeloe met opgaaf van de redenen, volgens de plichtenleer vastgesteld, met het verzoek aan de Pengadilan Agama om nietigverklaring van het huwelijk. De redenen, die behoorlijk onderzocht moeten worden, zijn onder andere de volgende:

1. onvermogen van de man, om haar het verschuldigde levensonderhoud, de *nafakah*, te verschaffen.
2. het naderhand gebleken ontbreken van, bij het sluiten van de huwelijksovereenkomst nadrukkelijk bedongen voorwaarden of eisen. (Bijv. ten aanzien van de lichamelijke gezondheid, geboorte, stand e.d. Ook beding van monogamie is mogelijk).

Over het algemeen zou men kunnen zeggen, dat de *pasah* gebruikt wordt als een soort sanctie t.o.v. de 'huwelijksvoorwaarden'.

Deze vorm van huwelijksontbinding is echter zeer ingewikkeld, vooral wat het bewijs der redenen betreft, en komt in de praktijk niet veel voor.

1) Zie Handleiding pag. 210.

2) Aldus Prof. Prins; en laatstelijk bevestigd door een schrijven vanwege R. Mch. Kafrawi, secr-generaal van de Kementarian Agama te Djakarta ddo. 30-8-1952.

d. *De choel*

Deze huwelijksontbinding uitgaande van *beide partijen* heeft plaats in twee vormen, al naar gelang de persoonlijke opvattingen van de man.

De *eerste*, meest voorkomende, vorm is die, waarbij de man overtuigd is van het heil (?) van een echtscheiding en de verstoting uitspreekt *op verzoek van de vrouw*. Formeel wordt de wijze dan precies dezelfde als bij de gewone tallak, de eenzijdige ontbinding uitgaande van de man als boven omschreven.

De *tweede* vorm is in het geval, dat de man geen genoegen neemt met een gewone verstoting, doch dat de vrouw zich moet loskopen voor een daartoe overeen te komen bedrag. Dit heet *choel* of in het Madoerees *mantjal lakeq*, *nebbhoes tellak of kollok*, en in het Oesings *nebbhoes tallak*. De ontbinding van het huwelijk op deze wijze is onherroepelijk.

Deze vorm komt, evenals de *fasch*, ook heel weinig voor. Mocht die eens een enkele keer voorkomen, dan is het gevraagde goed of bedrag aan geld, waarmee *ge-teboest* wordt, meer bedoeld als *sarat*, een magisch 'zoengeld', om een eventueel te verwachten onheil af te weren.

Rechtsgevolgen van de huwelijksontbinding

Boven heb ik reeds vermeld, dat de door het huwelijk ontstane aanverwantschap na ontbinding door de dood bij de Madoerezen over het algemeen blijft bestaan, bij de Oesingers niet altijd.

NA EEN HUWELIJKSONTBINDING BIJ LEVEN MET INSTEMMING DER WEDERZIJDE OUDERS HOUDT DE AANVERWANTSCHAP BIJ DE MADOEREZEN NIET OP, BIJ DE OESINGERS DAARENTEGEN OVER HET ALGEMEEN WEL.

DIT BETREFT DE NORMALE HUWEL

Dit betreft de normale huwelijken, tot stand gekomen volgens de gebruikelijke ingewikkelde adatgewoonten, die niet alleen gezinszaak, maar meer familiezaak zijn.

IS DE REDEN ECHTER OVERSPEL OF EEN ANDER ONEERVOL FEIT, DAN HOUDT DE AANVERWANTSCHAP OVER HET ALGEMEEN WEL OP.

Dit is eveneens het geval bij ontbinding van huwelijken, die zonder familieinmenging tot stand zijn gekomen.

Na de huwelijksontbinding volgt voor de vrouw de *iddah*-periode (in

het Madoerees: *idda*, in het Oesings: *idat*), de wachttermijn, waarbinnen haar verboden is een nieuw huwelijk aan te gaan. Gedurende deze 'iddah (na de 1ste of tweede tallak) mag de man zijn verstoting herroepen en de verstotene als zijn vrouw terug nemen. Laat hij echter deze periode voorbijgaan, zonder van de roedjoek gebruik te maken, dan is het huwelijk definitief ontbonden. Volgt daarna een verzoening, dan moet hij een *nieuw* huwelijk met de (ex-) verstotene sluiten en nogmaals een mas kawin (huwelijksgift) betalen.

Na de derde tallak volgt voor de vrouw weer een 'iddah-periode, waarin zij niet mag hertrouwen, doch het huwelijk is terstond ontbonden, en de man heeft geen bevoegdheid meer tot roedjoek.

De 'iddah periode duurt¹⁾:

1. bij ontbinding door de dood: vier maanden en tien dagen. (Dit is dan tevens de rouwperiode)
2. na echtscheiding: drie reinheidsperioden, en voor degenen zonder menstruatie drie maanden of drie maanden en tien dagen.
3. indien de vrouw (in beide gevallen onder 1. en 2.) zwanger is, mag zij pas na veertig dagen na de bevalling hertrouwen.

§ 5. De verhouding der echtgenoten onderling

ZOWEL BIJ DE MADOEREZEN ALS BIJ DE OESINGERS IS DE MAN HET HOOFD VAN DE ECHTVERENIGING.

Hij is de *kepala soma*(M), gezinshoofd.

De vrouw is eerbied en gehoorzaamheid verschuldigd aan haar man, die bij de Madoerezen haar 'oudere broer', *kakaq*, bij de Oesingers haar *goeroe-laki*, d.i. degene, die haar met raad en daad bijstaat en haar beschermt. Doch overigens zijn man en vrouw volkomen gelijkwaardig aan elkaar.

DE VROUW KAN PERSOONLIJK EN ZONDER 'S MANS BIJSTAND RECHTSHANDELINGEN VERRICHTEN EN IN RECHTEN OPTREDEN, EN BEHEERT HAAR EIGEN GOEDEREN.²⁾

Lakè-binè pada andiq kowadjibhan tor haq dhibiq-dhibiq, zegt de Madoerees, hetgeen zeggen wil, dat ieder der echtgenoten zijn/haar plichten en rechten heeft vanwege de *adat* en de *agama* (godsdienst).

De gelijkwaardigheid der echtgenoten is boven ook reeds gebleken

1) Zie Juynboll Handleiding pag. 188, 189.

2) Zie Scheuer Personenrecht art. 88, pag. 99.

in het verwantschapsrecht, t.a.v. de afstamming, aanverwantschap, voortzetting der ouderlijke macht enz.

Gebaseerd op deze gelijkheid in positie is naar de mening van Mrs Djojodigoeno en Tirtawinata¹⁾ de idee van een eenzijdige verplichting van de man, om zijn echtgenote *nafakah* te verschaffen, onjuist. Volgens hen zijn beide, zowel de man als de vrouw, verplicht, hun inkomsten in het gezin in te brengen en hun arbeid ten bate van het gezin aan te wenden. 'In overeenstemming met deze rechtsverhouding in het huwelijk geeft in de praktijk de man aan de vrouw bij verstoting geen levensonderhoud, ook niet gedurende de 'iddah-periode.'

Bovenstaande beschouwing geldt voor de Madoerezen en Oesingers niet. De gelijkwaardigheid bestaat alleen t.a.v. de verantwoordelijkheid voor de gevolgen van het huwelijk, namelijk de kinderen, de gezinsvorming en de instandhouding daarvan. Het heet in het Madoerees: *pada nglakonè, pada nangghoeng*, d.i. gemeenschappelijke daad (van man en vrouw), gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor de gevolgen.

DE MAN IS VERPLICHT ZIJN VROUW NAFAKAH TE VERSCHAFFEN, EN HAAR TE BESCHERMEN.

Verwaarlozing van deze verplichting door luiheid of onverschilligheid, als één der voorwaarden van de *taklik* of als één der redenen tot huwelijksontbinding komt niet zelden voor. Doch onvermogen van de man door een ongeval of ouderdom, dus buiten zijn schuld, is nergens, althans voor zover mij bekend, aanleiding geweest tot echtscheiding. De vrouw is **JUIST VERPLICHT 'S MANS WERK OVER TE NEMEN**. OP BEIDE ECHTGENOTEN RUST DE VERPLICHTING VAN DE INSTANDHOUDING VAN HET GEZIN. Dit wordt ook steeds gedaan, Trouwens, het is bijna overal onder de dessabevolking gebruikelijk, dat man en vrouw gezamenlijk de kost verdienen.

Dat de man bij de verstoting niet verplicht is de vrouw, behalve indien zij een baby verwacht, levensonderhoud te geven, ook niet gedurende de 'iddah-periode, is naar de uitleg van een paar *kjai's* (godsdiensleraren), die ik gevraagd heb, waarschijnlijk gebaseerd op de veronderstelling, dat bij de *tallak* de vrouw de directe schuld draagt aan de ontbinding des huwelijks. Het onthouden van de *nafakah* zou dus ook enigszins als een soort accessoire straf te beschouwen zijn.²⁾

1) Zie 'Adatprivaatrecht van Middel-Java' pag. 221 e.v.

2) Vergelijk in dit geval de beschouwing in Djojo-Tirta pag. 224.

Omtrent de handelingsbevoegdheid van de gehuwde Indonesische vrouw bestaat tegenwoordig nergens meer twijfel. Deze bevoegdheid wordt zowel door de adat¹⁾ als door de Fiqh²⁾ toegekend.³⁾

§ 7. *Huwelijksgoederenrecht*

I. *Het (normale) monogame huwelijk*

In tegenstelling tot het huwelijk in het Nederlands recht, waar van rechtswege van de huwelijksvoltrekking af *algehele gemeenschap van goederen* tussen de echtelieden bestaat (art. 174 lid 1 Ned.B.W.), tenzij natuurlijk in geval van het bestaan van huwelijkse voorwaarden, maakt men in de Oosthoek overal onderscheid tussen gemeengoed van man en vrouw, de *ghoena-ghana*(M) *gono-gini*(Oes) en het privé-bezit van ieder der echtgenoten, *bharang asal*, *bharang ghighiban*(M) *barang asal*, *barang gawan*(Oes).

Deze onderscheiding van goederen schijnt, gezien in het licht van wat ik in enkele dessa's in het Djemberse en Besoekise heb geconstateerd, niet onveranderlijk te zijn. Een en ander schijnt afhankelijk gesteld te zijn van de harmonie in het huwelijksleven. Bij vele oude echtelieden bestaat deze onderscheiding niet meer.

Voor zover ik heb kunnen nagaan, bestaat de scherpe onderscheiding in aangebracht- en huwelijks-(gemeen)-goed tegenwoordig (mogelijk is het vroeger anders geweest) slechts t.a.v. onroerende goederen, zoals: sawahs, tegalans (droge gronden), stenen huizen, erven en tuinen, visvijvers e.d., en wat de roerende goederen, de *bharang rêngkes*(M) *barang ringkes*(Oes), betreft slechts t.a.v. echte *poesaka* (zie hieronder hoofdstuk erfrecht) of lijfvoorwerpen: krissen, sieraden, gelukaanbrengende paarden e.d.

Aan enkele oude mensen heb ik wel eens gevraagd naar de redenen, waarom deze onderscheiding in *gono-gini* en *barang gawan* bestaat. Het antwoord komt in het kort hierop neer, dat deze onderscheiding de positie der echtgenoten onderling en t.o.hunner kinderen, en tot op zekere hoogte ook die t.o.v. hun familie, symboliseert:

1) Prins, Adat en Plichtenleer pag. 85.

2) Juynboll, Handleiding pag. 202.

3) Zie hieromtrent eveneens de beschouwingen van Scheuer, pag. 96 e.v.

1. de *barang gawan* dient om de vrouw een positie te geven, gelijkwaardig aan die van de man. Zij hoeft niet afhankelijk te zijn van een eventuele willekeur van haar echtgenoot, wat het levensonderhoud betreft.

Bij een eventuele echtscheiding kan ieder van de echtgenoten direct zelfstandig staan.

2. de *gono-gini* herinnert de echtelieden aan hun onderhouds- en opvoedingsplicht t.o.v. hun kinderen.

Volgens hen (bovengenoemde oudjes) behoort daarom de verdeling der *gono-gini* bij een eventuele echtscheiding gebaseerd te worden op de verdeling der kinderen onder de scheidende ouders.

De scheiding in *ghoena-ghana* en *bharang asal* berust bij de Madoerezen (van de Oesingers kan ik het niet met zekerheid zeggen) op het beginsel, dat DE ZOONS WAT BETREFT DE NAFAKAH EN DE VERERVING DER GOEDEREN IN PRINCIPE TOT DE FAMILIE VAN DE VADER BEHOREN. Ze erven dus de *barang-asal* van de vader, ongehuwde dochters krijgen *nafakah* van de broers en erven van de *gono-gini* en de *roerende* goederen van de *barang-asal* van de moeder. Gehuwde dochters behoren tot de familie van haar man (Zie verder onder erfrecht).

Indien een huwende vrouw onroerende goederen meekrijgt, is het vaak slechts een soort garantiestelling vanwege haar ouders, opdat zij een behoorlijk bestaan zal blijven hebben, mocht de man(nog) niet in staat zijn haar een redelijke *nafakah* te geven. Ik heb menig geval uit de praktijk ontmoet, dat sawahs, huizen e.d., die een vrouw bij haar huwelijk meegekregen heeft, na verloop van tijd, vooral wanneer haar man een goede positie heeft en goed voor haar zorgt, door een broer of de vader teruggevraagd worden, en ook zonder enige tegenstand, ook niet van de zijde van haar man of kinderen, teruggegeven worden. Dit heb ik vooral in dessa's aan de noordkust: Panaroekan, Besoeki en ook Kraksaan geconstateerd.

De gono-gini, het gemeen huwelijksgoed

Gono-gini goederen zijn alle door arbeid van man en vrouw verkregen roerende en onroerende 'zaken'. Hiertoe behoren over het algemeen alle goederen door beide echtgenoten verkregen of verworven met de duidelijke bedoeling deze te bestemmen voor hun gemeenschappelijk bestaan en het welzijn van het gezin.

DUS OOK SCHENKINGEN OF NALATENSCHAPPEN, DIE NIET NADRUKKELIJK AAN EEN DER ECHTGENOTEN TOEGEWEZEN ZIJN, BEHOREN TOT HET GEMEEN GOED.

Arbeidsloon, salaris e.d. van de man behoren ook tot de *ghoena-ghana*, want de medewerking van de vrouw wordt hierbij verondersteld, en evenzo is het duidelijk, dat de man werkt voor het onderhoud van zijn gezin.¹⁾

De barang-asal, het aan- of meegebracht goed

De *barang-asal* zijn de goederen, die door elk der echtgenoten aangebracht of meegenomen zijn. Ze blijven het privé bezit van ieder van hen.

OOK GOEDEREN DOOR ELK DER ECHTELIEDEN STAANDE HUWELIJK DOOR SCHENKING OF KRACHTENS ERFRECHT VERKREGEN BEHOREN TOT DE BARANG-ASAL.

Tussen de term *bharang-asal*(M) *barang-asal*(Oes) enerzijds en *bharang ghighiban*(M) *barang gawan*(Oes) anderzijds bestaat een gra-dueel verschil: *bharang ghighiban* zijn *bharang-asal*, doch omgekeerd niet altijd.

Bharang ghighiban(M) *barang gawan*(Oes) zijn die goederen, die elk der echtgenoten bij of ingevolge hun huwelijk van hun familie heeft meegekregen, of, indien na het huwelijk ontvangen toch reeds voor de huwelijksluiting (of tijdens het huwelijk) aan hen door de schenker zijn beloofd.

TOT DE BARANG-ASAL BEHOREN LATER OOK BOVENDIEN ALLE GOEDEREN, DIE ELK DER ECHTGENOTEN VAN ZIJN (HAAR) EIGEN GELD VERKRIJGT.

Dit geld is bijvoorbeeld de opbrengst (door verkoop van de padi e.d.) van de aangebrachte sawahs, of een bijverdienste van de vrouw, geen (mede) kostwinnares zijnde, welke niet bedoeld is als vergro-ting van het gezinsinkomen e.d.

Beheer der goederen

HET BEHEER EN DE BESCHIKKING OVER DE HUWELIJKSGOEDEREN, de *gono-gini*, BERUSTEN IN PRINCIPE BIJ DE BEIDE ECHTGENOTEN.

1) Vergelijk het vonnis van de Landraad te Loemadjang van 22-10-1931 in Boerenbeker Jurisprudentie pag. 30.

Wat gemakkelijk te regelen is wordt door de vrouw beheerd, ingewikkelde zaken neemt de man op zich. Zo is het bij de Madoerezen en Oesingers algemeen, dat de vrouw het geld houdt en de man 'zakgeld' van haar krijgt. De Madoerese vrouw is over het algemeen zeer spaarzaam en heeft vaak meer zakelijk (handels-) inzicht dan haar goklustige man.¹⁾ Van de Oesingers vertelt De Stoppelaar²⁾, dat 'de man gewoonlijk het vee, het huis en het onroerend bezit beheert, de vrouw dit doet t.a.v. de roerende goederen, vooral het geld; zij is het, die veelal de belasting betaalt.'

Natuurlijke vruchten van de *barang-asal* blijven privé bezit, tenzij de andere partij haar medewerking verleent bij de 'productie'. In dit geval komt een gedeelte in de *gono-gini*. Deze onderscheiding in wat niet en wat wel *asal* blijft, wordt door beide echtelieden uitgemaakt, of liever gezegd aangevoeld, en meestal stilzwijgend aangenomen. Jongen van aangebracht vee, tijdens het huwelijk geworpen, blijven *gawan*. Wordt bijvoorbeeld een der schapen later door de man verkocht op verzoek van de vrouw, dan is een deel van het geld haar privé bezit, waarmee zij kan doen wat zij wil. De rest is *gono-gini*, strekt dus ten bate van het gezin. Zo gaat het analoog met de opbrengst van sawahs, tegalans, visvijvers e.d.

GOEDEREN, DOOR DE ENE ECHTGENOOT AAN DE ANDERE VERKOCHT, GERUILD OF GESCHONKEN, VALLEN BUITEN DE GONO-GINI.

Voor deze handelingen behoeft de vrouw vaak (niet altijd) de toestemming harer ouders of van haar oudere broers.

Verhuur der goederen van de ene aan de andere echtgenoot is NIET mogelijk. Dit wordt als onbetamelijk beschouwd.

WORDT EEN AANGEBRACHT GOED VAN DE VROUW STAANDE HUWELIJK, ZONDER DE TOESTEMMING VAN HAAR FAMILIE EN NIET TEN BATE VAN HET WELZIJN VAN HET GEZIN, DOOR DE MAN VERVREEMD DAN IS HIJ GEHOUDEN DE WAARDE DAARVAN BIJ OPEISING DOOR DE VROUWSFAMILIE AAN DEZE TERUG TE BETALEN.

Gevallen van deze aard heb ik omstreeks 1942 geconstateerd in de dessa's Karangmelok en Kemirian (Bondowosose) en omstreeks 1944 in de dessa's Bajeman, Mangaran en Mlandingan in het Sitoebondose. Het betrof vervreemding van sawahs en tegalans, waarbij het geld door de man vergokt werd. Naar men mij verzekerde zou zulks niet gebeuren

1) Zie Fokkens Eindresumé III pag. 117.

2) Zie aldaar pag. 59.

(dat de familie de waarde terugvordert), indien de opbrengst ten bate van het gezin bestemd was.

Aansprakelijkheid voor de schulden

Ten aanzien van prive schulden wordt er slechts onderscheid gemaakt tussen *otangnga se lakèq*, de schuld van de man en die van de vrouw, *otangnga se binèq*. Deze schulden komen tot stand op eigen initiatief van ieder der echtgenoten alleen, zonder toe- of instemming van de andere. Alle andere, die *otang rembhoeghan lakèq-binèq* zijn, d.w.z. welke geschieden met beider overeenstemming, zijn gemeenschappelijke schulden.

VOOR DE EIGEN (PRIVÉ) SCHULDEN VAN DE MAN OF VROUW IS ALLEEN HET AANGEBRACHT GOED, de barang-asal, AANSPRAKELIJK.

Een en ander hangt vanzelfsprekend af van de aard dier schulden. Is het geld voor eigen genoegens, zoals bijvoorbeeld, voor een man, om op een *adoean-sapi* (stierengevecht), *kerapan-sapi* (stierenrennen) of *sap-sapan adjam* (vliegende-kippen-race) te vergokken, dan weigert de vrouw hem meestal de toestemming om gedeeltelijk uit de *ghoenghana* te betalen.

Zijn die schulden aangegaan ten bate van het gezin (niet rechtstreeks), dan zijn die ook op het huwelijksgoed verhaalbaar, en, indien dat niet toereikend mocht zijn zelfs ook op het aangebracht goed van de vrouw. Doch zo gauw zal het natuurlijk niet gebeuren. Ik heb verscheidene malen scenes mogen meemaken, waarbij een man t.a.v. diens financieel beleid danig door zijn ega de les werd geleerd.

Verdeling der goederen bij huwelijksontbinding

In geval van ontbinding door de dood: zie erfrecht.

BIJ ONTVINDING DES HUWELIJKS ONDER LEVENDEN GAAT DE BARANG-ASAL MET DE BETROKKEN EIGENAAR MEE.¹⁾

Ten aanzien van de verdeling der *gono-gini* gaat het vrij persoonlijk toe en verschillend al naar gelang der omstandigheden. Men gaat uit van het beginsel der gelijkgerechtigheid van de man en de vrouw,

1) Vergelijk adatrechtbundel IV pag. 611.

baseert zich dus op de grootte van het aandeel in de werkzaamheden voor kostwinning.

Bij de Madoerese plattelandsbevolking, waar het algemeen is, dat man en vrouw beide de kost verdienen is het gebruikelijk, DAT IEDER VOOR DE HELFT IN DE 'GHOENA-GHANA' DEELT. In de stadskampongs komt de verdeling één op twee volgens het Islamietisch recht vrij veel voor. Doch gevallen, dat de vrouw het grootste aandeel voor zich opeist, zijn mij ook bekend.

Volgens De Stoppelaar ¹⁾ is het bij de Oesingers aldus:

1. Heeft de vrouw door enige vorm van arbeid buiten het huishouden medegewerkt ter verhoging van het gezinsinkomen, dan deelt zij voor de helft in de *gono-gini*.
2. In het normale geval krijgt zij een derde deel. (analoog aan het Islamietisch recht, of oorspronkelijk Oesings?)
3. Bij echtscheiding wegens overspel, krijgt de vrouw niets, behalve dan haar eigen kleren en lijfsieraden.
4. Is een man enige keren hertrouwd (geweest), dan hebben de vrouwen ieder slechts recht op een aandeel in de *gono-gini* goederen, die tijdens haar huwelijksperiode verworven zijn.

Bij de Madoerezen krijgt de vrouw bij echtscheiding wegens overspel niets van de *ghoena-ghana*. De kinderen blijven meestal ook bij de vader.

Draagt de man de schuld van de huwelijksontbinding (bijv. onterende mishandeling, schandelijke verkwisting e.d.), dan krijgt de man niets van het gemeenschapsgoed. Niet zelden moet hij zelfs een deel van zijn eigen *barang-asal* afstaan als schadevergoeding. Ook de kinderen gaan met de moeder mee.

Bij echtscheiding wegens kinderloosheid is het gebruikelijk, dat ieder de helft van het gemeen goed krijgt. Dit is, voor zover ik heb mogen constateren zowel bij de prijaji's als op het platteland het geval.

WORDT EEN AANGEBRACHT GOED VAN DE VROUW STAANDE HUWELIJK DOOR DE MAN VERVREEMD, DAN IS DEZE VERPLICHT BIJ HUWELIJKSONTBINDING ONDER LEVENDEN, DE WAARDE DAARVAN AAN HAAR TERUG TE BETALEN.

Dit is waarschijnlijk, hoewel het door de bevolking niet als zodanig wordt gevoeld, een soort van compensatie voor de vrouw t.o.v. het verstotingsrecht zonder verplichte opgaaf van redenen van de man.

1) Zie aldaar pag. 59.

In dessa's aan de noordkust van de Oosthoek ben ik gevallen tegengekomen, waarbij bij echtscheiding na een langdurig huwelijk de *bharang ban-ghiban* (dus niet de andere goederen van de *bharang asal*) van beide echtgenoten bij elkaar worden gedaan en ieder met de helft daarvan, naast de helft van de *ghoena-ghana* naar huis gaat.¹⁾

Ook bij de z.g. *ghantong teppohuwelijken*, waarbij de man geen goederen aanbrengt en geen verlovingsgeschenken en bijdragen in de huwelijkskosten heeft gegeven, gelden bovenomschreven regels van het goederenrecht van een normaal huwelijk.

II. De gelijke-rang-polygamie

A. De *rabitoewo-rabianom-verhouding*.

1. in het geval van één huishouding onder één dak

Bij de Oesingers telt de *rabianom* volgens De Stoppelaar²⁾ t.a.v. de *gono-gini* helemaal niet mee. Alles draait om de *rabitoewo*. Het gemeenschapgoed wordt door haar en de man beheerd.

In het Rogodjampi- en Gentengse heb ik enkele gevallen ontmoet, (een *petinggi*, een agent van politie en enige leden van de *prabot desa*, d.i. *dessabestuur*), waarbij de *rabianom* min of meer als een 'oudste' dochter in huis werd behandeld.

De gelijkheid in rang moge dus niet in het goederenrecht uitkomen, wat de kinderen van de *rabianom* betreft, worden deze volkomen gelijkwaardig behandeld aan die der *rabitoewo*. De gelijkheid in rang zit dus hier meer in de bejegening als vrouw van dezelfde geboorte en stand als de 'oude' vrouw.

Dit samenwonen van de 'oude' en de 'jonge' vrouw komt bij de Madoerezen niet voor. Wat de reden precies is, weet ik niet.

2. In het geval van de aparte huishouding ieder in een eigen woning

Dit is bij de Madoerezen algemeen. Bij de Oesingers komt het ook niet zelden voor.

Bij vele Madoerese *petinggi*'s wonen hun vrouwen op het zelfde erf, andere weer op vrij grote afstand van elkaar, doch in de zelfde *pa-doekoean* (gehucht) of *dessa*.

Er zijn dan twee *gono-gini*'s, de man verdeelt zijn krachten en inkomsten over de beide gezinnen. Overigens gelden *mutatis mutandis*

1) Deze regeling is zuiver 'eiland'-Madoerees. Vergelijk Ter Haars Beginselen pag. 194.

2) Zie aldaar pag. 59.

dezelfde regelen van huwelijksgoederenrecht als in een normaal gezin.

Bij echtscheiding gaat meestal de gehele *gono-gini* met de vrouw mee, met de kinderen, ook in het geval van overspel als grond der ontbinding van het huwelijk.

B. De *madoe* (maroe)-verhouding

In de praktijk is het onderscheid van *madoe*- en *rabitoewo-rabianom*-verhouding vaak vrij vaag. Men is over het algemeen nogal slordig met zijn terminologie. Doch het gaat in hoofdzaak om het verschil in leeftijd en het al of niet bestaan van de in- of toestemming van de *rabitoewo*.

Ook hier zijn er twee of meer, al naar gelang het aantal vrouwen, gemeenschappen van goederen, *gono-gini's*.

Bij echtscheiding gaat de gehele desbetreffende *gono-gini* met de vrouw mee, evenzo haar kinderen.

Bij huwelijksontbinding door de dood wordt de verdeling van de *barang* asal van de overleden man gebaseerd op het localiteitsbeginsel: DE GOEDEREN BLIJVEN BIJ DE VROUW, ONDER WIER BEHEER ZE ZICH BEVONDEN (onder beheer wordt natuurlijk in ruime zin ook verstaan: het zich in de woning bevinden) OP HET OGENBLIK VAN HET OVERLIJDEN. Want het is algemeen gebruikelijk, dat bij polygamie de man zijn privé goederen al naar gelang der omstandigheden onder zijn diverse vrouwen verdeelt 'ter bewating' of in beheer.

III. De ongelijke-rang-polygamie

MET DE SELIR BESTAAT NERGENS IN DE OOSTHOEK HUWELIJKSGEMEENSCHAP.

Deze heeft meestal haar eigen huishouding of woont bij haar (meestal oude) moeder in. (In alle gevallen, die ik ontmoet heb, heeft de *selir* (toevallig) geen vader meer, alleen een oude moeder of grootmoeder).

De man voorziet haar op bepaalde tijden van onderhoudsgeld, *pesse balandjha*(M) *doewit blandja*(Oes), en waarborgt de toekomst der eventueel uit die verhouding geboren kinderen d.m.v. schenkingen. Doch overigens worden die selirs aan hun lot overgelaten.

Over het algemeen weet de hoofdvrouw van deze *selir*-verhouding niets af, dus van enig aandeel van een bijvrouw in de *gono-gini* kan natuurlijk geen sprake zijn.

HOOFDSTUK III

ERFRECHT

§ 1. Algemeen

Inleiding

De regeling der 'erfopvolging' zowel in het Madoerees als in het Oesings adatrecht heeft, evenals overal op Java (in wezen) het geval is, ten doel: de vrede onder de familieleden, het gezin in het bijzonder, te bewaren. Ook het huwelijksgoederenrecht is op deze doelstelling gebaseerd. Men gaat uit van het streven, om geschillen liever te voorkomen dan deze via de rechter te laten 'genezen'.¹⁾

Onenigheid over de nagelaten goederen van een overledene geldt algemeen als een schande en een zware zonde. In de eerste plaats is zulks zondig tegenover de dode zelf, omdat daardoor de reis van de ziel van de overledene naar het hiernamaals belemmerd wordt. In de tweede plaats verstoort men daarmee de *karokokan*(M), d.i. de saamhorigheid, in de familie.

Om bovengenoemde redenen is er heel weinig sprake van orde en regelmaat in modern logische zin²⁾ in het adaterfrecht van deze streken. Het systeem van vaste erfporties, uitgaande van een eenheid van de nalatenschap ontbreekt volkomen. Men gaat te werk naar de behoeften van het ogenblik; maakt zo weinig mogelijk beloften en toezeggingen, om complicaties te voorkomen. Zo kunnen nalatenschappen al naar gelang de behoefte, de wil van de erflater of een overeenstem-

1) Vergelijk Ter Haar 'Het adatproces der Inlanders', pagina's 26, 28, 60 en 64.

2) Vgl. in dit verband R.W.Firth, 'Human Types', pagina 72 e.v.

ming onder de familieleden, voor goed onverdeeld of voor zeer lange tijd onverdeeld blijven.

Door de (onder)scheiding van de goederen der nalatenschap in *barang asal* (prive goed) en *gono-gini* (gemeen huwelijksgoed) gebeurt het ook niet zelden, dat een gedeelte der goederen afgescheiden wordt en onverdeeld gelaten, zoals bijvoorbeeld met vele *poesaka* of *lar-olar* goederen (zie hieronder) het geval is.

Het gaat immers om het handhaven van de familievrede, de *karokonan* (M) *roekoene* (Oes) en *katentreman* (Oes, M), en niet om de stipte nakoming van regels, die naar Madoerese c.q. Oesingse opvattingen van recht en billijkheid niet *adhil* (M), *adil* (Oes), d.i. rechtvaardig, en in overeenstemming met de (gewenste) omstandigheden zijn.

Toch is in deze erfrecht- 'wanorde' enige ordening te bespeuren, echter van geheel andere aard dan die van de Fiqh.

Dit naar westerse en islamietische maatstaven zeer ingewikkelde en hoogst inconsequente erfrecht berust op beginselen, welke deels in verband staan met de onderhoudsplicht tussen ouders en hun kinderen onderling, en deels van magisch-religieuze betekenis zijn. Hierop zich baserende beschikt de erflater over zijn boedel. Deze boedelverdeling is een schikking, een geven en nemen.¹⁾

Van Vollenhoven heeft drie kentrekken²⁾ genoemd van het (Javaans) Madoerese erfrecht, namelijk: a. het kent geen wettelijke erfdelen, en ook geen beperkingen, zoals die door de Islam voorgeschreven zijn; b. het kent geen tijdsbepaling of termijn t.a.v. de verdeling van de boedel. De boedel kan lange tijd na de dood onverdeeld blijven; c. het kent geen eenheid van de stoffelijke nalatenschap van de erflater.

T.a.v. het Madoerese c.q. Oesingse erfrecht zou ik er de volgende kentrekken aan willen toevoegen: 1. de dood is geen voorwaarde voor de boedelverdeling; 2. in principe is er maar één categorie erfgenamen: de descendenten van de erflater (inclusief adoptiefkinderen). De weduwe(naar) is geen erfgenaam, doch zet het ouderlijk beheer over de goederen voort.

Ik zal thans trachten in het kort de beginselen of beweegredenen te beschrijven, waarvan men over het algemeen uitgaat bij de toescheiding of verdeling der nalatenschap.

1) Vollenhoven, Adatrecht I, pagina 599; Prins, pagina 111.

2) Vollenhoven, Adatrecht I, pagina 593 e.v.

Boven heb ik reeds vermeld, dat het doel van de 'erfopvolgings'-regeling is het handhaven en verzekeren van de vrede en saamhorigheid binnen een kleine verwantenkring van de erflater. Om dit doel te bereiken gaat men volgens de navolgende beginselen te werk:

1. DE REIS VAN DE 'ARWAH' (ziel, geest) NAAR HET HIERNAMAALS MAG NIET BELEMMERD WORDEN. Anders gaat hij *matè kasasar*(M), *mati kesar*(Oes), d.i. zijn ziel verdwaalt. Aldus is één der punten in hun gedachtengang. Zo moet het leven van de erflater gedurende de laatste ogenblikken van zijn aards bestaan zo aangenaam en rustig mogelijk gemaakt worden. Hij mag niet met zorgen vervuld zijn omtrent het lot van zijn achter te laten familieleden. Vandaar het zeer dikwijls geschieden van boedelverdeling bij het leven, en het intrekken van oud geworden ouders bij de best gesitueerde en best menende zoon of dochter. De erflater wil en moet met een rustig geweten kunnen heengaan. Schulden dienen door de erfgenamen ge'*tanggoeng*'d (ontlast) te worden en zo veel mogelijk vereffend. Niet alleen materiele schulden, doch ook gewetensschulden, zoals verzuim van de *sembahjangs* (gebeden), verzuim van de bedevaart naar Mekka, terwijl men er de gelegenheid voor had, e.d. meer.

De verdeling bij leven beoogt verder het verkrijgen van de zekerheid voor de erflater, dat zijn beleid t.a.v. de boedelscheiding door de erfgenamen inderdaad als rechtvaardig wordt gevoeld en erkend. Zonder deze kennis kan hij niet *èchlas*, d.i. zonder gewetensbezwaren, heengaan.

2. DEGENEN, TOT WIER ONDERHOUD EN OPVOEDING DE ERFLATER VERPLICHT WAS, DIENEN MATERIEEL ZO GOED MOGELIJK GEBORGEN TE ZIJN, EN WEL IN OVEREENSTEMMING MET HUN PERSOONLIJKE OMSTANDIGHEDEN.

Het gezinsvermogen dient van de aanvang af, vóór alles, voor de materiele levensbasis van de nakomelingen¹⁾. De erflater houdt bij de verdeling van zijn boedel rekening met de *persoonlijke* eigenschappen van zijn erfgenamen. *Posaka* of *lar-olar* goederen (zie hieronder), die in tact en in stand gehouden moeten worden zal hij aan een zoon nalaten,²⁾ van wie hij met grote zekerheid verwachten kan, dat deze werkelijk zorgzaam, spaarzaam en beleidvol zal optreden in het beheer er van. Deze moet een *wa-towa*(M) *tetoewo*(Oes) zijn, bij

1) Ter Haar, Beginselen, pagina 208 t. a. p.

2) Vergelijk een dergelijke regeling vermeld door De Stoppelaar, pagina 61.

wie de familieleden, die in moeilijkheden geraken, hun toevlucht kunnen vinden.

Op dit beginsel berust ook de gelijkwaardige behandeling van adoptiefkinderen en de eigen kinderen. Deze aangenomen kinderen zijn immers ook zijn '*tanggoengan*' (zijn zorg); hij heeft vrijwillig de verplichting op zich genomen hen te verzorgen, op te voeden en te onderhouden gelijk een eigen kind. De genegenheidsband, door het samen lief en leed delen tot ontwikkeling gekomen en de daaraan verbonden zedelijke verplichtingen wegen zwaarder dan de regelen van de plichtenleer.

3. ONROERENDE GOEDEREN, VOORAL SAWAHS, MOETEN IN DE MANNELIJKE LIJN VAN DE FAMILIE BLIJVEN.

Speciaal geldt dit t.a.v. *posaka* en *lar-olar* gronden. Slechts in gevallen, dat een schoonzoon van kleins af in de familie opgenomen is geweest (soort inlijfhuwelijk dus), mag de betrokken dochter ook *posaka* of *asli* goederen toebedeeld krijgen.

4. ONGEHUWDE DOCHTERS ZIJN WAT DE 'NAFAKAH' (levensonderhoud) BETREFT DE 'TANGGOENGAN' (ZORG) VAN DE (OUDERE) BROERS.

Zij krijgen meestal tot een zekere leeftijd (in de regel 35 jaar, de *paraban-towa* (oude vrijster)-leeftijd) geen aandeel in de onroerende goederen.¹⁾ Pas bij het bereiken van bovengenoemde ouderdom, indien men dus van haar aannemen kan, dat zij verder ongetrouwd zullen blijven, krijgen ze een huis met erf, om er de rest van haar leven in te slijten. Na haar dood gaan de goederen dan naar de broers of hun kinderen over.

5. GEHUWDE DOCHTERS ZIJN WAT DE NFAKAH BETREFT IN PRINCIPE VOLKOMEN DE 'TANGGOENGAN' VAN HAAR MAN EN ZIJN FAMILIE.

Vooraf, wanneer de schoonzoon na het huwelijk zich verder niet met interne zaken van zijn vrouwsfamilie bemoeit, krijgt de vrouw geen permanente aandelen in de onroerende goederen. Menen de broers enige tijd na haar huwelijk, dat zij goed bezorgd is, dan worden die onroerende goederen dikwijls weer teruggevraagd.

6. DE POSITIE VAN DE LANGSTLEVENDE OUDER TEN AANZIEN VAN DE NAGELATEN BOEDEL IS NIET EEN ERFRECHTELIJKE, DOCH EEN OUDERRECHTELIJKE. NAMELIJK DE VOORTZETTING VAN DE OUDERLIJKE MACHT IN ZOVERRE HIJ (ZIJ) BELAST IS MET DE DAARAAN VERBONDEN VERPLICHTINGEN.

Het aandeel bijvoorbeeld, dat een weduwe in de nalatenschap zou

1) Vergelijk bij de Oesingers, De Stoppelaar, pagina 62.

hebben, is een soort zekerstelling van haar levensonderhoud, wil zij op behoorlijke wijze de ouderlijke zorg over de kinderen kunnen voortzetten. De grootte van dit aandeel hangt af van velerlei omstandigheden, van de grootte van het gezin, van het aantal onvolwassen kinderen e.d.

Door toepassing van bovenvermelde beginselen of beweegredenen is naar mijn mening de 'geordende wanorde' in het adaterfrecht te verklaren. Het is zeer elastisch, een *atoeran karet* (elastieken regeling) zou men het kunnen noemen (naar moderne begrippen), doch het voorziet, naar het schijnt, genoegzaam in de geregeld voorkomende gevallen en in de behoefte van de gewone landbevolking.¹⁾

Terminologie

Hier volgen de belangrijkste in omloop zijnde termen of benamingen voor nalatenschap of erfenis of delen daarvan, die hoewel in de praktijk (wat de betekenis betreft) vaak door elkaar worden gebruikt naar de verklaringen van verschillende oude mensen de volgende betekenis hebben (of hadden):

1. *Barisan*(M), *warisan*(Oes): is de van het Arabische woord *warith* afgeleide algemene benaming voor de nalatenschap in haar geheel (*warisan* in ruime zin), of het aandeel daarin. (erfdeel; *warisan* in engere zin).
2. *nan-dhinan*(M), *tinggalan*(Oes): dat deel der nalatenschap van een overledenen ten aanzien waarvan deze bij zijn overlijden nog generlei beschikking heeft getroffen.
3. *Dhoenongan*(M): Het deel der goederen, dat men toegescheiden krijgt bij boedelverdeling *bij leven* van de erflater.
NOOT: De Oesingse term is mij niet bekend.
4. *Posaka*(M), *poesoko*(Oes): zeer oude (*asal-*) goederen van speciaal magische betekenis, verervende volgens speciale regels. (bv.: heilige stukjes grond, krissen, werpsperen (*toembak*) e.d.).
5. *Lar-olar*(M): eveneens zeer oude (*asal-*) goederen zonder magische betekenis en verervende volgens speciale regels.
NOOT: Mij geen Oesingse term bekend.
6. *Sangkolan*(M.Oes): In het bijzonder gebruikt voor gronden, doch

1) Van Vollenhoven, Adatrecht I, pagina 603.

over het algemeen (*asal-*) goederen later verworven dan *poesaka* of *lar-olar* goederen, en van generlei magische betekenis.

7. *Sènongan*(M) (Geen Oesingse term bekend): Legaat, schenking of aandeel in de erfenis van iemand, die zonder verwanten komt te overlijden. Deze verdeling geschiedt over het algemeen bij leven.
8. *Bakap*(M) *wakap*(Oes): Schenking, gift met een vrome strekking of uit liefdadigheid.
9. *Basijat*(M) *wasijat*(Oes): Aandeel in een nalatenschap ingevolge een, inzonderheid naar Moslimse (of Europese) trant schriftelijk opgesteld, testament (*sorat basijat*(M), *soerat wasijat*(Oes)). Dit testament treedt pas in werking na de dood van de erflater, en is (in de regel) aan de regels van de Fiqh gebonden.

§ 2. De nalatenschap

Boven heb ik terloops reeds vermeld, dat de dood geen voorwaarde is voor de boedelverdeling, doch dat de vererving reeds begint tijdens het leven van de erflater. In deze paragraaf ga ik echter uit van het overlijden van de erflater, omdat door dit feit zijn beschikkingen omtrent de boedel pas actueel worden. De dood van de erflater is dus als 'rechtsfeit' in het adaterfrecht niet veel minder belangrijk dan in het Moslimse- of Nederlandse erfrecht; alleen de betekenis is van andere aard.

Alvorens de vraag aan de orde te stellen, wat een Madoerees c.q. Oesinger tot een 'nalatenschap' rekent te behoren, zou ik hier even naar voren willen brengen, dat naar mijn mening in het Madoerese en Oesingse adaterfrecht van 'erfopvolging' eigenlijk geen sprake is. Wat een erflater bij zijn overlijden aan goederen nog overhoudt is meestal net genoeg, om er zijn begrafenis-kosten en schulden mee te betalen. Het grootste deel der goederen is, gelijk boven reeds blijkt, tijdens zijn leven aan de kinderen toegescheiden.

In het Nederlandse recht gaat het om de overgang van het vermogen (rechten en verplichtingen) van de erflater op zijn erfgenamen. De erfgenaam treedt in de plaats van de overledene t.o.v. zijn vermogensrechtelijke betrekkingen. (art. 880 Ned. B.W.)

In het Islamietische recht gaat het om de verdeling van het *stoffelijk* vermogen van de gestorvene onder de Qoer'anische erfgenamen en de *asabats*, en wel het saldo der activa na aftrek van alle passiva.

In beide genoemde stelsels van recht is *de dood van de erflater voorwaarde voor de boedelverdeling*. In het adaterfrecht is dit niet. Het grote verschil zit dus in de aard en het rechtskarakter der erfopvolging. Het lijkt mij daarom het beste in het adaterfrecht de term 'vererving' te gebruiken, voor de overgang van de goederen van de erflater op de erfgenamen, in plaats van 'erfopvolging'.

Wat rekent de Madoerees c.q. Oesinger te behoren tot de nalatenschap?

Vooreerst moeten wij vaststellen, wat wij onder 'nalatenschap' moeten verstaan. Boven (onder terminologie) hebben we twee termen, t.w. *barisan* (M) *warisan* (Oes) en *nan-dhingan* (M) *tinggalan* (Oes), die wij als nalatenschap kunnen kwalificeren.

Barisan (M) *warisan* (Oes) is ruim van betekenis en omvat alle (stoffelijke) goederen, die door de overledene zijn nagelaten: zijn aandeel in de *gono-gini* en zijn *asal*-goederen, ook die te welker aanzien hij reeds ene beschikking heeft getroffen, doch die nog niet aan betrokkenen zijn overgedragen.

Nan-dhingan is enger en omvat slechts de nagelaten (aandeel in de *gono-gini* en *asal*-) goederen, te welker aanzien nog geen bestemming bepaald is, en die dus 'verdeeld' moeten worden na aftrek van de goederen bestemd voor het betalen van schulden.

Naar mijn mening kunnen wij de *nan-dhingan* (M) *tinggalan* (Oes) het best beschouwen als nalatenschap in de zin van het nagelaten vermogen, het complex van activa en passiva, waarover nu door de erfgenamen beschikt moet worden. Het begrip *warisan* is te ruim en te gecompliceerd.

De *nan-dhingan* omvat slechts 'tastbare' stoffelijke goederen, zowel roerende als onroerende. De zogenaamde 'onlichamelijke zaken', abstracte rechten, zijn voor het gewone volk ondenkbaar. Doch dit wil geenszins zeggen, dat verbintenissen en afspraken door de erflater vóór zijn dood aangegaan met of door zijn overlijden te niet gaan. Zo blijft een pandgever het recht behouden, om een goed, dat door de overleden pandnemer voordien aan zijn erfgenaam overgegeven is, door lossing terug te krijgen. En omgekeerd behoudt de erfgenaam van een pandgever de bevoegdheid tot lossing van het pand. In de gedachten-gang der bevolking vererft echter niet het pandrecht, doch het goed (het pand) zelf, waaraan dan de voorwaarden t.a.v. het bezit er van verbonden zijn.

Tot de activa behoren: asalgoederen van de erflater en diens aandeel in het gemeenschapsgoed. T.a.v. de asalgoederen moeten wij voorzichtig zijn, want hiervan komen de poesaka-goederen niet in aanmerking voor uitwinning ter bestrijding van de passiva, want ASALGOEDEREN VERERVEN VOLGENS ANDERE REGELS DAN DE GONO-GINI GOEDEREN.¹⁾

Tot de passiva behoren: de begrafeniskosten, de gewone schulden, schuld voor nog niet voldane *zakaats* (weldadigheidsgiften)²⁾, zoen-gaven wegens verzuimde vastendagen, schulden wegens verzuimde *sembahjangs* (gebeden), en soms ook het loon voor de plaatsvervanger van de gestorvene, om alsnog de *hadj* (bedevaart naar Mekka) te laten verrichten. Deze passiva worden aan bovengenoemde activa afgetrokken EN HET SALDO DER NALATENSCHAP VERERFT, NIET HET GEHEEL VAN BATEN EN LASTEN.³⁾

VOOR ALLES DIENEN UIT DE NAGELATEN BOEDEL VAN DE GESTORVENE DE BEGRAFENISKOSTEN BESTREDEN TE WORDEN.

Niet zelden heeft de overledene reeds vóór zijn heengaan bepaalde maatregelen genomen voor zijn *baraghat kobhoer* (M) *ongkos ngoeboer* (Oes), de begrafeniskosten. Bijvoorbeeld, dat hij een stuk goed heeft aangewezen, dat bij zijn overlijden verkocht moet worden. Ik heb zelfs enkele gevallen ontmoet, waarbij er reeds een candidaat koper of pandnemer aanwezig was.

Zo mogelijk worden de goederen uit de nalatenschap echter niet van de hand gedaan, doch ieder der erfgenamen draagt naar vermogen in die kosten bij en de grootte van die bijdrage bepaalt later tot op zekere hoogte elks aandeel in de verdeling van het saldo der goederen. Bovendien wordt het bijdragen in de begrafeniskosten als zeer aanbevelenswaardig beschouwd.

ONDER DE BEGRAFENISKOSTEN WORDEN NIET BEGREPEN DE KOSTEN VOOR DE LIJKFEESTEN.

Men is niet verplicht deze offermalen grootscheeps in te richten. Het is wel noodzakelijk, voor het zieleheil van de gestorvene, dat ze gehouden worden en wel op de derde, zevende, veertigste, honderd-

1) Vergelijk ook Vollenhoven, Adatrecht I, pagina 601.

2) Zie Juynboll, Handleiding, pagina 76-94

3) Vgl. vonnis van de Raad van Justitie te Soerabaja van 29-10-1919 in van der Meulen, Adatrecht der Inlanders in de Jurisprudentie, pag. 33 t.a.p. (het betrof Madoerezen).

ste en duizendste dag na de dood. In buitengewone gevallen, waarbij de teraardebestelling pas enige tijd na het overlijden kan plaats vinden, worden ze respectievelijk drie en zeven dagen na de begrafenis gehouden, en de volgende heilmalen normaal veertig, honderd en duizend na de dood. Deze tellingen zijn van belang voor de boedelverdeling en de afwikkeling der schulden.

NA DE BEGRAFENISKOSTEN DIENEN DE SCHULDEN VAN DE ERFLATER UIT DE NALATENSCHAP TE WORDEN BETAALD.

Van een nagaan der schulden door de erfgenamen is geen sprake, tenzij zulks de nadrukkelijke wens vande overledene was. Bij de uitvaart, voordat het stoffelijk overschot het huis wordt uitgedragen houdt de begrafenisleider (meestal de oudste zoon, of oudere broer van de gestorvene) meestal een gebed, gevolgd door een toespraak en het vragen van vergiffenis voor de dode. Hierbij worden de crediteuren verzocht, om op een bepaalde datum, meestal na de veertigste dag na het overlijden, hun vorderingen met de nodige bewijzen in te dienen. Komt tot de honderdste dag niemand opdagen, dan wordt de overledene geacht geen schulden (meer) te hebben.

IS DE NALATENSCHAP VOOR HET VEREFFENEN DER SCHULDEN NIET TOEREIKEND, DAN ZIJN DE ERFGENAMEN NIET AANSPRAKELIJK VOOR HET TEKORT.

Dit is overal de opvatting. Niemand zal er aan denken de erfgenamen lastig te vallen, indien hij weet, dat er van de nalatenschap inderdaad niets overgebleven is. Doch in de praktijk wordt dit tekort door de erfgenamen gedragen.

§ 3. *Erfgenaamschap*

Van het tweede beginsel (hierboven onder inleiding) zou ik de stelling willen afleiden, dat DE VERERVING VAN HET VERMOGEN VAN DE ERFLATER NIETS ANDERS IS DAN DE OVERGANG DER STOFFELIJKE GOEDEREN OP DIENS NAKOMELINGEN. (kinderen, kindskinderen etc.)

Een overgang van de boedel naar andere bloedverwanten is voor de Madoerees c.q. Oesinger (in principe) ondenkbaar. Wil men anderen dan de kinderen of kindskinderen bedelen, dan worden de desbetreffende goederen geschonken. Zulk een *parëngan*(M) *paringan*(Oes), d.i. schenking, gift, is meestal een tegenprestatie (wederdienst, loon, betaling van gewetensgeld) of heeft de strekking iemand aan zich te verbinden tot een bepaalde verplichting na des schenkers

dood. Alleen in de grote plaatsen en onder de meer ontwikkelden bestaan de *basijat*(M) *wasijat*(Oes), d.i. legaat, en de *hibat b(w)asijat*(M.Oes), d.i. schenking, die testamentaire beschikkingen zijn naar Moslims recht geregeld.

Uit het bovenstaande volgt duidelijk, hoeveel waarde men aan nakomelingen, *toronan*(M) *toeroenan*(Oes), hecht. Niets is voor een getrouwd echtpaar tragischer dan te sterven zonder nakomelingen. Een overgang van het gezinsvermogen naar de ouders is irreëel, *pada biq sapè ngakan boedoeqna*, heb ik de Madoerees in één der dessa's wel eens horen zeggen, d.i. gelijk een koe, die haar jong weer inslikt, hetgeen niet bestaat.

Blijft men, ondanks alle middelen, kinderloos dan gaat men tot adoptie over, opdat het eenmaal gestichte gezin voortgezet kan worden, en men iemand heeft, die voor zijn begrafenis met toewijding en liefde kan zorgen en het graf op geregelde tijden bezoekt en onderhoudt.

ER IS DUS IN PRINCIPE, gelijk ik boven reeds vermeld heb, SLECHTS EEN CATEGORIE ERFGENAMEN: DE DESCENDENTEN, MET INBEGRIIP VAN ADOPTIEFKINDEREN.

Hoewel de Islam adoptie niet (er)kent, heb ik tot nu toe nergens op het platteland onder de streng moslimse Madoerezen en Oesingers enig verzet opgemerkt van de zijde van de broer of zuster van de overledene tegen overgang van diens boedel naar een adoptiefzoon of -dochter. Die vererving wordt als vanzelfsprekend beschouwd.

Slechts in het Probolinggose en Kraksaanse komen erfrechtsgeschillen rondom een adoptiefkind nogal eens voor.¹⁾ Doch door middel van schenkingen en toescheidingen tijdens het leven trachten de adoptanten dan de goederen van de aangenomen kinderen tegen aantasting door de 'priesterraad' te beveiligen. Zulks gebeurt met een *soerat hibat wasijat*, een testamentaire beschikking in de vorm van een schenking. Deze *hibat wasijat* is in het Banjoewangise²⁾, Bondowosose en Sitoebondose welhaast onbekend.

Omtrent de positie van de weduwe(-naar) is boven (inleiding: zesde beginsel) reeds voldoende gezegd.

1) Zie o.a. Enthoven 'Het adatrecht der Inlanders in de jurisprudentie', pagina 58, 59, 115, en Van der Meulen, pagina 26, 27.

2) Zie o.a. voor het Banjoewangise: De Stoppelaar, pagina 62

Heeft een adoptiefkind ook nog recht op de nalatenschap van de biologische ouders?

Boven (pagina 34) heb ik reeds vermeld, dat BIJ DE ABSOLUTE ADOPTIE, HET ADOPTIEFKIND GENEREEL AANSPRAKEN MEER OP DE NAGELATEN GOEDEREN VAN DE BIOLOGISCHE OUDERS HEEFT.

Deze regel is slechts van theoretische waarde, want in alle gevallen van absolute adoptie, die ik tot nog toe tegengekomen ben, betrof het de aanneming van wezen, en in drie gevallen van halfwezen, die de overlevende ouder niet eens meer kenden.

Omtrent de mogelijkheid bij de relatieve kindsaanneming voor het adoptiefkind, om van zijn biologische ouders te erven, in geval deze kinderloos mochten komen te overlijden, is mij uit de praktijk één geval bekend en wel uit het Mlandinganse (Besoekei). Van zo'n kind zegt men *ngènom aèngga sombher doeaq*(M), d.i. water uit twee bronnen te drinken krijgen, doch dit erfrecht is relatief. In andere gevallen, die mij ter ore gekomen zijn, werd de nalatenschap onder de broers van de overledene vóór diens sterven verdeeld. Men beschouwe dit niet als 'vererving', doch als het teruggeven van de goederen aan de familie, de plaats van 'oorsprong'.

Bij het kinderloos overlijden

Van de enkele gevallen, die mij bekend zijn, heb ik de volgende regelingen geconstateerd.

Indien de man sterft, gaan de specifiek 'mannelijke' *posaka* en *lar-olar* goederen (*asal* goederen), d.z. over het algemeen gronden, krissen, werpsperen, gamelanstellen e.d., naar de ouders terug. Ze 'erven' niet, maar nemen de toegescheiden *barang asal* ingevolge hun ouderlijke macht of 'ouderlijk beschikkingsrecht' weer terug. Boven genoemde 'zaken' horen niet bij een vrouw (de weduwe).

De overlevende weduwe krijgt meestal de gehele *gono-gini* met zich mee als levensonderhoud.¹⁾ Doch niet zelden trekt zij in bij haar schoonouders in huis en wordt daar verder als een eigen dochter beschouwd en behandeld.

Indien de vrouw sterft, behoudt de weduwnaar de helft van de *gono-gini*, de andere helft, alsmede de *barang asal* van de gestorven vrouw

11 Vergelijk Pandecten V, pagina 813; Adatrechtbundel IV, pag. 603.

gaan naar haar familie (terug). Soms neemt de overlevende echtgenoot alleen zijn *asal*goederen mee, de *asal*goederen van de overledene gaan naar haar familie terug en de *gono-gini* goederen worden onder de huisgenoten, bedienden of goede bureu verdeeld bij wijze van *sandhek-ka*(M) *sedekah*(Oes), d.z. heilgaven.

SLECHTS IN HET GEVAL VAN OVERLIJDEN ZONDER DE- EN ASCENDENTEN ZOU MEN VAN EEN TWEEDE CATEGORIE ERFGENAMEN KUNNEN SPREKEN, NAMELIJK DE BROERS EN ZUSTERS.

Doch zulk een geval is mij tot nu toe nog niet bekend, althans dat de nalatenschap verdeeld wordt tussen de overlevende echtgenoot en de broers en zusters van de gestorvene. In het Tanggoelse is het gebeurd (Regentschap Djember), dat een weduwe de gehele boedel behield. Naar men mij uitlegde, was het omdat de man geen *posaka*-onroerende goederen had. Dus waarschijnlijk is het regel, dat de weduwe geen specifiek familiale *asal*-goederen van de overleden echtgenoot mag behouden.

De beletsel en voor het erfgenaamschap (der kinderen)

De kinderen, die onwaardig worden beschouwd, om te erven zijn, voor zover mij bekend:

1. degenen, die op erge wijze tegen hun ouders hebben gezondigd, d.i. *dharaka*(M) *dosa*(Oes), met name: door moord, zware mishandeling, zware belediging, zelfs ergerlijke ongehoorzaamheid tegenover de ouders. Zulke personen worden door de familie meestal verstoten, *èton-dhoeng*(M) *ditoendoeng*(Oes).¹⁾
2. degenen, die *mortat*(M) *moertat*(Oes), zijn: dat zijn de van de Islam afvalligen. Kinderen, die ongelovig zijn, of de Islam niet willen erkennen (ook degenen, die naar een ander geloof overgaan), worden voor *kapèr*(M) *kafir*(Oes), d.z. ketters, uitgemaakt en worden niet meer door de familie getolereerd. Mij zijn daarvan enkele gevallen bekend.

Het is een opmerkelijk feit, dat er (formeel) geen niet-Moslims onder de Madoerezen en Oesingers in de Oosthoek zijn.

1) Vergelijk Kits van Heyningen, Het straf- en wraakrecht in den Indischen Archipel, Leids proefschrift, pagina 16.

§ 4. Beschikkingen van de (a.s.) erflater over zijn boedel

De (a.s.) erflater is vrij over zijn eigen *asal* goederen te beschikken;¹⁾ ten allen tijde en in principe ook t.a.v. de wijze waarop. T.a.v. de *poesaka*, *lar-olar* en *sangkolan* goederen is hij slechts tot op zekere hoogte aan bepaalde regels van vererving gebonden.

Over de gemeengewonnen goederen, de *gono-gini*, echter behoeft hij overleg te plegen met zijn echtgenote.

Door de wijze van vererving van de *poesaka*, *lar-olar* of *sangkolan* goederen, die in acht genomen moeten worden, zou ik deze tot op zekere hoogte enigszins kunnen vergelijken met de met *fidei-commis* bezwaarde goederen. Vooral wat betreft de *poesaka* en *lar-olar* gronden, heb ik vele malen geconstateerd, dat ten aanzien daarvan een van geslacht op geslacht gaande reeks van voorwaarden afkomstig van de voorouder-ontginner in acht moeten worden genomen. Zo moeten bepaalde stukken sawahs onverdeeld blijven; andere *poesaka*-rijstvelden weer moeten aan de oudste zoon gegeven worden en bij ontstentenis van een mannelijke nakomeling aan een broer, die wel een zoon heeft; andere goederen weer moeten aan de jongste zoon worden toegekend e.d.

IN GEEN GEVAL ECHTER MOGEN WAARDIGE KINDEREN EN KRACHTENS PLAATSERVULLING, DE KINDSKINDEREN WORDEN ONTERFD.

Dit zou in strijd zijn met de opzet van de vorming van het gezinsvermogen. De goederen immers worden door de ouders vergaard, met het doel die later als *sango*(M), d.i. uitrusting, mee te geven voor de materiele grondslag van het gezinsvermogen van de kinderen.

A. Beschikkingen, welke reeds bij het leven van de a.s. erflater

volledig effect sorteren

VOOR BESCHIKKINGEN VAN DE ERFLATER BIJ ZIJN LEVEN ZIJN GEEN VORMVEREISTEN AANWEZIG.

De toescheidingen geschieden meestal mondeling onder aanwezigheid van de desbetreffende erfgenamen als getuigen. Bij belangrijke beschikkingen t.a.v. gronden is het ook gebruikelijk, dat de *petinggi*

1) Vgl. Adatrechtbundel IV, pagina 604.

(dorpshoofd) er bij te pas komt. In het Bondowose heb ik een enkele keer meegemaakt, dat de erflater te zijnen huize een *slametan* (heilmaal) hield en daarbij de *parabot desa* (dessabestuur), speciaal het dorpshoofd en andere dessavooraanstaanden uitnodigt. Tijdens die gelegenheid maakt de a.s. erflater zijn wensen bekend.

DERGELIJKE TOESCHEIDINGEN OF BESCHIKKINGEN IN HET OPENBAAR ZIJN OVER HET ALGEMEEN ONHERROEPELIJK.

Niettemin gaat het goed bij overlijden van de bevoordeelde tijdens het leven van de (a.s.) erflater aan deze terug.

Toescheidingen tijdens het leven van de erflater, die niet in het openbaar, doch in besloten familiekring plaats hebben zijn over het algemeen wel herroepelijk. Vaak krijgen zoons, bij wijze van proef, bijvoorbeeld een stukje sawah of tegalan (droge velden), om hen eerst gelegenheid te geven te laten zien, wat ze kunnen presteren. Stelt de betrokkene de ouders teleur, dan wordt het goed aan een andere gegeven.

TOESCHEIDINGEN IN BESLOTEN KRING VAN ONROERENDE GOEDEREN AAN ERFGENAMEN WORDEN VAAK BEDOELD ALS VOORWAARDELIJKE BESCHIKBAARSTELLING VAN DIE GOEDEREN, EN ZIJN DAN HERROEPELIJK.

Schenken en giften aan anderen dan erfgenamen geschieden zonder enige formaliteit. Een mondelinge mededeling van de erflater, aan de betrokkenen, vaak slechts in het bijzijn van de echtgenoot, is reeds voldoende. Betreft het nogal belangrijke beschikkingen, zo worden zo nodig leden van de *prabot dessa* (dessabestuur), de *petinggi* (dorpshoofd) zelf of de *tjarik* (dorpsschrijver) of *kampoeng* (dorpsschout) en de erfgenamen er bij gehaald om te getuigen.

DEZE BESCHIKKINGEN ZIJN ONHERROEPELIJK.

Algehele boedelverdeling bij leven van de erflater komt niet weinig voor. In de regel geschiedt dit, indien alle zoons en dochters reeds gehuwd zijn. Deze beschikking heet in het Madoerees *adhoenong*. Daartoe wordt de hele familie, erfgenamen en begiftigden bij elkaar geroepen, om de wensen van de erflater aan te horen. Zijn alle kinderen volwassen en gehuwd dan wordt de hele boedel opgedeeld. De ouders trekken dan bij één der kinderen - meestal de oudste zoon of meest begunstigde - in, om er verder de dood af te wachten. In geval er nog onmondige kinderen aanwezig zijn trekken deze mee in (met de ouders) bij die oudste of meest begunstigde zoon, die dan als het ware 'de ouderlijke macht en het ouderlijk beheer over (zij het een deel van) de boedel' van de ouders overneemt.

DEZE BESCHIKKINGEN (WAARBIJ DE OUDERS ALS HET WARE HUN OUDERLIJKE
TAAK AFBREKEN OF OPGEVEN) ZIJN ONHERROEPELIJK.

B. *Beschikkingen, welke eerst na de dood van de erflater in werking
treden*

Deze wijze schijnt zo veel mogelijk vermeden te worden, althans in
de practijk ben ik deze soort beschikkingen in de Oosthoek (nog)
niet veel tegengekomen. Waarschijnlijk, omdat zo'n 'making bij dode'
door het ontbreken van een 'Indonesisch notariaat' wat de tenuit-
voerlegging vrij onzeker is.¹⁾

Mij zijn vier vormen bekend, namelijk a. de *bekkasan*(M) *wekasan*
(Oes); b. *basijat*(M) *wasijat*(Oes); c. de *hibat basijat*(M) (deze
laatste vorm heb ik bij de Oesingers niet ontmoet) en de vierde vorm,
de *bakap*(M) *wakap*(Oes), d.i. schenking of legaat met een liefdadig,
over het algemeen godsdienstig, doel, komt (echter) vrij veel voor.

a. *Bekkasan (wekasan)*

De *wekasan* is een legaat of een schenking terzake des doods in adat-
rechtelijke vorm. *Bekkas (wekas)* is afgeleid van *mekkas*, hetgeen be-
tekent: bestellen, wensen, iemand (of meerdere personen) verzoeken
een bepaalde wens ten uitvoer te brengen.

Deze beschikking kan mondeling of schriftelijk geschieden en moet
gericht worden aan degene der erfgenamen, van wie de (a.s.) erflater
verwacht, dat hij na (bij) zijn dood als leider der begrafenis of
boedelverdeling zal optreden, in het bijzijn van de betrokken per-
soon (gelegateerde, begiftigde) en nog (minstens) een getuige. Bij
belangrijke beschikkingen (bijv. t.a.v. onroerende goederen) is deze
het dessahoofd zelf, of één der leden van het dessabestuur. In enkele
gevallen, die ik geconstateerd heb gebeurde het schriftelijk (in
Madoerees (Javaans) *tjarakan*- of Madoerees (Javaans) luidend Ara-
bisch schrift) opgemaakt door de erflater zelf, en waar hij analfa-

1) Of zou het ook een gevolg zijn van het nog zeer weinig ontwikkel-
de perspectivische denken, gelijk Dr Coolhaas het noemt. Zie 'In-
sulinde', pagina 107.

beet is, door de *tjarik* (dessa-schrijver). De 'acte' moet gemerkt (duimafdruk, kruisje) of ondertekend worden door de erflater en de getuigen. De begiftigde hoeft niet mede te tekenen, want hij kan pas na de dood 'aanvaarden'. Tot het overlijden is deze beschikking herroepbaar.

b. *Basijat* (*wasijat*)

Deze *wasijat* is een testamentaire beschikking naar Islamietisch recht, is dus een legaat, en gebonden aan de vier *roekoens* ('zuilen') betreffende testamentaire beschikkingen volgens de Fiqh. (1. *al-moesi*, d.i. degene, die legateeert; *al-moesa lahoe*, de legataris; 3. *al-moesa bihi*, d.i. wat gelegateerd wordt en 4. *assigah*, d.i. de vorm der beschikking.¹⁾

Deze vorm komt het vaakst voor rondom de grote plaatsen (met veel Arabieren) aan de noordkust, zoals Probolinggo, Kraksaan, Besoeki, Panaroekan en Sitoebondo.

c. *De hibat wasijat*

Deze *hibat wasijat* is een schenking. Deze vorm heb ik ook het meest ontmoet aan de noordkust, en wordt veelal gebruikt om toescheidingen aan adoptiefkinderen te beveiligen, waar deze adoptie door de moslimrechterlijke erfgenamen bestreden wordt. De *soerat hibat wasijat* (schenkingsacte) wordt opgemaakt onder getuigenis van de voorzitter van de 'priesterraad' zelf, om volkomen 'safe' te zijn. De erflater is echter gebonden aan de beperkingen door de Fiqh opgelegd, namelijk, dat de te legateren zaak vatbaar moet zijn voor eigendomsoverdracht, en het geschonkene mag niet meer bedragen dan 1/3 deel van het saldo der nalatenschap²⁾.

d. *Wakap* (de z.g. vrome stichting)

Deze *wakap*-vorm komt overal in de Oosthoek vrij veel voor en betreft voornamelijk: *langgars* (bedehuizen), moskeeën, waterbronnen (voor

1) Zie Juynboll, Handleiding, pagina 261.

2) Zie Juynboll, Handleiding, pagina 262.

reinigingsdoeleinden i.v.m. de *salats* (gebeden)), ook *Qoer'*ans en andere Islamietische boeken, meubilair e.d.

De 'acte' wordt opgemaakt ten overstaan van een *naib* of *pengoeloe* (hoofd van het moskeepersoneel tevens 'geestelijke'), of vaak, in de *dessas*, voor of met advies van een *kjai* (godsdiensleraar). Deze 'wakap-acte' wordt dan in het gebouwtje (als het bijvoorbeeld een *langgar* betreft) aan de muur gehangen, of wordt op een zorgvuldig gekozen plaats bewaard.

Het komt ook voor, dat de a.s. 'administrateurs' of bewakers of beheerders van die *wakap*, alsmede één der leden van het *dessabestuur* de acte mede ondertekenen.

§ 5. De onverdeelde nalatenschap

Overal komt de gewoonte voor, om de nalatenschap of een gedeelte ervan, na de dood van de erflater onverdeeld te laten. De redenen hiervan zijn, onder meer, de volgende:

1. vanwege een wens van de voorouder-ontginner, die van geslacht op geslacht wordt geeerbiedigd, bijvoorbeeld een verbod om een stuk *poesaka*-grond te verdelen.
2. van sawahs, vruchttuinen en andere gronden, omdat die al te klein zijn, om verder verdeeld te worden.
3. indien het belang van de weduwe en kinderen het nodig maakt.
4. indien de nalatenschap van die aard is, dat een rechtvaardige en billijke verdeling niet mogelijk is zonder de vrede onder de erfgenamen te verstoren.

DE ONVERDEELDE BOEDEL IS IN PRINCIPE HET GEZAMENLIJKE BEZIT DER ERFGENAMEN.¹⁾

Van de gevallen, die ik tegengekomen ben, kan ik drie manieren van exploitatie onderscheiden:²⁾

- a. *tambaks* (visvijvers), maar soms ook sawahs worden om de beurt door elk der erfgenamen bewerkt en genoten. Het kan voor een oogstjaar zijn, doch ook langer en voor ieder der erfgenamen niet voor een even lange periode, maar naar gelang van de economische behoefte van de betrokkene.

1) Vergelijk Van der Meulen, Jurisprudentie, pagina 37.

2) Vergelijk Pandecten V, pagina 451.

- b. bij sawahs en tegalans is het vaak het geval, dat één der erfgenamen zich met de bewerking belast, de helft van de opbrengst voor zich zelf houdt ende andere helft onder de anderen verdeelt. Een soort deelbouw dus.
- c. Het gebeurt ook, dat het goed door alle erfgenamen tezamen als gemeen bezit wordt geëxploiteerd, bijvoorbeeld: huurhuizen, vruchtentuinen.

En zo zijn er nog vele variaties en nuances te vinden.

Ook in geval van volwassen kinderen is het onverdeeld blijven van de boedel mogelijk, indien het belang van de weduwe (voor haar levensonderhoud) of dat van de kinderen (wegen te verwachten moeilijkheden bij een eventuele verdeling) zulks vordert.

Bij overeenstemming, *rokonan*(M) *roekoenan*(Oes), wordt beslist, wie van de erfgenamen de meeste behoefte heeft aan de opbrengst der goederen, of anders geschiedt de exploitatie om beurten gelijk boven reeds betoogd is. ZOLANG DE WEDUWE NOG LEEFT, HEEFT DEZE HET VOLLEDIG BEHEER OVER DIE GOEDEREN, DOCH ZIJ MAG DIE ZONDER INSTEMMING DER (VOLWASSEN) KINDEREN NIET VERVREEMDEN.

VERREKENING TUSSEN DE DEELGERECHTIGDEN VAN DE LASTEN OF KOSTEN DOOR EEN OF MEER VAN HEN TEN BEHOEVE VAN DIE ONVERDEELDE BOEDEL UITGEGEVEN, HEEFT NIET PLAATS, NOCH VAN HET GENOTENE DOOR EEN OF MEER DER DEELGERECHTIGDE ERFGENAMEN.

Het wordt, dit komt vrij veel in het Panaroekanse, Besoekise en Paitonse voor, vanzelfsprekend geacht, dat degene, die er het meest belang bij heeft, ook voor de exploitatiekosten moet zorgen. Verrekening der kosten en van het genotene heb ik tot nu toe niet geconstateerd, wel is het een keer voorgekomen, (het betrof een mangga- en djeroektuin in het Panaroekanse), dat een deelgerechtigde, wiens beurt het was, om van de opbrengst van die kebun-buah-buahan te genieten en deze gedurende zijn periode op onbetamelijke wijze had verwaarloosd, door de anderen nadien uitgesloten werd van alle rechten daarop.

NA OVERLIJDEN VAN DE WEDUWE GAAT DE LEIDING OVER OP DE OUDSTE ZOON OF SOMS OOK OP DE OUDSTE DOCHTER.

Dit wordt overal als de natuurlijke gang van zaken beschouwd. Niet zelden heeft de oudste zoon reeds tijdens het leven van de erflater erg veel over de andere broers en zusters te zeggen.

NA OVERLIJDEN VAN DE WEDUWE EN INDIEN ALLE KINDEREN REEDS VOLWASSEN ZIJN, KAN ELK OGENBLIK EEN EINDE GEMAAKT WORDEN AAN HET ONVERDEELD BLIJVEN VAN DE BOEDEL.

Wanneer de ouderlijke (geestelijke) leiding ontbreekt wordt het bijna altijd moeilijk gemeenschappelijk te beschikken zonder de goede verstandhouding onder elkaar te verliezen. Bovendien kunnen de deelgerechtigden onderling uitmaken, wie onder hen na verloop van zoveel jaren er de meeste behoefte aan blijkt te hebben.

§ 6. *Boedelverdeling*

Wanneer is er sprake van boedelverdeling en wanneer heeft die plaats?

Men kan pas van boedelverdeling spreken, wanneer het gezinsvermogen definitief wordt ontbonden en de bestanddelen er van aan de desbetreffende erfgenamen worden overgedragen.

Ten aanzien van het tijdstip bestaat er generlei bepaling, ook de termijn, waarbinnen de afwikkeling van de boedel (vereffening en verdeling) plaats moet hebben is onbepaald.

Boven hebben we reeds gezien, dat deze boedelverdeling bij leven van de erflater kan geschieden of na zijn dood. Het eerste geval is reeds in de vierde paragraaf behandeld. In deze paragraaf gaat het om de boedelverdeling na of door de dood.

De verdeling der goederen heeft plaats onder leiding van een boedelverdelers, die of door de erflater voordien aangeduid of door de gezamenlijke erfgenamen gekozen of bij overeenstemming door beide partijen bepaald wordt. Degeen, die voor deze functie van 'executeur testamentair' in aanmerking kan komen is de weduwe, oudste broer van de overledene, oudste zoon, soms de oudste dochter of haar man.¹⁾

De boedelverdelers dient vooreerst alle goederen, te welker aanzien de overledene reeds een beschikking heeft getroffen, van de boedel af te scheiden. Uit de rest mag hij dan de begrafeniskosten en nevenuitgaven bestrijden, daarna volgt de vereffening der schulden. Wat er nog overblijft wordt verdeeld. (Zie boven pag. 89 - 90).

Anders is de gang van zaken volgens het Moslimse recht. Hier moeten eerst alle schulden (begrafeniskosten, gewetens- en materiele schulden) volledig afbetaald zijn, en dan pas mag men tot verdeling (van het saldo) overgaan. Is er geen saldo aanwezig, dan vervallen

1) Vergelijk Pandecten V, pagina 530.

de legaten van rechtswege,¹⁾ en niemand is verder aansprakelijk voor de onbetaalde schulden in geval van een tekort. De rechten der schuldeisers komen hier dus overeen met die der crediteuren bij de beneficiaire aanvaarding (art. 1078 Ned. B.W.) van een nalatenschap in het Nederlandse recht.

DE BOEDELVERDELING ONDER DE DOCHTERS EN ZOONS GESCHIEDT OP BASIS VAN GELIJKWAARDIGHEID.

De gelijkwaardigheid zit hierin, dat er geen onderscheid wordt gemaakt tussen dochters en zoons als zodanig, maar dat er alleen maar gelet wordt op de behoeften en noodzakelijkheid, dan wel op de aard of het 'geslacht' (zie boven pag. 93) der te verdelen goederen.

IN HET GEVAL, DAT ALLE KINDEREN-ERFGENAMEN REEDS VOLWASSEN ZIJN, VINDT DE BOEDELVERDELING PLAATS BIJ WILSOVEREENSTEMMING DER GEZAMENLIJKE ERFGENAMEN.

Deze regel is een consequentie van de gelijkwaardige bejegening van alle erfgenamen. Er wordt bij de verdeling steeds gestreefd naar een minnelijke schikking. Het wordt overal als vanzelfsprekend verondersteld, dat alle betrokkenen daarbij aanwezig moeten zijn, wil die verdeling rechtsgeldig zijn. Is een hunner daartoe verhinderd dan moet de boedelverdeling voor een bepaalde tijd uitgesteld worden. Indien er niet gewacht kon worden, en de verdeling buiten aanwezigheid van een of meer erfgenamen plaats heeft gehad, dan is de verdeling geldig, mits de afwezigen later hun instemming betuigen met de voet der verdeling of hun aandeel in de nalatenschap aanvaarden en daarover beschikken. Deze wijze heet *rembhoeg boedi*(M) *remboeg boeri*(Oes).

Ook de *rembhoeg adaq*(M) *remboeg ngarep*(Oes) is mogelijk, namelijk wanneer degenen, die niet aanwezig kunnen zijn a priori hun instemming betuigen met wat er besloten zal worden.

Schoonzonen van de erflater doen aan de verdeling niet mee. De Oesinger is gauwer geneigd een schoonzoon gelijk een eigen zoon te be-delen dan de Madoerees. Doch aan de andere kant mag de Madoerese schoonzoon zijn huis op het erf van zijn schoonvader opzetten, 2) omdat hij over het algemeen gewilliger is dan de eigen zoon. De Oesingse schoonzoon gaat juist zo ver mogelijk van zijn schoonouders wonen.

1) Zie Juynboll, Handleiding, pag. 246, 261.

2) Fokkens, Eindresumé, pag. '207.

Ook de weduwe doet aan de boedelverdeling niet mee, maar haar bijzondere positie wordt overal geeerbiedigd. Over haar ontfermt zich meestal de oudste zoon, die dan over het algemeen ook bevoorrecht¹⁾ is in de algemene boedelverdeling ten aanzien van onroerende goederen. Ettelijke keren heb ik echter overal in de Oosthoek ook aangetroffen, dat de weduwe in het huis blijft wonen (tot haar dood toe), dat reeds aan een der kinderen was toegewezen. Zij wordt er bediend door één kleindochter of verzorgd door andere bloedverwanten en ontvangt elke maand van ieder der erfgenamen-kinderen onderhoudsgeld. Doch nergens heb ik kunnen constateren, dat een weduwe deelgerechtigde is in de boedelverdeling.

DE BOEDELVERDELING BIJ GEMEEN OVERLEG TUSSEN DE GEZAMENLIJKE ERFGENAMEN TOT STAND GEKOMEN IS VOOR ALLEN BINDEND.

Dit is overal het geval. De boedelverdeling heeft meestal plaats onder getuigenis of toezicht van oude ooms en andere familieleden om aldus te bereiken, dat de beslissingen onherroepelijk zijn. Vaak wordt ook één der leden van het *dessabestuur* daarbij uitgenodigd.

Indien de erfgenamen na vele malen overleg niet tot overeenstemming konden komen, kan de boedel tot het overlijden van de weduwe onverdeeld blijven. Anders, wat in de *desa* ook wel eens gebeurt, brengt men het geschil voor aan de *petinggi* (dorpshoofd)²⁾. Weet deze er ook geen raad mee dan kunnen de betrokkenen zich wenden tot de *pengadilan agama* ('priesterraad'), die dan volgens de regelen van Islamietisch recht beslist, zijn de erfgenamen met deze beslissing nog niet tevreden, dan kon ingevolge art. 236a v. h. *Herziene Inlandsch Reglement* 'op verzoek van de gezamenlijke erfgenamen of van gewezen echtgenoten' de landraad ook *buiten geschil* zijn medewerking verlenen 'tot het tot stand brengen van een boedelscheiding tussen Inlanders van welke godsdienst ook, en het opmaken van de acte daarvan'. De landraadvoorzitter (thans *Ketua Pengadilan Negeri*) zal dan zeker veel meer dan de 'pengoeloe-raad' rekening houden met de plaatselijke gewoonten en de geldende opvattingen van billijkheid, want wat de ontevreden erfgenamen vragen is 'niet de toepassing van abstracte regels omtrent erfporties, maar beëoordeling van de billijkheid van de concrete verdeling'.³⁾

1) Vollenhoven, Adatrecht I, pagina 599.

2) Vergelijk Pandecten V, pagina 530, 533.

3) Vollenhoven, Adatrecht I, pagina 598.

De moeilijkheden, die bij de boedelscheiding voorkomen berusten veelal op de berekening der waarden. Tegen de toescheidingen door de erflater zelf gedaan schijnt nergens verzet te bestaan, behalve dan wanneer deze één der kinderen op, naar hun opvattingen onwettige, wijze ontferd heeft. Men pleegt namelijk de nalatenschap in natura te verdelen, heel zelden gaat men tot verkoop over.¹⁾ Geld heeft in de plattelandsdessa's niet die waarde, die men in de stad daaraan toekent. Het aanzien van een persoon wordt in de dessa gemeten naar de uitgestrektheid van zijn grondbezit, speciaal dat van sawahs. Zijn de erfgenamen bijvoorbeeld het niet eens over de verdeling der sawahs en tegalans, maar wel over die van de andere goederen, dan worden deze onderling verdeeld, en de onroerende goederen blijven dan onverdeeld. Men heeft dan slechts overeen te komen omtrent de wijze van exploitatie en de grootte van het aandeel van ieder van hen in de opbrengst der gronden.

Bij de verdeling van vee heeft men op het platteland zijn eigen classificatie en waardebepaling. Trekossen, ploegvee, slachtkoeien, vechtstieren (*sapè addhoean*(M)), dekstieren (*sapè pematjek*(M) *sapi pematjek*(Oes)), paarden, schapen, geiten en pluimvee hebben alle een plattelandswaarde, die vaak erg veel verschilt met die van de stad.

De toekomst zal nog leren van welke ingrijpende betekenis de ontwikkelingen in het huidige Indonesie zullen zijn voor het Indonesisch erfrecht, dat 'taai gebleken (is), ondanks vier eeuwen Islam'.²⁾

1) Pandecten V, pagina 35.

2) Vollenhoven, Adatrecht I, pagina 603.

ZAKENREGISTER

Aansprakelijkheid
 - voor schulden 79, 80, 90.
 - voor verbreking van verloving 57.
 aanzoek, huwelijks- 44, 45, 46, 48, 49.
 adathuwelijk 63.
 adoptie 27, 28, 36.
 adoptie voor Chinezen 31.
 adoptieacte 31.
 adoptieontbinding 35.
 alimentatieplicht 25.
 arbeidscontract 30.
 Begrafeniskosten 57, 87, 90, 101.
 beheer 80, 91, 99.
 beletselen voor het erfgenaamschap 94.
 boedelverdeling bij leven 87, 100, 103.
 bruidskleren 56.
 buitenechtelijk kind 23.
 bijdrage huwelijkskosten 55.
 bijvrouw 66, 67.
 Classificatorische verwantschapsstelsel 18.
 Deelbouw 103.
 dessa 14, 103.
 descendentielijn 18.
 dessabestuur 95, 96.
 dood als voorwaarde voor boedelverdeling 85.
 Endogamie 42.
 erfopvolging 89.
 executeur testamentair 100.
 Gedwongen huwelijk 60.
 gemeenhuwelijksgoed 79 e.v.
 genealogische band 14.
 generatieniveau 18.
 gewetensschulden 92, 86.
 gezinsvermogen 95.

Heilmaaltijd 30, 96.
 huwelijk 59 e.v.
 huwelijksbeletselen z. huwverbod
 huwelijksacte 62.
 huwelijksgift 61.
 huwelijksontbinding 25, 26, 67 e.v.
 huwelijksordonnantie 41.
 huwverbod 31, 58 e.v.
 Islam 28.
 islamhuwelijk 60 e.v.
 Kinderhuwelijk 25, 64.
 kinderloosheid als reden van adoptie 91.
 kinderloos overlijden (erfrecht) 93
 kinderloosheid als reden tot huwelijksontbinding 67, 80.
 Leeftijd 39.
 leviraatshuwelijk 59.
 localiteitsbeginsel 82.
 Meerderjarigheid 38.
 moskeepersoneel 62.
 meervrouwendom 65 e.v.
 Noodhuwelijk 23, 43.
 notariaat (Indonesisch-) 96.
 onderhoudsplicht 84.
 ouderlijk beschikkingsrecht 92.
 overspel 75, 81.
 Pand 91.
 parentele verwantschapsstelsel 21
 pleegkind 28.
 Quasie-adoptie 28, 30.
 Redenen tot adoptie 31, 32, 33.
 rechtsgevolgen der verloving 54.
 Schijnadoptie 28, 29.
 schuldig blijven van de huwelijksgift 62.
 soorten adoptie 28, 29.
 sororaatshuwelijk 59.
 strijd tegen adoptie 33, 34.
 Tegengeschenk 56.

territoriale band 14.
 territoriale factor 23.
 testamentaire beschikking 97.
 toekomst van het adatrecht 10.
 toescheiding 93, 96.
 trouwdwang 43, 54, 60.
 Verdeling van huwelijksgoed
 80, 81.
 vererving van aangebrachte goe-
 deren 91.
 verhouding ouders-kinderen 23.
 verloving 42.
 verlovingspand 47, 48.
 verpleging (van een kind) 25.

verstoting (van een kind) 23, 36.
 verstoting (tallaak) 73 e.v.
 verstotingsformule 74.
 verstotingsrecht 82.
 vervanghuwelijk 59.
 verzorging 25, 26.
 vluchthuwelijk 52, 53.
 volwassen zijn 38, 39.
 voogdij 25, 36.
 voorwaardelijke verstoting 62.
 vrome stichting 98.
 Weldadigheidsgiften 70.
 Zwagerschap 57.

REGISTER VAN INDONESISCHE TERMEN

abhakalan 44.	assabat 88.
abinè lebbi dari settong 65.	asal 87,88,89,90,93,94,95.
abhisanan 45.	asjoera 45.
adat 63,73,75,76.	as-sigah 98.
adhat pelloq 52.	assistent-wedono 64.
'' pèllok 52.	ater-ater 45.
'' pèlo 52.	atoeran karet 87.
'' pelok 52.	awoe 21.
adhil 84.	bakal 44.
adik 21.	bakap 88,89.
adil 84.	bapak 18,19.
adhoenong 96.	baraghat kobhoer 90.
adjhak 52.	barang asal 76,79,80,90,92,93.
adoean-sapi 79.	'' gawan 76,77.
aèngnga songaj abali daq	'' ringkes 75.
olo 59.	barisan 88,90.
agama 73.	basijat 88,97,99.
aghiba mènggat 52,53.	bebakalan 44.
akardjo manto 34.	bekkas 97.
alèq 21.	bekkasan 97.
alamat 44,46.	bèsan 21,44,46,65.
al-moesa bihi 98.	bhabhakalan 44.
al-moesa lahoe 98.	bhakal 44.
al-moesi 98.	bhakal lakèq 44.
ampong bhallig 39.	'' binèq 44.
'' bisa ra-ngera dibiq 39.	bhala 13,19.
'' kowat 39.	bhala djhae 19,20.
'' towa 39.	bhala gh iq oe-baue 19.
anak angkat 30.	bhalangkep 21.
'' djatèm 27.	bharang asal 78,81,84.
'' djatim 27.	'' dhoenja 37.
anak haram 23.	'' ban-gh iban 81.
'' -koe 31.	'' ghighiban 77.
'' koqong 37.	'' kangghoej pasaratan 55.
'' mas 28.	'' rèngkes 75.
anaq 19.	bhar-kabhar 45.
angkat 29.	bhibbhiq 19.
anglamar 46,48,50.	bhisan 46.
aradjoe 34.	bibiq 19.
arokonan 37.	bibjik 18.
arwah 85.	bijoeng 18.

bikin malu 45.
 binèna sè teppaq 67.
 binè ngoda 66.
 bine towa 66.67.
 boejoet 19.
 boejoet kompoj 19.
 boekoe parèmbhoen 59.
 boekoe primbon 59.
 boe-oboean 67.
 boeq Sidin 21
 bokdé 18
 boklik 18.
 bromotjorah 67.
 chitbah 43.
 choel 68,72,73.
 choetbah 63.
 dadoeng kepoentir 59.
 desa 10,11, 103.
 dharaka 94.
 dhoedha 68.
 dhoekon dhoea 15,45.
 " pètjet 15.
 " rèmbiq 15.
 " santèt 15.
 dhoenongan 87.
 dhoesa 37.
 dibalèni 70.
 dikarak 64.
 dioetang 63.
 dirawataké 25.
 ditari 51.
 ditoendoeng 94.
 diwènèhaké anak 29.
 djandjining ratoe 68.
 djaroeman 45,47,52,53
 djhadjhan pasar 60.
 djeroek 103.
 djharan kèntjaqan 63.
 djoedang 48.
 doeda 68.
 doekoen 14,15,49.
 doempa 30.
 doepopo 20,21.
 doewit blandja 82.
 dosa 37,94.

dzakat 27.
 èaraq 64.
 èbaliqi 70.
 èbhoe 19.
 èchlas 85.
 èdda 73.
 èklas 36.
 emba 19.
 embah boejoet 18.
 embah poetoet 18.
 emboeq 19.
 emboeqna Mèna 21.
 embokajoe 21.
 emmaq 19.
 èotang 63.
 èpakalag anaq 29.
 èpar 21.
 èpar doepopo 21.
 èparabat 25.
 èpar sapopo 21.
 eppaq 19.
 ètondhoeng 23,36,54,94.
 ètongan 47,59.
 fasch 68,70.
 Fiqh 75,84,91,98.
 gamelan 85.
 gandèngan 64.
 gantoengsiwoer 18.
 garwa 67.
 gawan 78.
 gawéan 50.
 gphantong teppo 81.
 ghiq belloen bhallig 39.
 " belloen abhakalan 45.
 " belloen tjokop omor 39.
 ghila 50.
 ghiq lowong 45.
 ghiq naq-kanaq 39.
 ghiq taq kowat 39.
 ghoedha 58.
 ghoendhik 67.
 ghoena-ghana 78,79,80,81,82.
 goena-goena 45,48,49.
 goendik 67
 goeroe-laki 73.

goda 58.
 gono-gini 75, 78, 79, 80, 81, 84, 89,
 93, 94, 96.
 grepak 18.
 hadhanah 26.
 hadj 90.
 halal 36.
 haramdjadah 24.
 hibat basijat 92, 97, 98.
 hibat wasijat 92, 97, 98.
 holok 72.
 hukum perdata 11.
 idat 73.
 iddah 58, 69, 72, 73, 74, 75.
 idjaab 61, 63.
 ingon-ingon 62.
 ipé 21.
 isih doeroeng pepatjangan 45.
 itungan 47, 59.
 iwadl 71.
 jai 19.
 kaaboel 61, 63.
 kabin 61.
 kabin ghangtong 65.
 " masdjid 60.
 kaè 19.
 kafa'ah 57.
 kakaq 73.
 kalaban 20.
 kamangè 39.
 kakangmas 21.
 kampoeng 96.
 kanaq 39.
 kapèr 94.
 kapor 94.
 karogian 56.
 karokonon 83, 84.
 katentreman 84.
 kawin 61.
 kawin daroerat 23.
 " mesdjid 60.
 " tambalan 23, 43.
 kebun buah-buahan 100.
 kembhang 39.
 kentjor 39.
 kepala soma 73.

koqong boenter 37.
 " eppaq 37.
 " èbhoe 37.
 kerapan-sapi 79.
 ketua pengadilan negeri 103.
 Kjaè 15.
 " dhisa 15.
 " doersila 15.
 " èlmo
 " èlmo karang 15.
 " radja 15.
 kjai 12, 14, 15, 74, 99.
 kollok 72.
 kompoj 19.
 kobhoer 90.
 krojok 14.
 lakè-binè pada andiq kowadji-
 ban tor haq dhibiq-dhibiq 73.
 lamaran 44, 46, 47, 50, 51, 55, 56.
 lamaran massa 55.
 " matta 55.
 landerat 37.
 langgar 98.
 lantjèngan 48, 56.
 lantjèng kamangè 39.
 " kanaq 39.
 " sontè 39.
 lar-olar 84, 85, 86, 87, 88, 93, 96.
 lowaj 21.
 madoe 66, 67, 82.
 mahraam 57.
 makabinaghi 62.
 malar 31.
 malo 14.
 mamolè 69.
 mangga 100.
 manto 46.
 " binèq 21.
 " lakèq 21.
 mantoe 46.
 " lanang 21.
 " wèdok 21.
 mantjal lakèq 72.
 mapolong tolang 42.
 mangesahaghi 68.
 maroe 66, 82.

masemmaq 42.
 maratoewa 21.
 mas kabin 61.
 mas kawin 61, 62, 73.
 mata 14.
 matè kasasar 85.
 mati kesasar 85.
 mattowa 23.
 megat 69.
 mekkas 97.
 mèloe 52.
 mènggat 54, 61.
 mènta 44, 46.
 merbot 62.
 mètorot adhat 44, 60.
 mètorot aghama 42, 60.
 mindowan 18, 20.
 misan kembang 58.
 misan pantjer 58.
 misanan 18, 20, 21.
 miturut adat 44, 60.
 mlajokaké 44, 52, 53.
 moemadjjiz 26.
 moepoe 27, 28.
 moertat 94.
 mopo 27, 28.
 mortat 94.
 nafakah 47, 71, 72, 73, 86.
 naib 99.
 nakokaké 46.
 nak-sedoeloer 18, 20.
 nan-dhinan 87, 89.
 narabhas djhalan 45, 46, 47.
 ndjaloek 46.
 nellak 69.
 nèngghoe 46.
 nebbhoes tellak 72.
 neboes tallak 72.
 ngalèroè 46.
 ngawinaké 62.
 ngalaq anaq 27, 28, 29.
 ngalaq anaq motlak 29.
 ngalaq anaq ongghoean 29.
 ngènom aèngnga sombher doeaq 93.
 nger-tengnger 47.
 ngepèk anak mantoe 31.
 ngepèk anak 27, 28, 29, 31.
 ngleboni 44, 51, 52.
 nglèroni 46.
 ngodiqi 69.
 ngoenggahi 44, 48, 49.
 ngoenggah-oenggahi 48, 49, 50.
 ngongghai 50.
 ngoros 17.
 ngoeroes 17.
 ngrawat 31.
 ningkahaké 62.
 ningkah 61.
 nikah 62, 63.
 njaè 78, 19.
 njai 78.
 njelèr 78, 57.
 nontoni 46.
 obaq 19.
 oedeg-oedeg 18.
 oewak 18, 19.
 omorra ghiq ngoda etc. 38.
 ongkos ngoeboer 90.
 orèngnga towa etc. 38.
 orèng towa 19.
 otangnga sè lakèq 79.
 " " binèq 79.
 otang rembhoeghan etc. 79.
 pada betton 29.
 pada weton 29.
 padmi 67.
 padukuan 11, 13, 15, 67, 82.
 pada nglakonè etc. 74.
 pada biq sapè ngakan boedoeq-
 na 92.
 paghar 47, 48.
 pakdè 18.
 paklik 18.
 palar 31.
 paman 19.
 pamandjher 48.
 pamarem 47.
 pamoghi 47, 55, 56.
 pandjer 47.
 pandjher 48.

panengset 47.
 pangangghoejja komantan bineq 55.
 panjangset 48.
 panolak sangkal 55.
 panolak bhattal 58.
 pantjer 20.
 pantjer lakeq 20.
 pantjer bineq 20.
 paraban 46.
 paraban kanaq 39.
 " kembang 39.
 " kentjor 39.
 " sonte 39.
 " towa 86.
 parengan 91.
 paringan 91.
 pasah 68, 69, 71, 72.
 pasaran 29.
 pasrah-pedjah-gesang 51.
 patjangan 44.
 pawoeroeng 57.
 pengko 61.
 pehaq se maboeroeng etc. 56.
 peningset 48, 49, 51, 57.
 pendita 14.
 pengadilan agama 71, 103.
 pengeloet 60, 62, 71, 99, 103.
 " nikah 62.
 pepatjangan 44.
 perawan 46.
 petinggi 12, 60, 64, 75, 96, 103.
 perdata 10.
 pesse balandjha 82.
 pitrah 27.
 pindo 18.
 pjaman 18.
 Poeasa 48.
 poenokawan 91.
 poesaka 31, 87, 88, 95, 100.
 ponokan 19.
 popo 19.
 posaka 85, 86, 87, 93, 94.
 pote tolang kalaban pote mata,
 bhangoq pote tolang 14, 23.
 prabot desa 81, 96.
 prenah 21.

prijaji 80.
 poetoe 18.
 Qoer'an 121.
 rabadan 28, 29.
 rabianom 65, 66, 81, 82.
 rabitoewo 66, 67.
 radjheke 27.
 raf 70.
 rama 19.
 ramoetan 30.
 randa 68.
 randha 18.
 " leles 69.
 " modjheng 69.
 " tjaloq 68.
 rap 70.
 rapak 70, 71.
 rasjid 39.
 rawat 30.
 rawatan 28, 30, 31.
 rebbhoe manes 29.
 rebo legi 29.
 redjeki 27.
 rembhoeg adaq 102.
 " boedi 102.
 remboeg boeri 102.
 " ngarep 102.
 roekoen 25, 98.
 rodjoeq 71.
 roedjoeq 71, 73, 74, 75.
 roekoen 25.
 roekoene 84.
 roekoenan 37, 100.
 rokon 25.
 rokonan 84, 100.
 sah 41, 51.
 sala settong moste kala 59.
 salat 99.
 saloro 59.
 sandhekka 60, 94.
 " dhisa 55.
 sangkolan 87, 95.
 sango 95.
 sapè addhoean 104.
 " pamatjek 104.
 sapisan 18.

sapopo 20.
 sap-sapan adjam 79.
 santèt 15.
 sapi pematjek 104.
 sarat 29, 51, 57, 58, 72.
 " paboeroeng 57.
 sasrahan 55.
 sawah 74, 76, 82, 86, 100, 101, 104.
 sedekah 94.
 sekhet bhatton 45, 47.
 selèr 67.
 " kabin 67.
 selir 67, 82.
 " kawin 67.
 sembah 64.
 sembahjang 85, 90.
 senèn kalèboen 29.
 " kliwon 29.
 sènongan 88.
 sjahadah 58.
 sing noeroet adyat 50.
 seronèn 63.
 slametan 30, 60, 75, 96.
 soem 14.
 soengkem 51.
 soenat 58.
 soerat hibat wasijat 92, 98.
 soerat kawin 62.
 soerat wasijat 88.
 sombhangsan baraghat kabin 55.
 sorat basijat 88.
 sorat kabin 62.
 " tellak 68.
 surat tallak 68.
 tabannas 28.
 taqlèk 47, 62.
 taklik 47, 56, 60, 62, 70, 72, 73, 75.
 taq kowat 58.
 tallak 72, 73, 75, 76, 77.
 talè paghar 47.
 tambak 99.
 tambha paboeroeng 57.
 tanggoeng 85.
 tanggoengan 86.
 tarètan 19, 20, 21, 25, 42.

tarètan doepopo 21.
 " sapopo 21, 25.
 " sapopo pantjer lakèq 58.
 tarètanan 20.
 tatalèn 47, 48.
 teboes 72.
 tegalan 75, 79, 100.
 tellak 26, 68, 69.
 telopopo 20.
 temmoenè 63.
 temmona 64.
 tenong 15.
 tetoewo 85.
 tijang berah 66.
 tinggalan 87, 89.
 tjanggah 18, 19.
 tjeng-tjengan 48.
 tjarik 96, 98.
 tjolok 53.
 toekang ngrawat 31.
 toekon 55.
 toembak 87.
 tœeroenan 17, 92.
 tolang 14.
 tongghal dara 58.
 tongghal toronan 17, 19, 20.
 tongngebbhan 56.
 toronan 17, 20, 92.
 wakap 88, 98.
 wakil 67.
 walimah al'oers 60.
 wali a58, 63.
 wali moedjbir 60.
 warèng 18.
 warisan 87, 89.
 warith 87.
 wasijat 88, 97, 98.
 wa-towa 85.
 wedono 64.
 wekas 97.
 wekasan 97.
 wilajah 26.
 wong boeroeh 66.
 zakaat 90.

BESTUDEERDE LITERATUUR

Adatrechtbundels I - XXXIV

- Bertling, Prof. Mr. C. Tj.* 'Wereldbeschouwing en sociale ordening in Indonesie', 3de jaarg. 'Indonesie', pag. 270 e.v.
- Blecourt, Mr A.S. - Mr H.F.W.D. Fischer* Kort begrip van het Oud Vaderlands Burgerlijk recht (VI dr. 1950).
- Boeke, Prof. Dr. J.H.* Indische Economie (II dr. 1947).
- Boerenbeker, Dr. E.A.* Het adatrecht der Inlanders in de Jurisprudentie, 1923-1933 (1935).
- Bouwman, Prof. Dr. P.J.* Sociologie, begrippen en problemen. (III dr. 1947).
- Broersma, Dr. R.* Besoeki, een gewest in opkomst (g.j.).
- Burger, Prof. Dr. D.H.* 'Structuurveranderingen in de Javaanse samenleving' in 'Indonesie' 2de jg. pag. 381 e.v., 521 e.v., 3de jg. pag. 1 e.v., 101 e.v., 225 e.v., 347 e.v. 381 e.v.
- Carpentier Alting, Prof. Mr* Grondslagen der rechtsbedeling in Ned.-Indie (II dr. 1926).
- Coolhaas, Dr. W. Ph.* Insulinde, Mens en Maatschappij. (g.j.)
- Dijk, Prof. Dr. R. van* Samenleving en adatrechtsvorming. (Diss. Leiden 1948).
- Djojodigoeno, Mas Mr - Raden Mr Tirtawinata.* Het adatprivaatecht van Middel-Java (1940).
- Duyverndak, Prof. Dr. J. Th.* Inleiding tot de ethnologie van de Indische Archipel (III dr. 1946).
- Encyclopedie van Ned.-Indie, 4 delen. (1917-1921).*
- Enthoven, Dr. K.L.J.* Het adatrecht der Inlanders in de Jurisprudentie, 1849-1912 (1927).

- Esser, Dr J.P.* Onder de Madoerezen. (1892)
- Firth, R.W.* Human Types. (London, 1938)
- Fischer, Prof. Dr H.Th.* Inleiding tot de Volkenkunde van Ned. Indie. (II dr., 1948)
- Idem* Het parentele verwantschapsstelsel. (Kol.Tijdschrift, 1934)
- Idem* De aanverwantschap. (Mensch en Maatschappij, 1935)
- Fokkens, F.* Eindrésumé van het Onderzoek naar de verplichte diensten der Inlandsche bevolking op Java en Madoera, 3 delen, (1902-1903)
- Gonggrijp, Prof. G.* Schets ener economische geschiedenis van Ned.-Indie. (II dr., 1938)
- Graaf, Dr H.J.de* Geschiedenis van Indonesie. (1949)
- Haar, Prof. Dr B.ter* Beginselen en stelsel van het adat-recht (II dr., 1946)
- Idem* Het adatproces der Inlanders. Diss. Leiden, 1915.
- Heyningen, H.M.Kits van* Het straf- en wraakrecht in de Indische Archipel. Diss. Leiden, 1916.
- Hidding, Prof. Dr K.A.H.* Geestesstructuur en cultuur (1948)
- Idem* 'Indonesische mystiek', 1ste jaargang, 'Indonesie', 2.3.1947.
- Holleman, Prof. Mr F.D.* Het adatrecht van de afdeling Toe-loengagoeng (1927)
- Idem* De commune trek in het Indonesisch rechtsleven. Inaugurele rede Leiden, 1935.

- Ismail, Dr J.* 'De positie van de Indonesier in het nieuwe Suriname', 4de jaarg. 'Indonesie' pag. 175 e.v.
- Juynboll, Prof.Dr Th.W.* Handleiding tot de kennis van de Mohamedaanse Wet (III dr. 1925).
- s' Jacob, Prof.Mr E.H..* Landsdomein en adatrecht. Diss.Utrecht 1945.
- Kern, R.A.* De Islam in Indonesie (1947).
- Idem* Javaansche Rechtsbedeeling (1927).
- Korn, Prof.Dr V.E.* Het adatrecht van Bali. Diss. Leiden 1924.
- Idem* De wetgeving der Indonesische volksgemeenschappen. Inaugurele rede Leiden 1940.
- Krom, Prof.Dr N.J..* Hindoe-Javaansche geschiedenis. (II dr. 1931).
- Lesquiller, Dr N.W..* Het adatdelictenrecht in de magische wereldbeschouwing. Diss. Djakarta. 1934.
- Marle, A.van* De groep der Europeanen in Nederlands-Indie, iets over ontstaan en groei. In 'Indonesie' 5de jaarg. pag.97 e.v. 314 e.v., 481 e.v.
- Meulen, Mr J.C.van der* Het adatrecht der Inlanders in de Jurisprudentie, 1912-1923 (1924).
- Nederburgh, Dr J.A..* Hoofdstukken over adatrecht. (1933).
- Nieuwenhuyze, Dr C.A.O..* Mens en Vrijheid in Indonesie (1949).
- Nooteboom, Dr C.* 'Het belang van socio-ethnologisch onderzoek in het nieuwe Indonesie', 1ste jaarg. 'Indonesie' pag. 43 e.v.
- PANDECTEN van het adatrecht. 6 bundels 1014-1921.
- Pigeaud, Prof.Dr Th.* Javaansche Volksvertoningen (1938).

- Plas, C.O. van der* Mededelingen over de stromingen in de Moslimse gemeenschap in Ned.-Indie en de Nederlandse Islam-politiek. (Ind. Genootschap 16 Febr. 1934).
- Idem* Opmerkingen over de Desa en de Inl. gemeente. Verslag B.B.-congres 1938.
- Prins, Prof. Dr. J.* Adatrecht en plichtenleer in Indonesie. Diss. Leiden 1948.
- Idem* Hedendaagse Indonesische politiek en de toekomst van het Indonesische adatrecht. In Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde, Jubileumnummer 1851-1951.
- Schaerer, Dr. H.* Die Gottesidee der Ngadju Dajak in Sued-Borneo. Diss. Leiden 1946.
- Scheuer, Mr. W. Ph* Het personenrecht voor de Inlanders op Java en Madoera; Proeve ener codificatie (1904).
- Snouck Hurgronje, Prof. Dr. C.* Verspreide Geschriften (1923 Leipzig).
- Soepomo, Prof. Dr* Het adatprivaatrecht van West-Java. (1933).
- Idem* De verhouding van individu en gemeenschap in het adatrecht. Inaugurele rede Djakarta 1941.
- Idem* Sedjarah Politik Hukum adat (Uitg. Djambatan 1950).
- Idem* Kedudukan Hukum Adat dikemudian hari. (Uitg. Pustaka Rakjat gj.)
- Stapel, o.l.v. Dr. F.W.* Geschiedenis van Ned.-Indie. 3 delen (1938).
- Stoppelaar, Dr. J.W. de* Blambangansch adatrecht. Diss. Leiden 1927.

- Serat Babad Tanah Djawi.* Uitgave Nijhoff, Den Haag 1941.
- Soenarko. Mr* Susunan Negara kita, deel I-II (Uitg. Djambatan 1951).
- Idem* Dasar-dasar umum tatanegara (Uitg. Djambatan 1951).
- The Encyclopaedia of Islam.* 3 delen (1927).
- Vergouwen, J.C.* Het rechtsleven der toba-bataks (1933).
- Vollenhoven, Prof. Mr C.v.* De Indonesier en zijn grond (1919).
- Idem* De ontdekking van het adatrecht (1928).
- Idem* Het adatwetboekje (II dr. 1925).
- Idem* Het adatrecht van Ned.-Indie. 3 delen. (1901-1933).
- Idem* De strijd om het adatrecht (De Gids no. 5, 1914).
- Idem* Miskenningen van het adatrecht (1909).
- Wertheim, Prof. Dr W.F..* Het Rassenprobleem, de ondergang van een mythe. D.H. 1949.
- Wilken, Prof. Dr G.A..* Opstellen over adatrecht. (1926).
- Yamin, Mr Mohamad* Proklamasi dan konstitusi (Uitg. Djambatan 1951).

INHOUD

	Pag.
INLEIDING.....	9
HOOFDDTUK I. VERWANTSCHAPSRECHT.	
§ 1. Bloed- en aanverwantschap.....	17
§ 2. Verhouding ouders en kinderen.....	22
§ 3. Adoptie.....	27
§ 4. Voogdij over wezen.....	36
§ 5. Het volwassen zijn.....	38
HOOFDSTUK II. HUWELIJSRECHT.	
§ 1. Algemeen.....	41
§ 2. De verloving.....	43
§ 3. De huwelijksbeletselen.....	57
§ 4. Het huwelijk.....	59
§ 5. De huwelijksontbinding.....	68
§ 6. De verhouding der echtgenoten onderling.....	73
§ 7. Huwelijksgoederenrecht.....	75
HOOFDSTUK III. ERFRECHT.	
§ 1. Algemeen.....	83
§ 2. De nalatenschap.....	88
§ 3. Erfgenaamschap.....	91
§ 4. Beschikkingen van de erflater.....	95
§ 5. De onverdeelde nalatenschap.....	99
§ 6. Boedelverdeling.....	101
Zaakregister	105
Register van Indonesische termen	107
Literatuur	113

INHOUD

1	ALGEMEEN
1	HOOFDSTUK I. VERWANTSCHAPPELIJKHEID
17	§ 1. Bloed- en aanverwantschap
22	§ 2. Verhouding ouders en kinderen
27	§ 3. Adoptie
36	§ 4. Voordij overt eerde
38	§ 5. Het wijzen van zijn
41	HOOFDSTUK II. HET huwelijk
41	§ 1. Algemeen
43	§ 2. De verlovte
47	§ 3. De huwelijksaankondiging
50	§ 4. Het huwelijk
54	§ 5. De huwelijksaankondiging
57	§ 6. De verhouding der echtgenooten onderling
75	§ 7. Huwelijksgeheimhouding
83	HOOFDSTUK III. ERFFTOEF
83	§ 1. Algemeen
88	§ 2. De nalatenschap
91	§ 3. Erfgenamschap
93	§ 4. Beschikkingen van de erfster
98	§ 5. De onverdelde nalatenschap
101	§ 6. Goedverveling
105	INHOUD
107	Register van Indonische loten
113	Index

STELLINGEN

I

'Bhinneka tunggal ika' (Eenheid in verscheidenheid) is een gematigde formule van de Indonesische eenheidsstaatgedachte, die de verzoening tussen unitaristen en federalisten betekent.

II

Van de PANTJASILA (de 'vijf zuilen' van de Indonesische staat) moet een officiële interpretatie opgesteld worden door een commissie ad-hoc, wil deze leer algemeen en goed verbreid worden.

III

Deze interpretatie van de Pantjasila moet geschieden in de geest van de 'Declaration des Droits de L'Homme et du Citoyen' van de Franse Constituante van 26 Augustus 1789, waarin ook de grond- of vrijheidsrechten van de grondwet opgenomen kunnen worden, waardoor het rechtskarakter van 'eeuwige, onveranderlijke rechten' dier grondrechten hersteld wordt.

IV

De z.g. grond- of vrijheidsrechten in de grondwet¹⁾ zijn geen subjectieve rechten der staatsburgers, maar beginselen van de staat of richtlijnen voor de wetgever.

- 1) UNDANG-UNDANG DASAR SEMENTARA (VOORLOPIGE CONSTITUTIE) 1950 REP.INDON. BAB I BAGIAN V.

V

Undang2(Wet) 1948 No.22 van de Republiek Indonesia, betreffende de *daerah*-besturen, is een staatrechtelijk program.

VI

De term ADATRECHT (vertaald: *Hukum Adat*) dient gewijzigd te worden in REGIONAAL RECHT, d.i. *Hukum Daerah*; de termen Bataks adatrecht, Balisch adatrecht, Javaans adatrecht etc. dienen te worden vertaald met: *Hukum Batak*, *Hukum Bali*, *Hukum Djawa*, enz.

VII

Indien men overgaat tot codificatie of wettelijke regeling van de belangrijkste stukken van het Indonesisch Burgerlijk recht, dan moet de verloving zo niet wettelijk geregeld dan toch minstens als rechtsinstituut wettelijk erkend worden.

VIII

Ook de adoptie moet daarin als rechtsinstituut wettelijk geregeld worden.

IX

Er moet (dan) een maximum leeftijd vastgesteld worden voor het te adopteren kind, en geen minimum leeftijdsverschil gelijk zulks in de bestaande regeling voor Chinezen het geval is.

X

De problemen betreffende het erfrecht in de minangkabau zullen m.i. pas een bevredigende oplossing vinden door of bij de totstandkoming van een (algemeen geldend) Indonesisch Burgerlijk recht.

XI

Wat de Indonesische student in de sociale wetenschappen aan de buitenlandse universiteiten zich hoofdzakelijk eigen moet maken is de TECHNIEK dier wetenschappen.

XII

Terecht merkte m.i. Dr J. Ismail op, dat 'de achterstand in intellectuele ontwikkeling van de Indonesiers in Suriname vergroot zal worden', indien de Surinaamse Regering in haar sociale - en onderwijspolitiek even veel of weinig aandacht aan de bevolkingsgroepen zou besteden.¹⁾

1) IN ZIJN ARTIKEL 'DE POSITIE VAN DE INDONESIËR IN HET NIEUWE SURINAME', 4DE JAARG. 'INDONESIË' PAG. 192.

It is not possible to determine the exact date of the first publication of the book, but it is known that it was published in the year 1840.

The book is a very interesting one, and it is well worth a read.

The author has written a very interesting book, and it is well worth a read.

The book is a very interesting one, and it is well worth a read.

The book is a very interesting one, and it is well worth a read.

The book is a very interesting one, and it is well worth a read.

